శ్రీః

శ్రీమద్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్య సర్వతన్త్రస్వతం

త్రోభయవేదాన్తాచార్యాద్యనేక బిరుదాంకితైః

శ్రీమద్బ్రహ్మతంత్ర పరకాలసంయమీన్ద్ర

మహాస్థానమూర్ధాభిషిక్తైః

శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమిసార్వభౌమైః

తత్త్వవివిత్సులోకానుజిఘృక్షయా విరచితః

నవ్యాహాకర్తనిర్ణయః

వంగదేశీయ విశ్వవిద్యాస్థానపరిషద్వితీర్ణ హైమాం

గదాదిబహుమతిపురస్సరతర్కతీర్థబిరుదేన

శ్రీమన్మహీశూరమహారాజాధిరాజవితీర్ణ నవరత్న

ఖచిత కటకాదిబహుమతిపురస్సరపండితరత్నబిరుదేన

శ్రీకస్తూరిరఙ్గాచార్యసుధియా విరచితయా

భావప్రకాశాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహితః

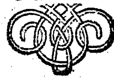
విద్యాతరఙ్గిణ్యాఖ్యముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితో విజయతేతమామ్

౧౮౯౬—౧౨—౧౩

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

యదుపక్రమం త్రయీణాం స్వదతే స్మ చతుర్ముఖాయ సర్గాదౌ ।
తదతిశుభం శ్రావణ్యాముదితం జ్యోతిర్హయాననం జయతాత్ ॥ ॥౧॥
అస్తగతత్వేపి గురోశ్శాఖాధిపతేర్భృగోః ప్రవిమలత్వాత్ ।
శ్రావణ్యామేవాస్యాం నవ్యంయాజుషపటోరుపాకర్మ ॥ ॥౨॥
తత్తచ్ఛాఖాధ్యయనంశాఖేశే శక్తిమతిభవేదేవ ।
శాఖాధిపతిశ్శుక్రస్స్ఫురదంశుత్వాద్బలీచనష్టేస్మిన్ ॥ ॥౩॥
నచ శత్రుక్షేత్రగతశ్శుక్రోప్యబలఇతీహవక్తవ్యం ।
స్వాంశగతత్వాద్రాశేరంశోబలవాన్హి తాంత్రికైరూచే ॥ ॥౪॥
తథాచదశనిర్ణయాస్మృతిముక్తాఫలాదౌ దోషాపవాదసంగ్రహే—
ఏకోమూఢోభవేదన్యస్స్వోచ్చమిత్రాంశగోయది ।
అన్యస్యాస్తమయేకాలే కుర్యాచ్ఛ్రవణమంజసా ॥
ప్రథమోపాకృతించాపి కుర్యాదేవావిచారయన్ ।
ఆత్రేయేచ—కుర్యాద్వాస్యస్యసద్వర్గే చౌలమ్మౌంజీంవినాశుభమితి ॥
నచవచనేస్మిన్స్వపదంపృథగంశపదాన్వితంనభవతీతి ।
సందేగ్ధవ్యంయస్మాన్నానుపపత్తిస్తథాన్వయేకాచిత్ ॥ ॥౫॥
స్వాంశేవోచ్చాంశేవామిత్రాంశేవా స్థితోగ్రహోబలవాన్ ।
ఇత్యాహుర్జ్యౌతిషికాస్తస్మాన్నార్థేత్రవిశయలేశోస్తి ॥ ॥౬॥
మిత్రాంశస్థితిరేవప్రబలాశాఖాపతేఽభిమతాచేత్ ।
కైముత్యాత్స్వాంశస్థితిరహితాదృగితిగ్రహీతుముచితంస్యాత్ ॥ ॥౭॥
నాత్రనిషేధఃకశ్చిత్ప్రత్యుతజాగర్తియుక్త్యుపష్టంభః ।
మునివచసామవిరుద్ధస్సతితువిరోధేహేయుక్తయోహ్యూహః ॥ ॥౮॥

పంచమ్యాముదితత్వాద్భృగోర్దశానాంవ్యతిక్రమాదహ్నాం ।
నహిబాల్యదోషగంధఃప్రత్యగ్బాల్యంహ్యాముష్యదినదశకమ్ ॥ ॥౯॥
తదిహనవోపాకరణం శ్రావణ్యామేవయాజుషైః కార్యం ।
సర్వేపిశాస్త్రకుశలానిశ్చిన్వన్త్యేవమేవశాస్త్రార్థమ్॥ ॥౧౦॥
సంగవతః పరతోస్యామర్వాగావర్తనాద్భవేత్సంధిః ।
తస్మాత్సహస్రసమిధామాధానమపీహపర్వణివిధేయమ్ ॥ ॥౧౧॥
తత్ప్రత్యామ్నాయోవాపర్వణ్యేవహిజపోపిగాయత్ర్యాః ।
కార్యఃకామోకార్షీజ్జపాదనంతరముపాకృతిస్తుతతః॥ ॥౧౨॥
అయమర్థోదశనిర్ణయ్యాదౌ స్ఫుటతరముదీరితోగ్రంథే ।
తత్పర్యాలోచనయావిదుషాం సకలమపిభవతి కిలహృద్యమ్॥ ॥౧౩॥
స్నానం కామోకార్షీజ్జపోథభద్రాకృతి స్తతస్సమిధాం ।
దశశతకస్యాధానంతతోపరాహ్ణేనవటోరుపాకరణమ్॥ ॥౧౪॥
నూతనవటోస్తుకామోకార్షీజ్జపమంతరాఖిలంతుల్యం ।
ఇత్థందుర్ముఖివర్షశ్రావణ్యాంస్యాదుపాకృతిరముష్యామ్॥ ॥౧౫॥
ఇత్యేవసంగ్రహాతశ్శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతంత్రకలిరిపుణా ।
దుర్ముఖివత్సరయాజుషనవ్యోపాకర్మ నిర్ణయి ॥ ॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమద్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్యస్య పరమహంసపరి
వ్రాజకాచార్యస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రోభయవేదాంతాచా
ర్యస్య శ్రీమత్కవితార్కికకంఠీరవచరణనళినయుగళ విన్యస్తసమ
స్తాత్మభరస్యశ్రీమద్రామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణసార్వభౌమస్య
శ్రీమద్బ్రహ్మతంత్రపరకాలదివ్యాస్థాన మూర్ధాభిషిక్తస్య
శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతంత్రపరకాలయతీన్ద్రస్యకృతిషు
నవ్యోపాకర్మనిర్ణయః.

శ్రీః.
శ్రీమతే నమః.

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః
అస్మద్గురుభ్యో నమః.

యత్కృతిబోధాబోధౌ విద్వదవిద్వద్విభాజకోపాధీ ।
తన్నమికర్మీశ్వరం శ్రీకృష్ణం బ్రహ్మతన్త్రగురువర్యమ్ ॥ ౧ ॥
నవ్యైషమస్త్యయాజుషవేదోపాకరణవిషయవివశహృదామ్ ।
సమనుజిఘృక్షావశగైర్గురుభిర్లలితా కృతిః కృతా పద్యైః ॥ ౨ ॥
తస్యా గభీరభావాస్సులభా బోద్ధుం యథేతరేషాం స్యుః ।
వివృతిం తథా విదధ్మస్సుధియస్తామనుగృహ్ణన్తు ॥ 3 ॥

ఇహ కిలానుకల వివిధతన్త్రనిగూఢతమార్థవిశదప్రకాశనపటిష్ఠనానాప్రబన్ధనిబన్ధనావధానైకపరతన్త్రైః సకలతన్త్రస్వతన్త్రైః శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమిదేశికేన్ద్రైః తత్త్వవివిత్సులోకానుజిఘృక్షయా యాజుషనవ్యోపాకర్మనిర్ణయపరం ప్రబన్ధమావిరభావయత్ తస్యేదమాద్యం పద్యం శిష్టాచారపరిపాటీపరిప్రాప్తమఙ్గలనిబన్ధనరూపం—

యదుపక్రమం త్రయీయం స్వదతే స్మ చతుర్ముఖాయ సర్గాదౌ ।
తదతిశుభం శ్రావణ్యాముదితం జ్యోతిర్హయాననం జయతాత్ ॥ ౧ ॥ ఇతి ॥

ఉపక్రమ్యతఇత్యుపక్రమః. కర్మణి ఘఞ్. యస్యోపక్రమః యదుపక్రమమితి కర్తృషష్ఠ్యాసమాసే 'ఉపజ్ఞోపక్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్' ఇతి క్లీబత్వమ్. యత్కర్తృకాద్యోపక్రమకర్మీభూతా త్రయీతి వాక్యార్థః. ఉపక్రమే ఆద్యత్వంచ స్వసజాతీయోపక్రమానుత్తరత్వమ్. సాజాత్యంచ స్వసమభివ్యాహృతపదార్థకర్మకో

క్రమత్వేనరూపేణ. యదిచైతత్కల్పీయ భగవత్కర్తృకోపక్రమస్య పూర్వకల్పీయోపక్రమోత్తరత్వమేవేతిమన్యతే, తదా స్వసమానకల్పీయత్వమపి సాజాత్యఘటకోపక్రమే నివేశ్యమితిబోధ్యమ్ ॥ "అనాదినిధనాహ్యేషా వాగుత్సృష్టాస్వయంభువా । ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాఃప్రవృత్తయః" ఇత్యాదికమిహభావ్యమ్ ॥ త్రయీపదంఅథర్వశ్రుతేరప్యుపలక్షణం. త్రయీపదోపాదానంచ "యజ్ఞంవ్యాఖ్యాస్యామః సత్రిభిర్వేదైర్విధీయతే ఋగ్వేదేన హోతా కరోతి యజుర్వేదేనాధ్వర్యుః సామవేదేనోద్గాతా" ఇతి ఋగాదిషు త్రిషువేదేష్వేవ నిఖిలపురుషార్థసాధనయజ్ఞవిధానపర్యాప్త్యభిధానేన త్రయాణాం ప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ. ఇయం శ్రావణ్యాముపక్రమ్యత్వవిధిపదభూతా. చతుర్ముఖాయ వక్ష్యమాణేన జ్యోతిషా సృష్టాయహిరణ్యగర్భాయ. స్వదతేస్మ అరోచత. 'రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః' ఇతిచతుర్థీ. స్మయోగాద్భూతేఽపిలట్. సర్గాదౌ సర్గస్య వ్యష్టిసృష్టేః ఆదౌ ఆరంభకాలే. తథాచ వ్యష్టిసృష్ట్యారంభకాలికచతుర్ముఖసమవేతభూతాభిలాపవిషయభూతేత్యర్థః ॥ "యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వం యోవైవేదాంశ్చప్రహిణోతి తస్మై" ఇత్యాదికమిహభావ్యమ్ ॥ అథవా-సర్గః వ్యష్టిసృష్టిః ఆదిః యస్యనామరూపసృష్టికృత్యప్రపంచనాదేరితి తద్గుణసంవిజ్ఞాన బహువ్రీహిః. తస్మిన్ సర్గాదౌ స్వకృత్యోద్దేశ్యతయా విషయభూతే స్వదతేస్మ నామరూపసృష్ట్యాదిస్వకర్తవ్యసిద్ధయే భగవదుపదిశ్యమానవేదమభిలషతిస్మ చతుర్ముఖఇత్యర్థః. "నామరూపంచభూతానాం కృత్యానాంచప్రపంచనమ్ । వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌ దేవాదీనాం చకారసః" ఇత్యాదివచనైః చతుర్ముఖకర్తృకసృష్టౌ వేదసాపేక్షత్వావగమాదితి భావః ॥ తత్ పూర్వార్ధగతయచ్ఛబ్దనిర్దిష్టం. అతిశుభం అతిశయేన శుభం । శుభత్వమత్ర హేయప్రతిభటత్వం. తత్రాతిశయితత్వం ఆ

శ్రయత్వసామానాధికరణ్యరూపమ్. తేన శుభాశ్రయత్వలాభః. ఆశ్రయత్వంచ పరావరసుఖగ్రాహ్యత్వరూపమితివ్యక్తమాకరేషు । అథవా - అతిశయితత్వం స్వాభావికత్వం స్వసమానాధికరణసంకల్పప్రయోజ్యత్వపర్యవసితమ్. తేనభగవత్సంకల్పాధీనశుభభావానాం నిత్యముక్తానాం వ్యావృత్తిః । శ్రావణ్యాం శ్రవణనక్షత్రయోగోపలక్షితాయాం శ్రావణమాసగతాయాం పూర్ణిమాయాం ఉదితం స్వాన్తేవాసిచతుర్ముఖాపదుద్ధాననాయావతీర్ణమ్. జ్యోతిః "అథ యదతఃపరోదివో జ్యోతిర్దీప్యతే" ఇత్యాదిపరవిద్యాప్రకరణేషు నిరతిశయదీప్తిశాలితయా జ్యోతిష్ట్వేన ప్రసిద్ధం. హయాననం హయస్యాననమివాననంయస్య తాదృశం. జయతాత్ సర్వోత్కర్షేణవర్తతామ్॥ అత్ర "తతోవిగ్రాహిణస్తాంస్తుదృష్ట్వాతావసురోత్తమౌ। వేదాన్జగృహతూ రాజన్బ్రహ్మణఃపశ్యతస్తదా ॥ అథతౌ దానవశ్రేష్ఠౌ గృహీత్వా తాంత్సనాతనాః । రసాంవివిశతుస్తూర్ణముదపూర్ణేమహోదధౌ ॥ తతోహృతేషువేదేషు బ్రహ్మాకశ్మలమావిశత్ । తతోవచనమీశానంప్రాహవేదైర్వినాకృతః ॥ బ్రహ్మా ॥ వేదామేపరమంచక్షుర్వేదామేపరమంధనమ్ । వేదామేపరమంధామ వేదామేబ్రహ్మచోత్తమమ్ ॥ మమవేదాహృతాస్సర్వేదానవాభ్యాంబలాదితః । అంధకారాహిమేలోకాజాతావేదైర్వివర్జితాః ॥ వేదేహృతేహంకింకుర్యాం లోకాన్వైస్రష్టుముద్యతః" ఇత్యారభ్య "ఏతస్మిన్నంతరేరాజన్దేవోహయశిరోధరః । జగ్రాహవేదానఖిలాన్రసాతలగతాన్హరిః ॥ ప్రాదాచ్చబ్రహ్మణే రాజంస్తతస్స్వాంప్రకృతింయయౌ । తతస్తయోర్వధేనాశు వేదోపహరణేనచ ॥ శోకాపనయనంచక్రే బ్రహ్మణఃపురుషోత్తమః" ఇత్యన్తోదితం మహాభారతవచనమ్ "సమ్ప్రాప్తవాఞ్ఛ్రుతీర్బ్రహ్మా పర్వణ్యౌదయికే పునః । అతోభూతదినేతస్మిన్నుపాకరణమిష్యతే" ఇత్యాదినిర్ణయసింధుగతపురాణవచనాదికంచానుసంధేయమ్. తథా

"సచభగవాన్ స్వవిహితబ్రహ్మాంతర్యామిరూపేణావస్థితస్స్వప్రహితవేదోపజ్ఞవిజ్ఞానేన స్వార్పితాభ్యాం విచిత్రసృష్టివిషయబుద్ధిశక్తిభ్యాముపబృంహితేన స్వనిర్ధూతమధుకైటభాదివివిధాపదాబ్రహ్మణాబ్రహ్మాండాంతశ్చతుర్దశభువనసంస్థానతదధికరణకదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిదిగ్విశేషాది వివిధ విచిత్రవ్యష్టిసంజ్ఞా మూర్తిసృష్టిం కారయతి కరోతిచ తచ్ఛరీరకః" ఇతి శ్రీమద్వాచార్యసూక్తిరపిస్ఫుటతరమత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాపదమధిరోహంతీవిభావనీయా ॥ అయమాశయః - ముఖచతుష్టయవత్తయా యుగపదేవ చతురోఽపివేదాన్గ్రహీతుం సమర్థస్స్రష్టాఽపిస్వానుష్ఠేయ సృష్ట్యాదికృత్యనిర్వర్తనేనాత్మనః కృతకృత్యతామాపాదయితుం తన్నిదానం వేదాధ్యయనమభిలషన్ "అభిజనవిద్యాసముదేతంసమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్" ఇత్యాద్యుక్తానామాచార్యగుణానాం స్వానుగుణం పౌష్కల్యం యస్మిన్ననన్య సాధారణముపలభమానః యస్మాదేవపరమపురుషాద్వేదానధ్యగీష్ట, యశ్చ పరమపురుషః నిరతిశయదీప్తియుక్తతయా అప్రాకృతస్థాననామకేద్యులోకేదేదీప్యమానః అతఏవ జన్మజరాదిసంసృతిహేతుభూతకర్మసంబంధగంధవిధురోఽపి ఆశ్రితవాత్సల్యవివశమనాస్స్వాశ్రిత చతురాననవిపదుద్ధరణాయ హయముఖత్వకంఠకిత సంస్థానమప్యాశ్రిత్య అవతతార సభగవానస్మాకమపిరక్షణమనిష్టనివర్తనేష్టప్రాపణరూపం విదధత్సర్వోత్కర్షేణ వర్తతామితి ॥—॥ అత్ర పూర్వార్ధే జగత్స్రష్టురప్యుపదేష్టృత్వోక్త్యా నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణత్వం తదౌపయిక సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాదికంచ వ్యజ్యతఇతి పరత్వం, ఉత్తరార్ధే ఆశ్రితరక్షణాయ హయాననరూపేణావతీర్ణత్వోక్త్యాసౌలభ్యంచవ్యజ్యతే । ఏవం పూర్వార్ధే ఇష్టప్రాపణసమర్థత్వం ద్వితీయార్ధేఽనిష్టపరిహరణ సమర్థత్వంచ గమ్యతఇతి ఆశ్రయణీయగుణపౌష్కల్యం నకేతరవ్యావృత్తం వ్యంజితమితిబోధ్యమ్ ॥ అత్రచ

వర్షే౽స్మిన్ శ్రావణ్యాంప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయ ప్రధానాభ్యాం వైకల్పికాభ్యాం సావిత్రీసమిదాధానజపాభ్యామనంతరం వేదోపక్రమస్య శాస్త్రీయత్వేన శుభత్వం ఇష్టసాధనత్వాపరపర్యాయం. ఏతత్ప్రబన్ధనిర్వహణీయార్థః. తద్ఘటకానాం పదార్థానాం వేదోపక్రమశ్రావణీశుభత్వానాం ప్రకృతార్థపరైః పదైః ప్రతీతైః సూచ్యార్థసూచనమపి సుసంపన్నమవగంతవ్యమ్ । అథవా - ఉపదర్శితైః తత్ప్రబంధనిర్వహణీయస్య విశిష్టవాక్యార్థస్య సూచనమపీహ సూపపాదం. తథాహి. చతుర్ముఖాయసర్గార్థే చతుర్ముఖః సర్వతోముఖతయా సర్వవిధసమృద్ధిసమేధితః యః అయః శుభావహావిధిః తస్యయస్సర్గఉత్పాదః తస్యాదౌ ఆరమ్భే ఫలతయా విషయీభూతే. యదుపక్రమం యశ్చాసావుపక్రమశ్చేతి కర్మధారయః. యముపక్రమనామకంసంస్కారం ఇయం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయ తత్సాధనావబోధనద్వారా జపాదినాస్వరూపేణా౽పిచపురుషార్థచతుష్టయసాధనత్వేనప్రమాణగణశ్రీభాష్యభూషణాదిప్రతిపన్నా త్రయీ సకలసత్కర్మప్రధానసాధనవిధానపర్యాప్త ఋగ్యజుస్సామరూపావయవత్రయవతీశ్రుతిః స్వదతే అంతర్భావితణ్యర్థకత్వ వివక్షణాత్ స్వాదయతే అర్థాదధికారిణ స్త్రైవర్ణికాన్. అనుష్ఠానానుగుణజ్ఞానస్య జపాదేశ్చ ఉపాకర్మనామక సంస్కారవిశేషసంస్కృతాదేవ వేదాత్సంపత్తిరితిభావః. శ్రావణ్యాముదితం శ్రావణీదినానుష్ఠేయత్వేన స్మృతికారైః ప్రతిపాదితః తత్ సంస్కారవిశేషరూపః ఉపక్రమః అతిశుభంఅతిశయితమంగలరూపః । ఉపక్రమపదప్రక్రాంతపరామర్శినో౽పి తచ్ఛబ్దస్య క్లీబతయానిర్దేశః " శైత్యంహియత్సాప్రకృతిర్జలస్య " ఇతివచ్ఛుభమితి విధేయప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ. " శస్తం చాథత్రిషుద్రవ్యే పాపపుణ్యసుఖాదిచ " ఇతికోశే ద్రవ్యవాచిత్వవ వ శుభపదస్య విశేష్యనిఘ్నత్వాభిధానాత్ ప్రకృతేచ తత్పదస్య గుణ

వాచిత్వ వివక్షణాన్న విశేష్యనిఘ్నత్వం శఙ్క్యమితి । తదేవం సూచనీయ విశిష్టవాక్యార్థస్యాపి సూచనం ప్రకృతార్థపరైః పదైః కథంచిత్సులభం బోధ్యమిత్యలమధికేన ॥౧॥

అథ ద్వితీయాదిపఞ్చదశాంతశ్లోకాః విప్రతిపన్నార్థ నిర్ధారణాయ ఆరభ్యంతే ॥ తత్ర ద్వితీయాది దశమాంతాశ్లోకాస్సాంప్రతికశ్రావణ్యామేవ ఉపాకర్మానుష్ఠాన నిర్ణయపరాః. ఏకాదశాదిపంచదశాంతాస్తు ఉపాకర్మణిః ప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయప్రధాన భూతయోః వైకల్పికయోః సావిత్రీసమిదాధానజపయోశ్చ ఏకస్మిన్ దినే, కదాచిదర్థాత్సమావేశే ఉపాకర్మణి పాశ్చాత్యతాయాః ప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయ ప్రధానయోః ప్రాచ్యతాయాశ్చ నిర్ధారణ పరా ఇతి వివేకః ॥

అత్ర విప్రతిపత్తిః- సాంప్రతికశ్రావణీ యాజుషనవ్యోపాకర్మార్హానవేతి ॥ అత్ర కేచిత్ నిషేధకోటిపరిగ్రాహిణో యథాశ్రుతగ్రాహిణః-సాంప్రతికశ్రావణీ యాజుషనవ్యోపాకర్మానర్హా వేదోపాకర్మానర్హత్వాత్. సామాన్యాభావస్య విశేష్యాభావవ్యాప్యతాయామవివాదాన్నాత్రాప్రయోజక శఙ్కా. నచ హేత్వసిద్ధిః, వేదాధీశాస్తకాలత్వేన తత్సాధనాత్. సంప్రతిచ ఋుగ్వేదాధీశస్య గురోః అస్తగతత్వాత్. వేదాధీశాస్తకాలత్వహేతోః వేదోపాకర్మార్హత్వాభావసాధ్యస్యచ వ్యాప్యవ్యాపకభావః సకలజనప్రసిద్ధాత్కాలామృతవచనాదేవ ప్రతిపన్నః. తత్రహి సామాన్యతశ్శాఖాన్తరాణాం మౌఢ్యాభావ ఏవ ఉపాకర్మకర్తవ్యతా స్వరసతః ప్రతీయతే. యథోక్తం "శ్రావణ్యాంగురుశుక్రయోర్విమలయోః కుర్యాదుపాకర్మతత్కుర్యుర్వాఖిలబహ్వృచాశ్శ్రవణభే సింహంగతే భాస్కరే । మాసేకర్కటకేపి మౌఢ్యరహితే శాఖాన్తరాణాంరవేస్సంక్రాంతౌ గ్రహణే న కార్యమథవా తత్ప్రోష్ఠపద్యాంచరేత్ ॥ ఇతి. ఇ

త్యాహుః ॥ సోఽయంపక్షః ప్రతిక్షిప్యతే ద్వితీయేనపద్యేన—

అస్తగతత్వేఽపి గురౌశ్శాఖాధిపతేర్భృగోః ప్రవిమలత్వాత్ ।
శ్రావణ్యామేవాస్యాం నవ్యం యాజుషవట్వోరుపాకర్మ ॥౨॥ఇతి॥

అయమాశయః-నతావద్వేదాధీశాస్తకాలత్వం వేదోపాకర్మార్హతా సామాన్యాభావం సాధయితుమలం,సామాథర్వవేదేశయోః భౌమబుధయోః అస్తకాలేఽపి ఋగ్యజురుపాకర్మానుష్ఠానస్యప్రమాణసంప్రదాయ పరంపరాప్రసిద్ధతయా అనైకాంత్యాత్ । అతఏవోపదర్శితకాలామృత పద్యంవ్యాచక్షాణైః “ కించశాఖేశ్వరాణాంసామవేదాధిపోభౌమః అథర్వవేదాధిపోబుధః తయోర్మౌఢ్యరహితేసతి కార్యం. సామాథర్వ వేదవిషయమిదం. ఋగ్యజుర్వేదినాంతు గురుశుక్రయోర్విమల యోరిత్యనేనైవ గతార్థత్వాత్ గురుశుక్రయోరేవ ఋగ్యజుర్వేదాధిపతిత్వాదితిభావః. అతఏవ శాఖేశ్వరాణామితి బహువచనస్య ద్వివచనపరత్వేన వ్యాఖ్యానం సంగచ్ఛతే” ఇతిసందర్భేణ తత్తచ్ఛాఖాధీశమౌఢ్యఏవతత్తచ్ఛాఖాధ్యయనం నకార్యమిత్యర్థపరతయా ఉదాహృతపద్యంవివృతమ్ । నచైవమపి సాధ్యహేతుఘటకయోర్వేదయోరైక్యవివక్షయా యోయద్వేదాధీశాస్తకాలః సతద్వేదోపాకర్మానర్హఇతి వ్యాప్త్యంగీకారే నదోషఇతివాచ్యం, తథాపి తత్తద్వేదాధిపత్యస్తకాలేఽపి తత్తద్వేదీయప్రథమేతరోపాకృతేరనుష్ఠానస్య ప్రమాణసంప్రదాయసిద్ధత్వేన అనైకాంత్యాత్ । యదిచ వ్యాపకకోటిప్రవిష్టోపాకర్మణి నవ్యత్వవిశేషణదానేన తాదృశదోషోవార్యతే తదాపి తాదృశసామాన్యవ్యాప్త్యుపష్టమ్భేన సాంప్రతికశ్రావణ్యాంవేదవిశేషోపాకర్మానర్హత్వమేవ సాధనీయం తత్రయది ఋగ్వేదాధీశాస్తకాలత్వేన ఋగ్వేదీయాద్యోపాకర్మానర్హత్వం సాధ్యతే తదాసిద్ధసాధనం, వర్షేఽస్మిన్ చతుర్దశ్యామేవ ఋగ్వేదోపక్రమకాలస్యశ్రవణక్షస్య పరిసమాప్తత్వాత్ శ్రావణ్యాంఋగ్వేదీయాద్యోప

క్రమస్య శంకితుమప్యసంభవాత్ । యదిచ యజుర్వేదాధీశాస్తకాలత్వేన యజుర్వేదీయాద్యోపాకర్మానర్హత్వం సాధ్యతే తదా స్వరూపాసిద్ధిః, సాంప్రతికశ్రావణ్యాం గురోరస్తగతత్వేపి యజుర్వేదాధిపతేశ్శుక్రస్య అస్తగతత్వాభావాదితి । తదిదముక్తం " అస్తగతత్వేపి గురోశ్శాఖాధిపతేర్భృగోః ప్రవిమలత్వాత్ " ఇతి ॥ శాఖాధిపతేః యజుశ్శాఖాధిపతేః, యాజుషవటోరిత్యుత్తరత్రశ్రవణాత్ । ప్రవిమలత్వాత్ అస్తగతత్వాభావాదిత్యర్థః । ఉపదర్శితరీత్యానిషేధకోటిసాధనాసంభవాదితి శేషః. అత్రప్రశబ్దద్యోతితంప్రకృష్టత్వం శక్తిమత్త్వరూపం ఉత్తరశ్లోకేస్ఫుటీభవిష్యతి । తదేవంనిషేధకోటిసాధనాసంభవే బాధకం వినా ముఖ్య కాలభూత శ్రావణీపరిత్యాగానౌచిత్యాత్సాంప్రతికశ్రావణ్యాం "అసతిబాధకే శ్రావణీరూపముఖ్యకాలత్వాత్" ఇతిహేతునావిధికోటిసిద్ధిర్నిష్ప్రత్యూహేత్యభిప్రేత్యోక్తం " శ్రావణ్యామేవ" ఇత్యాది ॥ ఏవకారేణ అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరేణ బాధకమంతరాముఖ్యకాలమతిలంఘ్య అనుకల్పప్రోష్ఠపద్యనుధావనమయుక్తమితి సూచితమ్.ద్వితీయాద్యుపాకృతావనివార్యాద్విధా సిద్ధసాధనస్య నిషేధేచ బాధస్య వారణాయ నవ్యపదోపాదానం । దర్శితసామాన్యముఖవ్యాప్త్యనుసారే సాధ్యకోటౌ శాఖావిశేషనివేశస్యావశ్యకత్వేన శాఖాంతరనివేశే ద్విధా బాధస్య నిషేధే సిద్ధసాధనస్యచ వారణాయ యాజుషపదోపాదానం । వటోరిత్యుక్తిః వటోరేవప్రథమోపాకర్మసంభవాభిప్రాయేణ. అతఏవ నిగమనరూపే దశమపద్యే వటుపదం నోపాత్తమితిదిక్ ॥ ౨ ॥

అథ - మాభూదుపదర్శితరీత్యా సామాన్యముఖవ్యాప్త్యుపష్టంభ్యమనుమానమ్. సంభవదదుష్టకాలకత్వవిశేషిత గుర్వస్తకాలత్వహేతుకవిశేషవ్యాప్త్యుపష్టబ్ధ్యానుమానమేవ ప్రకృతశ్రావణ్యాం నిషేధకోటిసాధనక్షమం. తథాహి " గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవా

వార్థ కే పివా । తథాధిమాససంసర్పమలమాసాదిషు తి ... ॥ ప్రథ మోపాకృతిర్న స్యాత్కుర్యాద్యదివినశ్యతి ॥ " ఇత్యాత్రేయవచనేన దశనిర్ణయాకారోదాహృతేన గురుశుక్రయోర్ద్వయోరపి మౌఢ్యా దీనాం సామాన్యతః సర్వశాఖప్రథమోపాకర్మానుష్ఠాన ప్రతిబన్ధకదో షరూపతా హి స్ఫుటావగమ్యతే।ఏవం"ఆషాఢీశ్రావణీవాపి ప్రోష్ఠప ద్యామథాపివా । యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్కుర్యాత్తస్మిన్నుపా కృతిమ్ ॥ కాలత్రయేపి దోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యామాచరేద్బుధః ॥ " ఇ తి స్మృత్యంతరవచనేన దశనిర్ణయాకారోదాహృతేన ఆషాఢీ శ్రావణీ ప్రోష్ఠపదీరూపకాలానాం త్రయాణాముపాకర్మానుష్ఠాన యోగ్యకాలత్వం తత్రాపి దోషప్రసంగదశాయాముపాకర్మానుష్ఠాన ప్రతిబన్ధకతయా శాస్త్రప్రతిపాదితదోషరహితః కాలో యత్ర లభ్య తే తత్రైవోపాకర్మణః కర్తవ్యత్వం కాలత్రయేపి దోషసత్త్వే శ్రా వణ్యామేవ కర్తవ్యత్వంచ లభ్యతే. ఇత్థంచయావన్నిర్దోషకాలా న్త రలాభస్తావత్సదోషకాలావలంబనం నకర్తవ్యమితిసిద్ధంభవతి. తతశ్చ సాంప్రతికశ్రావణ్యాం గురుమౌఢ్యదోషసత్త్వాత్ప్రోష్ఠపద్యాం తదస త్త్వాదన్యస్యాప్యుపాకర్మ ప్రతిబంధకతయా శాస్త్రసిద్ధస్య కస్యచిద్దో షస్యతత్రానుపలంభాచ్చ గురుమౌఢ్యదోషదుష్టాం శ్రావణీం పరిత్యజ్య తాదృశదోషరహితాయాం ప్రోష్ఠపద్యామేవ ప్రథమోపాకర్మ కర్త వ్యమితిసిధ్యతి. దర్శితస్మృత్యంతరవచనస్య మౌఢ్యాదిదోషప్రసంగే ప్రథమోపాకర్మానుష్ఠానపరతాసంభవశ్చ దశనిర్ణయ్యాం వైదికసా ర్వభౌమైరేవ దర్శితః- ఇత్యేతస్యాక్షేపస్యప్రతిక్షేపాయోచ్యతే—

తత్తచ్ఛాఖాధ్యయనం శాఖశే శక్తిమతి భవేదేవ ।
శాఖాధిపతిశ్శుక్రస్స్ఫురదంశుత్వాద్బలీచవర్గేస్మిన్ ॥౩॥ ఇతి॥

తత్తచ్ఛాఖాధ్యయనంఅధ్యేతృత్వవిశేషితం. శాఖశే తత్తచ్ఛాఖేశే

శ్రావణ్యామితిచ ప్రకృతం. భవేదేవేత్యేవకారేణాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదపరేణ తత్తచ్ఛాఖీయాధ్యాయనకర్తృకభవనత్వేన తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తిసమానకాలికశ్రావణీకాలత్వవ్యాపకతా ప్రతీయతే. యథా- "ఋతౌ భార్యాముపేయాదేవ" ఇత్యాదౌ భర్తృకర్తృకభార్యాకర్మకోపగమనత్వేన ఋతుకాలత్వవ్యాపకతా బుధ్యతే। క్రియాసంగతైవకారస్యాత్యంతాయోగ వ్యవచ్ఛేదబోధకతానియమేపి 'జ్ఞానంరజతంగృహ్ణాత్యేవ నరోవేదమధీయాతైవ' ఇత్యాదిప్రయోగవిరహాత్ 'జ్ఞానమర్థంగృహ్ణాత్యేవ జ్ఞానేనార్థోగృహ్యతఏవ బ్రాహ్మణో వేదమధీయాతైవ బ్రాహ్మణేనవేదోఽధ్యేతవ్యఏవ' ఇత్యాది ప్రయోగదర్శనాచ్చ గ్రహణాధ్యయనాదివాచకపదసమభివ్యాహృతాఖ్యాతసమభివ్యాహృతైవకారస్యఅన్వయితావచ్ఛేదకభూతజ్ఞానత్వబ్రాహ్మణత్వాద్యవచ్ఛేదేనైవ గ్రహణాధ్యయనాదిక్రియాత్యన్తాయోగవ్యవచ్ఛేదబోధకతా కౌస్తుభాదౌ ప్రదర్శితా ॥ ప్రత్యక్షమణిదీధితిటీకాయాంతు భట్టాచార్యేణ 'జ్ఞానమర్థంగృహ్ణాత్యేవ, ఇత్యాదౌ అయోగవ్యవచ్ఛేదబోధకత్వమేవైవకారస్యేతిస్థాపితం। ప్రకృతేతాదృశవ్యాపకతాలాభవశాచ్చ శాఖాధీశశక్తియుక్తామపి సాంప్రతికశ్రావణీముల్లంఘ్య ప్రౌష్ఠపదీముపాకర్మానుష్ఠానాయానుధావతాం పక్షస్య ప్రతిక్షేపోలభ్యతఇతి ॥

ఇదమత్రాకూతమ్ — సత్యం గురుభార్గవయో రిత్యాద్యుదాహృతాత్రేయవచనం దశనిర్ణయోద్ధృతం శాఖావిశేషానుల్లేఖాత్ గురుశుక్రమౌఢ్యాదౌ ప్రథమోపాకృతినిషేధం సర్వశాఖిసాధారణం బోధయతీతి. పరంతు తద్వచనం గురుశుక్రాస్తకాలసామాన్యే ప్రథమోపాకృతినిషేధం నబోధయతి, అపితు తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్త్యసమానకాలికగురుశుక్రాన్యతరాస్తకాలఏవ తత్తచ్ఛాఖీయప్రథమోపాకర్మనిషేధతీత్యేవ స్వీకార్యం. తథాహి - "ఆషాఢే శ్రావణ్యా

హాపి " ఇత్యాదిహి దశనిర్ణయోద్ధృతం స్మృత్యంతరవచనం. తత్రచ దోషపదం సామాన్యతశ్శుభకర్మసు పరిత్యాజ్యత్వేన ప్రసిద్ధానాంగురుశుక్రమౌఢ్యబాల్యవార్ధకసఙ్క్రాంతి గ్రహణాధిమాసానామన్యతమత్వావచ్ఛిన్నపరం. తథాచ తాదృశదోషరహితేకాలె ఉపాకృతిత్వావచ్ఛిన్నవిధిపరమేవ ప్రథమాద్యనిర్దేశేన యథాశ్రుతె తద్వచనం ప్రతీయతే. అస్తిచాన్యదపి స్మృత్యంతరవచనం ఉపదర్శితస్మృత్యంతరవచనానుపదమేవ దశనిర్ణయోద్ధృతం గుర్వస్తాద్యన్యతమవత్యపి కాలే ఉపాకృతిత్వావచ్ఛిన్నవిధిపరత్వేన ప్రతీయమానం. యథా "యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః । బాల్యే మౌఢ్యేపివార్ధక్యే కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ శ్రావణీ పూర్ణిమా యత్రగ్రహసంక్రాంతిదూషితా । స్వాధ్యాయస్య ప్రధానత్వాన్నిత్యత్వాచ్ఛ్రావణస్యచ ॥ అంజసా శ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ । గ్రహసఙ్క్రాంతయోశ్చాలం శ్రావణస్య నవిద్యతె ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు నిత్యత్వాదాపస్తంబస్య శాసనాత్ । అంజసా శ్రావణం విప్రైఃకర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ " ఇతి. తదనయోస్స్మృత్యంతరవచనయోస్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోరివ విరోధే సమున్మిషితె తద్భంజనాయ ఘటకశ్రుతిరివ దర్శితాత్రేయవచనం అనతతారేత్యాద్ధ్యేయం. తథాసతి సామాన్యవిశేషన్యాయేన దర్శితాత్రేయవచనైకవాక్యతయా ఉపసంహృతం " ఆషాఢే శ్రావణేవాపి " ఇతి స్మృత్యంతరవచనం గుర్వస్తాదిదోషవతికాలె ప్రథమోపాకృతిమాత్రనిషేధే పర్యవస్యతి. యజ్ఞోపవీతమిత్యాది వచనంతు ఉత్సర్గాపవాదన్యాయసంచారతః దర్శితాత్రేయవచనేన ప్రథమోపాకృతిరూపవిశేషనిషేధపరేణవ్యావర్తితవిశేషవిషయం ప్రథమోపాకృతివ్యతిరిక్తోపాకృతివిధానపరమవతిష్ఠతె-ఇతియంస్థితిస్సకలసమ్మతా. అతఏవ ద్వితీయాద్యుపాకృతేఃగుర్వస్తాదిరూపదోషకాలెప్యనుష్ఠానే నకస్యాపి విప్రతిపత్తిర్దృశ్యతె. యథాచదర్శి

తాత్రేయవచనేన దర్శితస్మృత్యంతరవచనసంకోచః తథా దర్శితాత్రే
యవచనస్యాపి "శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభం"
ఇత్యాత్రేయవచనేన దశనిర్ణయోద్ధృతేన తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్త్యభావ
కాలికగురుశుక్రాన్యతరాస్తకాలే తత్తచ్ఛాఖీయప్రథమోపాకర్మనిషే
ధపరత్వేన సంకోచస్సమాశ్రయణీయః. అత్రైతిహ్య దశనిర్ణయాకారైరే
వాయం సంకోచః కంఠరవేణ. యథా— "దోషాపవాదసంగ్రహే
ఏకో మూర్ఖో భవేదన్యస్సోప్యచ్ఛమిత్రాంశగో యది । అన్యస్యాస్తమ
యే కాలే కుర్యాచ్ఛ్రావణమంజసా ॥ ప్రథమోపాకృతించాపి కుర్యా
దేవావిచారయన్ ॥" ఇత్యుదాహృత్య "అత్రాయం వివేకః—ఋ
గ్యజుస్సామాథర్వశాః జీవశుక్రకుజేందుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే త
చ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమిత్యాత్రేయదర్శనాత్ శుక్రే శక్తియుక్తే గు
రుమౌఢ్యేఽపి యజుశ్శాఖోపాకర్మ కర్తవ్యం, ఏవం శుక్రమౌఢ్యేపి
గురౌ శక్తియుక్తే ఋగ్వేదోపాకర్మ కార్యం, ఏవమన్యతరమౌఢ్యేఽపి
భౌమే శక్తియుక్తే సామోపాకర్మ కరణీయం, శాఖాధీశే శక్తియుక్తే ఇ
తి హేతూక్తేః. అతో మౌఢ్యాదిదోషేషు ఉపాకర్మవర్జనస్మరణంస్వ
శాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమ్" ఇతి. ॥ తదిదం సర్వమభిప్రే
త్యోక్తం- తత్తచ్ఛాఖాధ్యయనం శాఖేశే శక్తిమతి భవేదేవ । ఇతి ॥
నను భవత్వేవం సంకోచః, ప్రకృతే కిమాయాతమిత్యాశఙ్క్యాయాము
చ్యతే—శాఖాధిపతిరితి ॥ స్ఫురదంశుత్వాత్ అనస్తగతత్వాత్. బలి
అతిశయితబలవిశిష్టః. అతిశాయనే మతుబర్థీయః. తథాచ ప్రాబల్య
దౌర్బల్యయోస్ససంబంధికత్వేన శాఖాధీశఇతి వచనే ప్రాబల్యరూప
శక్త్యవధిభూతస్య సంబంధినఆకాంక్షాయాం అస్తగతత్వేనోపస్థితస్య
గురుశుక్రాన్యతరస్యైవ సంబంధితయాఽన్వయాత్ అస్తగతగురుశు
క్రాన్యతరావధికశక్తిమత్త్వమేవ శాఖాధీశగతం అస్తకాలికతచ్ఛాఖీ
యప్రథమోపాకర్మానుష్ఠానప్రయోజకమితి పర్యవస్యతి. ఇత్థంచ వక్ష్యే

సితే శోభనత్వం అస్తగతగుర్వపేక్షయానస్తగతశుక్రస్యాధికఫలజననశక్తిమత్త్వమస్త్యేవ. అస్తగతస్యాపి గ్రహస్య శుభఫలజనకత్వసామాన్యాభావః ప్రోచ్యతే కార్తాన్తికైః. యదాహ వరాహమిహిరః—“ఉచ్చత్రికోణస్వసుహృచ్ఛత్రునీచగృహార్కలుప్తైః । శుభం సంపూర్ణపాదోనదలపాదాల్పనిష్ఫలమ్॥” ఇతి. అత్రార్కగతశబ్దోస్తగతపరతయా వ్యాఖ్యాతో వ్యాఖ్యాతృభిః. తథాచానస్తగతత్వమాత్రేణ కథం బలిత్వమితిశఙ్కాయా నావసరః. అథవా - శక్తపదస్య అనస్తగేజ్యోతిర్విద్భిర్వ్యవహృతత్వాత్ “స్ఫురదంశుత్వాద్బలీ” ఇత్యుక్తిర్వేదితవ్యా. యథోక్తం జ్యోతిర్విద్భిః “స్వోచ్చే ప్రదీప్తస్సుఖిత(స్త్రి)కోణేస్వస్థస్స్వగేహే ముదితస్సుహృద్భే । శాంతస్తు సౌమ్యగ్రహవర్గసంస్థశ్శక్తోమతోసౌస్ఫుటరశ్మిజాలః” ఇతి ॥ ఏతత్ప్రమాణప్రత్యభిజ్ఞాపనాయైవచ అనస్తగతత్వాదిత్యనుక్త్వా స్ఫురదంశుత్వాదిత్యుక్తిః ॥ వస్తుతస్తు-శక్తిరత్రఅనుకూలాంశస్థితిసామాన్యం ప్రతికూలాంశానాస్కన్దితానుకూలరాశిస్థితిసామాన్యంచ, తయోరేవ శుభఫలాధానశక్తిరూపతయా దైవజ్ఞవ్యవహారసంప్రతిపన్నత్వాత్. తాదృశశక్తిశ్చప్రకృతే భృగోరక్షతా స్వాంశగతత్వాదిత్యయమర్థఃఉత్తరేషు “నచశత్రుక్షేత్రగతః” ఇత్యాదిషు పద్యేషు స్ఫుటీకరిష్యతే. అత్రతు యథాశ్రుతోపదర్శితజ్యోతిర్విత్పద్యానుసారేణ అనస్తగతత్వేన బలిత్వోక్తిరితిధ్యేయమ । ఇత్థంచ సంభవదుష్టకాలకత్వవిశిష్టగుర్వస్తకాలత్వం శాఖాధీశశక్తిమత్కాలాంతర్భావేణానైకాంత్యాన్ననిషేధకోటిసాధనాయాలం. యజుశ్శాఖీయాద్యోపాకర్మానర్హత్వావ్యభిచరితంతు యజుశ్శాఖాధీశశక్తివిరహసహకృతసంభవదదుష్టకాలకగుర్వస్తకాలత్వం ప్రకృతశ్రావణ్యాం పక్షభూతాయాం నాస్త్యేవేతి స్వరూపాసిద్ధతయాననిషేధకోటిసాధనక్షమం. ఇత్థంచ-అసతిబాధకేశ్రావణీరూపముఖ్యకాలత్వాదితి విధికోటిసాధకో హేతుస్సుస్థఏవేతి

సుష్ఠూక్తం-శ్రావణ్యామేవాస్యాంనవ్యంయాజుషవటోరుపాకర్మ॥ఇతి.

ఏతేన—"ఏకోమూఢో భవేదన్యః" ఇత్యాది వచనాన్యుదాహృత్య జీవశుక్రయోః కస్యచిన్మాఢ్యదశాయామపి మూఢేతరస్య స్వోచ్చమిత్రాంశగత్వాదిలక్షణబలసత్త్వే ప్రథమోపాకర్మానుష్ఠానసంభవకథనం (దర్శనిర్ణయాకారాణాం) యత్ తత్ అగతికగతికల్పనం సిద్దోషకాలాంతరాలాభే సదోషేఽపి కాలే కథంచిత్కాంచిద్గతిమన్విష్య కర్తవ్యకర్మణోపరిత్యాగేన అవశ్యానుష్ఠేయతాజ్ఞాపనమాత్రపరం. నతు నిర్దోషకాలాంతరలాభేఽపి తం పరిత్యజ్య సదోషఏవకాలే కథంచిదుక్తలక్షణాం గతిమన్విష్యతదనుష్ఠానవిధానపరం, "యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్" ఇతిప్రాగుదాహృతవచనవ్యక్తివిరోధాత్ — ఇతిపరాస్తమ్. తథాహి. యత్తావదనూదితం "జీవశుక్రయోః కస్యచిన్మాఢ్యదశాయామపిమూఢేతరస్య స్వోచ్చమిత్రాంశగతత్వాదిలక్షణబలసత్త్వే ప్రథమోపాకర్మానుష్ఠానసంభవకథనం" ఇతి తదసంగతం, తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తిసత్త్వఏవ తత్తచ్ఛాఖీయప్రథమోపాకర్మానుష్ఠానసంభవస్య దర్శనిర్ణయాకారైరుపపాదనాత్. "యథాశ్రుత్యైకో మూఢఇత్యాదివచనానుసారిగృహ్యరత్నవాక్యానుసారేణ తథానువాదకరణాశ్రయణేఽపి ఉదాహృతదర్శనిర్ణయాగ్రంథే "అతో మూఢ్యాదిదోషేషు ఉపాకర్మవర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశశక్త్యభావవిషయం" ఇత్యతిస్ఫుటోక్త్యా "ఏకోమూఢః" "శాఖాధీశేశక్తియుక్తే" ఇత్యాదీనాం గురుభార్గవయో ఇత్యాద్యాత్రేయవచనాపవాదతామాశ్రిత్య ఉత్సర్గశాస్త్రస్య గురుభార్గవయోరిత్యాదేరపవాదవినిర్ముక్తవిషయతాయాఏవ ప్రతిపాదనాత్ అగతికగతిత్వాభిధానంసుతరామసంగతమ్. నహ్యగతికగతిత్వస్య తేషామభిమతత్వే ఏవం కథనం యుజ్యతే. యది "శాఖాధీశే" ఇత్యాదేరగతికగతిత్వం దర్శనిర్ణయాకృతామభిమతమభవిష్యత్ తదా "శాఖా

ధీశే" ఇత్యాది గుర్వస్తాదిదోషాపవాదవచనం అగతికగతిరిత్యేవత్వైర భిహితమభవిష్యత్. నచ తథాభిహితం. ప్రత్యుత "మాఘ్యాదిదోషేషూపాకర్మవర్జనస్మరణం శాఖాధీశశక్త్యభావవిషయం" ఇత్యేవంమాఘ్యాదౌ ఉపాకర్మవర్జనవచనానాం ఉత్సర్గరూపత్వం "శాఖాధీశే" ఇత్యాదేస్సామాన్యతోపవాదశాస్త్రత్వంచ వ్యవస్థాపితమ్. తథా గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోరపి "గురుశుక్రయోరేకో మూఢోన్యశ్చేత్స్వోచ్చమిత్రాంశగః తదా ప్రథమోపాకర్మావిచారయన్ కుర్యాత్ ఇతి జ్యోతిర్విదః. సంక్రాంతిర్గ్రహణంవాఅర్ధరాత్రాత్పరతశ్చేన్నదోషఇతిచ" ఇత్యేతావదేవోక్తం. నపునః శాఖాధీశశక్తియుతశ్రావణీమతిక్రమ్య ప్రౌష్ఠపద్యనుధావనంకార్యమితి ॥

అపిచదశనిర్ణయ్యాముదాహృతసందర్భే "శాఖాధీశశక్తియుక్తే ఇతి హేతూక్తేః" ఇతివాక్యేన తద్వచనస్య హేతుపరత్వోక్తిరపి అగతికగతికల్పనం ప్రతిరుణద్ధి. హేతుత్వంహి యత్ర హేతుస్తత్ర సాధ్యమితిసాధ్యనిరూపితవ్యాప్త్యా అవినాభూతం. అతఏవ "శూర్పేణ జుహోతి తేనహ్యన్నంక్రియతే" ఇతివాక్యం హోమసాధనత్వే సాధ్యే అన్నకరణత్వస్యహేతుత్వవిధిపరమితి వక్ష్యే యద్యదన్నకరణం తేనతేన హోతవ్యమితివ్యాప్తికల్పనమావశ్యకమితి హేతువన్నిగదాధికరణోక్తిస్సంగచ్ఛతే. తథాచ తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తిమద్గుర్వస్తాదికాలత్వం యత్రయత్ర తత్ర తత్ర తచ్ఛాఖీయోపాకర్మప్రతిబంధకత్వాభావ ఇతి వ్యాప్తిర్దశనిర్ణయాకారాభిమతాస్వీకార్యా. సాచ భవదుక్తరీత్యాఅగతికగతిత్వపక్షేనకథంచిదప్యుపపద్యతే. 'పాథసిపీతేతృష్ణాశామ్యతి' ఇత్యాదావివ 'శాఖాధీశే శక్తియుక్తే' ఇత్యత్రాపివచనే సప్తమీసమభివ్యాహారబలాత్ హేతుహేతుమద్భావప్రతీతిమభిసంధాయైవ దశనిర్ణయాకృతాం 'శాఖాధీశేశక్తియుక్తే' ఇత్యస్య హేతూక్తిరూపతావర్ణనం వేదితవ్యం. సోయముపదర్శితవచనగతసప్తమీబలసమధి

గతహేతుహేతుమద్భావః 'ఏకోమూర్ధః' ఇతి వచనగతాభ్యాం 'హేతు హేతుమతోర్లిఙ్' ఇత్యనుశాసనానుశిష్టాభ్యాం లిఙ్భ్యామపి స్ఫుటతరం ప్రతిపాద్యత ఇత్యగ్రే వ్యక్తీభవిష్యతీతి దిక్ ॥ అత ఏవ "యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్తు కుర్యాత్తస్మిన్నుపాకృతిమితి ప్రాగుదాహృతవచనవ్యక్తివిరోధాత్" ఇతి హేతూక్తిరపి పరాస్తా, ఉత్సర్గశాస్త్రేణ సదోషత్వేన ప్రతిపన్నస్యాపి కాలస్య అపవాదశాస్త్రబలాత్ నిర్దోషతాయా ఏవ నిర్ధారితత్వాత్ "యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్" ఇతి వచనవ్యక్తివిరోధలేశస్యాప్యప్రసరాత్ ॥

అథ తద్వచనాగతికగతిత్వస్య దశనిర్ణయాకారానుమతత్వేపి దశనిర్ణయాకారానుమతం తద్వచనస్యాపవాదశాస్త్రత్వం అనుపపన్నం మన్యమానైరస్మాభిరేవ తద్వచనస్యాగతికగతిత్వం కల్ప్యత ఇతి చేత్ - హన్త తదిదం భవతాం కల్పనం తదానీమశోభిష్యత యది దశనిర్ణయానిష్కర్షితార్థే కాచనానుపపత్తిర్భవద్భిరుదభావయిష్యత. ప్రత్యుత భవదీయే అగతికగతిత్వకల్పనకల్ప ఏవ అనుపపత్తిబహులతా ప్రాగస్మాభిః ప్రతిపాదితా, ప్రతిపాదయిష్యతే చేతి॥ యది చ గ్రంథకారోక్తిముల్లంఘ్యాఽపి "శాఖాధీశే" ఇత్యాత్రేయవచనస్య స్వరసావగతామపవాదరూపతాముద్ధూయ స్వైరమేవాగతికగతిత్వకల్పనమనుమన్యేత తదా ద్వితీయాద్యుపాకృతేరపి గుర్వస్తాదికాలికశ్రావణ్యామననుష్ఠానం ప్రోష్ఠపద్యామేవ చానుష్ఠానం ప్రసజ్యమానం కో వారయితుం ప్రభవేత్. న చ "చండాంశోర్గ్రహణం ప్రాప్తో యదా శుక్రబృహస్పతీ । శ్రావణస్య చ నిత్యత్వాత్కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః । బాల్యే మౌఢ్యేఽపి వార్ధక్యే కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్" ఇత్యాద్యాత్రేయస్మృత్యంతరవచనైః గుర్వస్తాదిమత్యపి కాలే ఉపాకృతివిధానాత్, ఉపదర్శితవచనాన్యుదాహృత్య "అతః ప్రథమేతరోపాకర్మకరణే నదోషగం

థః" ఇతి స్ఫుటమేవ దర్శనిర్ణయ్యాంప్రతిపాదనాచ్చ ద్వితీయాద్య పాకృతేః సర్వదైవ శ్రావణ్యామనుష్ఠానే బాధకవిరహ ఇతివాచ్యం, తేషామప్యాత్రేయస్మృత్యంతరవచనానాం నిర్దోషకాలాంతరాలాభే సదోషేపి కాలే కథంచిత్కాండద్గతిమన్విష్య కర్తవ్యకర్మణోపరి త్యాగేన అవశ్యానుష్ఠేయతాజ్ఞాపనమాత్రపరత్వేన అగతికగతికల్పనప రతాయాః భవత్సయూథ్యైర్వక్తుంశక్యత్వాత్ ॥ యదిచ " అతః ప్ర థమేతరోపాకర్మకరణె నదోషగంధః" ఇతి దర్శనిర్ణయీవాక్యమేవ " చండాంశోర్మండలం " ఇత్యాద్యుపదర్శితవచనానాం అగతికగతి త్వకల్పననిరాసకమిత్యుచ్యతే, తదా కిమపరాద్ధం " అతోమూఢ్యా దిదోషేషు ఉపాకర్మవర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిష యం " ఇతి దర్శనిర్ణయీగతవాక్యేన. అస్యాపివాక్యస్య శాఖాధీశ ఇత్యాదివచనాద్యగతికగతిత్వకల్పననిరాసకత్వస్య అవశ్యస్వీకార్య త్వాత్ । నచ గురుభార్గవయోరిత్యాదినా ప్రథమోపాకృతిప్రతిబంధ కతాయాఏవ గురుమూఢ్యాదౌ బోధనాత్ " యత్ర నిర్దోషకాల స్స్యాత్ " ఇత్యత్ర వర్తమానదోషపదస్య ప్రథమోపాకృతిప్రతిబంధ కార్థకతయా ద్వితీయాద్యుపాకృత్యనుష్ఠానే కిమపి నబాధకమితి వా చ్యం, తథాసతి " యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్కుర్యాత్తస్మిన్నుపా కృతిం " ఇతివచనే సామాన్యతఃఉపాకృతిపదస్యైవ వర్తమానతయా ప్రథమోపాకృతిప్రతిబంధకాభావవతి కాలె ఉపాకృతిత్వావచ్ఛిన్నంకు ర్యాదితర్థలాభేన ద్వితీయాద్యుపాకృతేరపి ప్రథమోపాకృతి ప్రతిబంధకమూఢ్యాదిరహితఏవ కాలె కర్తవ్యతాయాః ఏతద్వ చనేన లాభాద్గురుమూఢ్యాదికాలె ద్వితీయాద్యుపాకృత్యనుష్ఠానా సాంగత్యస్య దుర్వారత్వాత్. నను తద్వచనస్థస్య ఉపాకృతిపదస్య ప్రథమోపాకృతిపరత్వం కల్ప్యతఇతిచేన్న. వినాప్రమాణం సామా న్యవాచకపదస్య విశేషపరత్వాశ్రయణాసంభవాత్. నన్వేవం " ప్ర

థమోపాకృతిర్నస్యాత్ ” ఇత్యనేన ప్రథమోపాకృతేః “ యత్రని
దోషకాలస్స్యాత్ ” ఇత్యాదినా ఉపాకృతిసామాన్యస్యచ నిషేధస్వీ
కారే సామాన్యవిశేషయోః పృథఙ్నిషేధద్వయస్వీకారాపత్తిః ఇతిచే
త్-కాక్షతిః, “ ఆత్రేయంనహన్యాత్ ” “బ్రాహ్మణంనహన్యాత్ ” ఇ
త్యాదౌ తాదృశనిషేధద్వయ స్వీకారస్యతాంత్రికసిద్ధత్వాత్. ప్రత్య
వాయభూయస్త్వాల్పత్వపరతయా ఉభయోరపి సార్థక్యస్య తత్రావా
త్రాపి సంభవాత్ । ననుదోషపదం ప్రతిబంధకార్థకం. ప్రత్యాసత్త్యా
చ అనుష్ఠేయోపాకృతిప్రతిబంధకలాభః. తథాచ యదుపాకృతిప్రతిబ
న్ధకరహితోయః కాలః తత్రతదుపాకృతిం కుర్యాదితివాక్యార్థః. ఇ
త్థంచ మాఘ్యాదేః ద్వితీయాద్యుపాకృతిప్రతిబంధకత్వే మానాభావేన
మాఘ్యాదికాలస్య ద్వితీయాద్యుపాకృతిప్రతిబంధకాభావవత్త్వేన ద్వితీ
యాద్యుపక్రమకర్తవ్యతా తస్మాదేవవచనాత్ప్రబుధ్యతే “ ప్రథమోపా
కృతిర్నస్యాత్ ” ఇతివచనేన మాఘ్యాదౌ ప్రథమోపాకృతిప్రతిబం
ధకతాబోధనాత్ మాఘ్యాదికాలే ప్రథమోపాకృతేరననుష్ఠేయతాచా
నేన వచనేన సిద్ధ్యతీతి నకాచిదప్యనుపపత్తిరితిచేత్- ఏవంసతి “ ఆ
షాఢేశ్రావణేవాపి ” ఇత్యాదివచనావతారవైఫల్యం, తదుపాకర్మప్ర
తిబంధకవతికాలే తదుపాకర్మానుష్ఠానస్యాసంభవేన తదుపాకర్మ
ప్రతిబంధకాభావవతి తదుపాకర్మవిధేర్వైయర్థ్యాత్. “ కాలత్ర
యేపి ” ఇత్యాదేర్బాధితార్థకత్వంచ, తదుపాకర్మప్రతిబంధకవ
త్యాం శ్రావణ్యాం తదుపాకర్మవిధానాసంభవాత్ । ననుదోషపదం
ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతాశ్రయ గుర్వస్తత్వాద్యన్యతమ రూపావచ్ఛి
న్నపరం. తథాచనోక్తానుపపత్తిః. తాదృశరూపావచ్ఛిన్నయుతాయా
మపి శ్రావణ్యాం ప్రథమోపాకృతేః కాలత్రయదుష్టతాదశాయామనే
నవచనేన విధానాత్ సంభవదదుష్టకాలకత్వవిశేషిత గుర్వస్తత్వాది
కమేవ ప్రథమోపాకృతిప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతా పర్యాప్త్యధికర

ణాం పర్యవస్యతీతి చేత్ - ఏవం సతి ద్వితీయాద్యుపాకృతిప్రతిబంధకతావచ్ఛేదక గుర్వస్తత్వాదేరప్రసిద్ధ్యా ద్వితీయాద్యుపాకృతివిధిపరతా నాస్య సంభవతీతి ద్వితీయాద్యుపాకృత్యనుష్ఠానోపపాదనాఽసంభవస్తదవస్థ ఏవ. తస్మాదత్ర దోషపదం సామాన్యతశ్శుభకర్మసు పరిత్యాజ్యతావచ్ఛేదకత్వేన ప్రసిద్ధా యే గుర్వస్తత్వాదయో ధర్మాస్తత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నాన్యతమపరం వాచ్యం. యజ్ఞోపవీతమిత్యాదివచనస్యాగతిగతితాముద్ధూయ విధిరూపతా చ స్వీకరణీయా. తథా చైతద్వచనస్య “ ఆషాఢశ్రావణే వాపి ” ఇతి స్మృత్యంతరవచనస్య చ ప్రసక్తం విరోధం శమయితుం “ గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే ” ఇత్యాద్యాత్రేయవచనమవతీర్ణమిత్యాశ్రయణీయం. అతఏవ దశనిర్ణయ్యాం “ ఆషాఢశ్రావణే వాపి ” ఇతి వచనస్య మౌఢ్యాదిదోషే ప్రథమోపాకృతి నిషేధపరతాం ప్రతిజ్ఞాయ తదుపపాదకతయా గురుభార్గవయోరిత్యాదినా మౌఢ్యాది దోషే ప్రథమోపాకృతేర్నిషేధకం తస్మిన్నేవ దోషే ఉపాకృతిత్వావచ్ఛిన్నవిధాయకం చాత్రేయవచనముదాహృతం అనంతరం చ “ అతః ప్రథమేతరోపాకర్మకరణే న దోషగంధః ” ఇత్యుక్త్వా యజ్ఞోపవీతమిత్యాదిస్మృత్యంతరవచనాన్యపి మౌఢ్యాదిదోషేషూపాకృతివిధాయకాని సముదాహృతానీతి. ఇత్థం చ యథా యజ్ఞోపవీతమిత్యాదేర్నాగతికగతిత్వం యథా వా ద్వితీయాద్యుపాకృతివిధిరూపత్వం తథైవ “ శాఖాధీశే ” ఇత్యాదేరపి నాగతికగతిత్వం కింతు ప్రతిప్రసవవిధిరూపత్వమేవ తుల్యన్యాయేన స్వీకార్యమితి తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తివిరహసహకృతగుర్వస్తత్వాదికమేవ తత్తచ్ఛాఖీయ ప్రథమోపాకృతి ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకమితి. సిద్ధం ప్రకృతశ్రావణ్యాం నిర్దుష్టత్వమ్ ॥

అథ “ శాఖాధీశే ,, ఇత్యాదికం న దోషసామాన్యాభావప్రతిపాదనపరం, అపితు సత్యపి దోషే తత్పరిహారోఽపి వర్తత ఇత్యేతావన్మా

త్రిపరమితి చేత్ - తదిదం వ్యాహతవచనం, పరిహారస్యాభావసంపాద
నరూపతయా ఉపాకర్మప్రతిబంధకత్వాఖ్యదోషత్వాశ్రయసత్త్వే
తత్పరిహారస్య తాదృశదోషతాశ్రయాభావసంపాదకరూపస్య సత్త్వా
సంభవాత్ వహ్నిజలాద్యోరివ ఉభయోర్విరోధాత్। నన్వేవమప్యుపా
కర్మప్రతిబంధకత్వేనాభిమతస్య గురుమౌఢ్యాదేః ఉపాకర్మప్రతిబంధ
కత్వాభావసంపాదనమేవ దోషపరిహారపదేనాత్రవివక్షితం. ప్రతిబంధ
కతాశ్రయవస్తుసత్తాకాలేఽపి తద్వస్తుగత ప్రతిబంధకత్వాభావసత్త్వే
నవిరోధః మణిసత్త్వేప్యుత్తేజకసమవధానే మణేః ప్రతిబన్ధకత్వాభా
వసత్త్వవదితి చేత్ - తత్తదుత్తేజకాభావవిశిష్టమణిత్వేన ప్రతిబన్ధక
త్వాంగీకారాత్ యుక్తముత్తేజకసమవధానే మణౌ ప్రతిబన్ధకతావ
చ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణరూప వైశిష్ట్యాభావాత్ ప్రతిబంధకతా
రాహిత్యం. ప్రకృతేతు గురుమౌఢ్యత్వాదినైవప్రతిబంధకతాం వద
తాం పరేషాం కథం గురుమౌఢ్యాదౌ ప్రతిబంధకత్వాభావః పరిహార
కాలేఘటతామ్। నన్వత్రాపి "శాఖాధీశే" ఇత్యాదివచనానురో
ధేన తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తివిరహసహకృత గురుమౌఢ్యత్వాదినైవ ప్ర
తిబంధకత్వాంగీకారాత్ శాఖాధీశశక్తిరూపోత్తేజకసమవధానకాలే
ప్రతిబంధకత్వాభిమతగుర్వస్తాదేః ప్రతిబంధకత్వాభావః సుఘటఏవేతి
చేత్ - హన్త సిద్ధం ప్రకృతశ్రావణ్యా దోషసామాన్యాభావవత్త్వం, త
దానీం గుర్వస్తాదేఃప్రతిబన్ధకత్వాభావే ప్రతిబంధకత్వరూపదోషతా
విశిష్టసామాన్యాభావస్యాప్యపలపితుమశక్యత్వాత్॥ అథ సంభవదదుష్ట
కాలకత్వ విరహవిశేషిత శాఖాధీశశక్తేరేవోత్తేజకత్వాంగీకారాన్న
ప్రకృతశ్రావణ్యానిర్దుష్టత్వం. యదాతు శ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాం
చ గురోరస్తగతతా ప్రోష్ఠపద్యాం పరంశాఖాధీశశక్తిః తదాప్రోష్ఠప
ద్యామేవేదృశోత్తేజకబలాదుపాకర్మానుష్ఠానం అనేనోపపాద్యతఇ
తిచేత్ - భవేదేవం యది ఉత్తేజకఘటితాయాం శాఖాధీశశక్తౌ సంభవ

దదుష్టకాలకత్వవిరహవిశేషణదానే కించిత్ప్రమాణముపలభ్యేత. నిబన్ధనకారాణాం వా తద్విశేషణావశ్యకతాపరం కించిద్వాక్యశకలముపలభ్యేత. నహి “పక్వోన్మూఢః” ఇత్యాదివచనే “శాఖాధీశే” ఇత్యాదివచనే వా ‘అదుష్టకాలాన్తరాలాభే’ ఇత్యస్తి. నవా దశనిర్ణయ్యాం “అతో మాఘ్యాదిపోషేషూపాకర్మవర్జనస్మరణం శాఖాధీశశక్త్యభావ విషయం” ఇత్యత్ర ‘అదుష్టకాలాన్తరాసంభవే’ ఇత్యప్యభిహితమ్।
“కాలత్రయేఽపిదోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యామారభేద్బుధః”. ఇతివచనబలాత్తు ప్రతిబన్ధకీభూత గుర్వస్తాద్యంశే ఏవ సంభవదదుష్టకాలకత్వమాత్రస్య నివేశనీయతా పరం సిద్ధ్యతి. సపునః ఉత్తేజకీభూతాయాం శాఖాధీశశక్త్యాసంభవదదుష్టకాలకత్వవిరహేణ విశేషణీయతాపి. తథాచ తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తిత్వేన రూపేణైవశక్తేరుత్తేజకత్వాత్ప్రకృతశ్రావణ్యాం తాదృశోత్తేజకబలాత్ ప్రతిబన్ధకరూపదోషసామాన్యాభావవత్త్వమనపవాదమేవేతి ॥

అథ జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధేషు కాలదోషేషు తత్రతత్ర పరిహారోక్తయః సర్వా అప్యగతికానాం కేనచిత్పరిహారేణ దోషశక్తిమాన్ద్యజ్ఞాపనముఖేన కథంచిత్కర్తవ్యకర్మానుష్ఠానగతికల్పనమాత్రపరా ఏవ. నతు కార్త్స్న్యేన దోషసామాన్యాత్యన్తాభావప్రతిపాదనపరాశ్శక్యా వక్తుమ్. ఇత్థంచ “శాఖాధీశే” ఇత్యాదేరపి జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధగుర్వస్తాదికాలదోషపరిహారోక్తిరూపతయా అగతికగతికల్పనరూపత్వమేవోచితమితి చేత్ -సోయమసిద్ధేనైవ అసిద్ధసాధనోద్యమః, జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధకాలదోషపరిహారోక్తీనాం సర్వాసామగతికగతిత్వస్యాసిద్ధత్వాత్. ప్రత్యుత తత్తత్కర్మానుష్ఠానప్రతిబన్ధకరూపదోషాణాం పరిహారోక్తిషు శాస్త్రీయాసు కార్త్స్న్యేన దోషసామాన్యాత్యన్తాభావాప్రతిపాదనే పరిహారకాలేఽపి యత్కించిద్దోషసత్త్వస్యైవానుమతత్వేచ తత్తత్కర్మవిధానపరస్య పరిహారశాస్త్రస్య వ్యా

ఘాతదోషదూషితత్వాపాతః. నఖలు భూయస్యాః ప్రతిబన్ధకశక్తేః
సత్త్వ ఏవ కార్యానుత్పాదః, అల్పీయస్యాశ్శక్తేస్సత్త్వేతు కార్యో
త్పాదస్సంభవతీతి కస్యచిత్పరీక్షకస్య లౌకికస్య వానుమతమ్॥
నను తత్తత్కర్మప్రతిబన్ధకత్వం దోషాభిమతానాం తత్తత్కర్మజన్యఫలో
త్పత్తిప్రతిరోధకత్వం. పరిహారాసహకృతస్య చ దోషస్య తత్తత్కర్మజ
న్యకృత్స్నఫలోత్పత్తిప్రతిరోధకత్వమేవ. పరిహారసహకృతస్య తు త
స్య దోషశక్తిమాంద్యాత్ కర్మజన్యయత్కించిత్ఫలప్రతిరోధకత్వం ఫ
లాంతరోత్పత్త్యప్రతిరోధకత్వం చేతి చేత్ - సమ్భావ్యేతాపీయం కల్ప
నా బహులఫలజనకానాం కర్మణాం విషయే. అకరణప్రసక్తప్రత్యవా
యపరిహారమాత్రఫలకానాం తు నిత్యానాం కర్మణాం విషయే నేయం
కల్పనా శజితుమపి శక్యా. సంస్కారకర్మణామపి సంస్కారమా
త్రమేవ ఫలం నాధికం. న చ సంస్కారఫలేఽపి బహుత్వమల్పత్వం
చ కల్పయితుం శక్యం. మానాభావాత్। యాని తు తత్తత్కర్మకాలస్థి
తిశుభగ్రహానుకూల్యే స్మృతాని శుభఫలాని ఆయురైశ్వర్యాదివృద్ధ్యాదీని
ఆనుషంగికాణి తాని స్థితివిశేషవిశిష్టగ్రహహేతుకాన్యేవ ఫలాని న
శాస్త్రీయకర్మహేతుకాని. అన్యథా శాస్త్రీయవిహితకర్మణాం ప్రతి
కూలఫలజనకత్వమపి గ్రహప్రాతికూల్యే ప్రసజ్యేత॥ నవ్యాస్తు తత్త
ద్గ్రహస్థితీనాం శుభాశుభఫలహేతుతామప్యసహమానాః — "సూ
చకశ్చ హి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః" ఇత్యుత్తరమీమాంసాదర్శితరీ
త్యా స్వాప్నదర్శనాదీనామివ తత్తద్గ్రహస్థితీనామపి తత్తచ్ఛుభా
శుభఫలసూచకతామేవ వర్ణయంతి. తథాచాహుర్జగదీశతర్కా
లంకారాః — విధ్యర్థనిరూపణప్రస్తావే "జ్వరార్తో నాన్నమ
శ్నీయాదితి లౌకికవిధౌ తు జ్వరాదిప్రయోజ్యతత్తద్విజాతీయదుఃఖజన
కత్వోపలక్షణా। తథా అష్టమచంద్రేణ గచ్ఛేదిత్యాదావపి ధాతో
ర్గతిహేతుదురితే. తేనాష్టమచంద్రకాలీనగతిహేతుదురితం తత్తదని

ష్టాజనకం నేత్యేవం తత్ప్రబోధః. అన్యథా తథావిధగతేః పాపజనకత్వే తద్ద్వారాకాలాంతరభావిదుఃఖజనకత్వేవా ప్రమాణాభావేనా సాంగత్యాపత్తేః। గోచరేవావిలగ్నేవాయేః గ్రహారిష్టసూచకాః ఇత్యాదివచనేభ్యో గ్రహాణాంశుభాశుభసూచకత్వోపగమాత్ " ఇత్యాది ॥ తస్మాచ్ఛ్రుతి స్మృతి విహితకర్మభిః తత్తత్కర్మవిధానపరశాస్త్రదేశితాన్యేవ ఫలాన్యుత్పాద్యంతే.నపునః జ్యోతిస్సంత్రప్రదర్శితాన్యపి గ్రహస్థితివిశేష నియతానిఫలాని తానిచజ్యోతిస్తంత్రదర్శితాని ఫలాని గ్రహస్థితివిశేషైర్జనితానివాసూచితాని వేత్యన్యదేతత్ ।తథాచప్రకృతస్యోపాకర్మణః స్వాధ్యాయసంస్కార ఏవఫలం, " వ్రీహీన్ప్రోక్షతి " ఇత్యాదావివ " శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యా మధ్యాయముపాకృత్య "ఇత్యాదావపిద్వితీయయాసంస్కార్యత్వబోధనాత్ తస్మాదుపాకర్మాధీనత్వేన సమ్ప్రతిపన్నే సంస్కారఫలే "గురుభార్గవయోః" ఇత్యాదివచనబలాత్ గుర్వస్తాదేః ప్రతిబంధకత్వేఽపి " శాఖాధీశే శక్తియుక్తే " ఇత్యాదివచనబలాత్ తత్ప్రతిబంధకతాయాం శాఖాధీశశక్తేరుత్తేజకతాయా అప్యావశ్యకత్వాత్ తాదృశోత్తేజకసమవధానబలాచ్చ సామ్ప్రతికశ్రావణ్యాం ముఖ్యకాలభూతాయాం ఆవశ్యకస్య ఉపాకర్మణః ఫలోత్పాదే సుసమ్పాదే స్వతస్సిద్ధప్రతిబంధకాభావమాత్రలిప్సయా ముఖ్యాతిలంఘనేన అనుకల్పప్రౌష్ఠపద్యనుధావనం అసాధ్వేవ. నహి అప్రతిబద్ధఫలోత్పాదె నిత్యకర్మణి ముఖ్యకాలే సమ్భవతి ఆనుషంగికఫలపౌష్కల్యసమ్పాదకగ్రహానుకూల్యలిప్సయా ముఖ్యకాలాతిలంఘనం క్వచిద్దృష్టం. అతఏవ- అనుకల్పద్రవ్యమాదాయాపి యథాకథంచిత్ నిత్యకర్మణః ముఖ్యకాలఏవ నిర్వర్తనం, ముఖ్యద్రవ్యలిప్సయా ముఖ్యకాలమతిలంఘ్య అనుకల్పకాలానుధావనప్రతిషేధంచాహుః- " ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్య గౌణమప్యస్తు సాధనం । నముఖ్యద్రవ్యలోభేన గౌణకాలప్రతీక్షణమ్ ॥ " ఇతి॥

సాపి ప్రకృతే అనుకల్పకాలానుధావనేఽపి ఆనుషంగికఫల పౌష్కల్యం సంభావ్యతే, తదా ప్రోష్ఠపద్యాం శాఖాధీశస్య భృగోః చిత్రాద్వితీయచరణప్రవిష్టతయా గ్రాశ్శతోఽంశతశ్చ నీచస్థితి శాలిత్వేన శాఖాధీశానుకూల్యవిరహాధీనస్య ఫలపౌష్కల్యవిరహస్య ప్రోష్ఠపద్యామపి దుర్వారత్వాత్. నను తదానీం శాఖాధీశానుకూల్యప్రయుక్తస్య ఆనుషంగికశుభఫలస్య అసంభవేఽపి ప్రతిబంధకాభావవశాత్ ఉపాకర్మాధీనసంస్కారరూపఫలోత్పత్తిః అనపవాదేతిచేత్ ఏవంసతి శ్రావణ్యామపి ప్రకృతేఽఉత్తేజకవశసంపన్నః ప్రతిబన్ధకాభావోఽవ్యాహతఇతి ముధైవానుకల్పప్రోష్ఠపద్యనుధావనం। ముఖ్యకాలాతిలంఘనంచ. నహి స్వతస్సిద్ధప్రతిబన్ధకాభావస్థలే ఉత్తేజకబలసమ్పాదితప్రతిబన్ధకాభావస్థలేచ జాయమానయోః ఫలయోః తద్ధేతుభూతయోః ప్రతిబన్ధకాభావయోర్వా తారతమ్యం క్వచిల్లౌకికానాం పరీక్షకాణాంవాఽనుమతమ్॥ అస్తువా- ఉత్తేజకసమ్పాదితాత్ ప్రతిబన్ధకాభావాత్ స్వతస్సిద్ధప్రతిబన్ధకాభావే స్వతః ప్రాబల్యాగ్రహః. తథాపి ముఖ్యకాలత్వేన ప్రబలభూతాం శ్రావణీమాశ్రితస్య పరిహారసమ్పాదితప్రతిబన్ధకాభావస్య స్వతో దుర్బలస్యాఽపి గౌణకాలత్వేన దుర్బలాం ప్రోష్ఠపదీం ఆశ్రితాత్ స్వతస్సిద్ధప్రతిబన్ధకాభావాత్ స్వతః ప్రబలాదపి బలీయస్త్వమేవ. స్వతో దుర్బలానామపిహి ప్రబలాశ్రయవశాత్ బలీయస్త్వం లౌకికానాం తాంత్రికాణాంచ సమ్ప్రతిపన్నం. తదుక్తం తంత్రవార్తికే కుమారిలభట్టైః- "దుర్బలస్య ప్రమాణస్య బలవానాశ్రయో యదా। తదాఽపి విపరీతత్వం శిష్టాకోపేయథోదితమ్॥ అత్యంతబలవంతోఽపి పౌరజానపదాజనాః। దుర్బలైరపి బాధ్యన్తే పురుషైఃపార్థివాశ్రితైః,, ఇతి. స్వతో దుర్బలస్యాపి గౌణసాధనస్య స్వతః ప్రబలస్యాపి ముఖ్యసాధనస్యచ కాలరూపాశ్రయవశాత్ విపరీతం బలాబలమపి స్పష్టమభి

హితం. యథా “ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్య గౌణమప్యస్తు సాధనం
సముఖ్యద్రవ్యలోభేన గౌణకాలప్రతీక్షణమ్” ఇతి ॥ తస్మాత్ స్వత
స్సిద్ధప్రతిబన్ధకాభావమాత్రలిప్సయా ప్రకృతే శ్రావణ్యతిలఙ్ఘనమ
యుక్తమేవేతిసిద్ధమ్ ॥

అపిచ—దర్శనిర్ణయ్యాం గ్రహణసఙ్క్రాన్తి దోషయోరు
పాకర్మ వర్జనపరవచన ముదాహృత్య “అత్ర గ్రహణసఙ్క్రా
మణవర్జనస్మరణం ప్రథమోపాకృతివిషయం. తథా వక్ష్యతే.
అత్రవ్యవస్థోక్తా జ్యోతిశ్శాస్త్రే—అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్సఙ్క్రా
న్తిగ్రహణంతువా । ఉపాకర్మనకుర్వీత పరతశ్చేన్న దోషకృదితి”
ఇత్యుపపాదితాయా గ్రహణసఙ్క్రమణదోషపరిహారోక్తేరపి అగతిక
గతిత్వం ప్రసజ్యతే కాలదోషపరిహారోక్తీనాం సర్వాసాం అగతిక
గతిత్వం వదతాం. తథాచ సతి శ్రావణ్యామర్ధరాత్రాత్పరం గ్ర
హణసఙ్క్రాన్త్యోః ప్రసక్తావపి ప్రోష్ఠపద్యామేవ అర్ధరాత్రా
త్పూర్వం పరతశ్చ గ్రహణసఙ్క్రాన్తిదోషరహితాయాం ఉపాకర్మా
నుష్ఠానం శాస్త్రీయం స్యాత్. సకలోదీచ్యదాక్షిణాత్యనిబన్ధశిష్టా
చారవిరుద్ధంచాత్ర నేష్టాపత్తిసమ్భవః. ఏవం మాఘ్యాదిదోషేషు ద్వితీ
యాద్యుపాకృతిప్రాపకాణామపి వచనానాం అగతికగతిత్వంప్రసజ్య
తేతి ప్రథమప్రథమోపాకృత్యోరవిశేషప్రసఙ్గఇతిచ ప్రాగేవా
భిహితమస్మాభిః॥ తస్మాత్ శ్రావణ్యాం మాఘ్యాదిదోషేఽపి “చం
డాంశోః” ఇత్యాదివచనబలాత్ ద్వితీయాద్యుపాకృతేరివ అర్ధరా
త్రాదూర్ధ్వం గ్రహణసఙ్క్రమణదోషేఽపి “అర్ధరాత్రాద
ధస్తాత్” ఇత్యాదివచనబలాత్ ప్రథమాప్రథమోపాకృత్యోరివచ
“శాఖాధీశే” ఇత్యాదివచనబలాత్ ప్రకృతశ్రావణ్యాం యాజు
షప్రథమోపాకృతేరపి అనుష్ఠానే నకిఞ్చిద్బాధకమితి నిష్ప్రతిద్వ
న్ద్వమేవ “అసతిబాధకే శ్రావణీరూపముఖ్యకాలత్వాత్” ఇత్య

యం విధికోటిసాధకో హేతుః- ఇతి సుధియో విదాఙ్కుర్వన్తు ॥

ఏతేన- “ శాఖాధీశే ” ఇత్యాదేః అస్తదోషపరిహారశాస్త్రస్య న దోషసామాన్యాత్యంతాభావ ప్రతిపాదకత్వం, కథంచిదభ్యనుజ్ఞారూపత్వాత్. అభ్యనుజ్ఞారూపాహి వివాహార్థానృతవదనాదివిధయః నదోషసామాన్యాభావ ప్రతిపాదకాః, అపితు వివాహేతరార్థానృతవదనాదౌ యావాన్దోషస్తావద్దోషాభావ ప్రతిపాదనపరాః- ఇతిశఙ్కాఽపి నిరాకృతా. కథంచిదభ్యనుజ్ఞారూపత్వాదితి హేతోరేవాసిద్ధేః. శాఖాధీశఇత్యాదికంహి గురుభార్గవయోరిత్యాదేర్నిషేధస్య బాధకం సత్ ప్రతిప్రసవరూపం. యథా— “ నప్రథమయజ్ఞే ప్రవృంజ్యాత్ ” ఇత్యాదేర్నిషేధస్య “ కామంతుయోనూచానస్స్యాత్తస్యప్రవృంజ్యాత్ ”ఇత్యేతత్ బాధకం సత్ ప్రతిప్రసవరూపం తాంత్రికసంమతం।ఏవం-దృష్టాంతాసిద్ధిశ్చ, వివాహార్థానృత వదనాదివిధీనామపి“పఞ్చానృతాన్యాహురపాతకాని”ఇత్యాదివచనైః దోషసామాన్యాభావప్రతిపాదకతైవహి శాస్త్రసమ్మతా. స్పష్టీకృతం చేదమభ్యనుజ్ఞావిధిఘటకవిధి ప్రత్యయస్య దోషసామాన్యాభావపరతావర్ణనాదిభిః పూర్వతంత్రేఖండదేవాదిభిః॥ కించ శాస్త్రీయావశ్యకకర్మాంగవిషయప్రసక్తదోష పరిహారోక్తయస్సర్వాః దోషసామాన్యాభావ ప్రతిపాదనపరా ఏవ దృష్టాః. యథా “తస్మాద్యజ్ఞేవధోఽవధః,, ఇతి యజ్ఞాంగహింసాయాం హింసాదోషాభావ ప్రతిపాదనపరం వచనం, యథావా “ నసోమేనోచ్ఛిష్టాభవన్తి ,, ఇతి యజ్ఞాంగసోమభక్షణే ఉచ్ఛిష్టదోషాభావప్రతిపాదనపరం వచనమిత్యాది. విశేషతశ్చ ప్రకృతే పాకమార్గాంగకాలవిషయప్రసక్త దోషపరిహారవచనమపి దోషసామాన్యాభావ ప్రతిపాదకందృష్టం “ అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్ ” ఇత్యాద్యుదాహృతం. తతశ్చ “ శాఖాధీశే” ఇత్యాదికమపి శాస్త్రీయావశ్యకమార్గాంగభూతకాలరూప విషయప్రసక్తదోష పరిహారోక్తి

[?]ాపతయా దోషసామాన్యత్వస్యాభావ ప్రతిపాదకమేవేతి యుక్తం [?]వక్తుమితి॥

వస్తుతస్తు—మాఢ్యాదిషూపాకర్మనిషేధకం “గురుభార్గవయోః” ఇత్యాదివచనం న తత్తత్కాలే ఉపాకర్మానుష్ఠాతుః ప్రత్యవాయం బోధయతి, అపితు శ్రావణ్యామిత్యాది విధిబలప్రసక్తోపాకర్మాంగభావస్య కాలస్య మాఢ్యాదినిమిత్తేసతి తదంగత్వాభావమేవ, అంగవిషయవిధీనాం ప్రధానోపకారకతాబోధకత్వస్యేవ అంగవిషయప్రతిషేధానామపి ప్రధానోపకారకత్వాభావబోధకతాయా యుక్తత్వాత్, లాఘవాచ్చ. అతఏవ— “పురస్తాదుపసదాం ప్రవర్గ్యేణప్రవృణక్తి” ఇత్యనేన సామాన్యతోఽగ్నిష్టోమేపి ప్రసక్తాంగతాకస్య ప్రవర్గ్యస్య “న ప్రథమయజ్ఞే ప్రవృంజ్యాత్” ఇత్యనేన అగ్నిష్టోమే ప్రథమప్రయోగే నిమిత్తే అనంగత్వం సిద్ధ్యతీతి స్థితం పూర్వతంత్రే. తతశ్చ ప్రతిషిద్ధాంగతాకకాలే కృతస్య ఉపాకర్మణః అకాలకృతతయా నిష్ఫలత్వం పర్యవస్యతి. తదేవానూద్యతే తత్ర “కుర్యాద్యదివినశ్యతి ,, ఇతి. ప్రథమోపాకృతిర్న స్యాదితి పూర్వవాక్యశ్రుతాయాఏవోపాకృతేః వినశ్యతీత్యత్ర కర్తృతయా అన్వయాత్ ఆశుతరవినాశినః కర్మణః ధ్వంసరూపనాశస్య వచనానపేక్షతయా అపూర్వాఖ్యసంస్కారజనకస్య కర్మణః సంస్కారరూపఫలద్వారేణానువర్తమానస్య వినాశవ్యవహారానర్హతయా చాత్ర ప్రతిపాద్యమానో నాశః ఫలాజనకత్వరూపఏవ. “గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యే వా వార్ధకేపి వా । తథాధిమాససంసర్పమలమాసేషు చ ద్విజ ॥ నకుర్యాదాద్యుపాకర్మ కృతం కర్మ చ నిష్ఫలమ్ ॥” ఇతి వచనాంతరే చ తథైవ స్ఫుటమవగమ్యతే. అతశ్చ వినశ్యతీత్యనేన కర్మనైష్ఫల్యానువాదో నదుర్ఘటః. వినశ్యతీత్యస్య కర్తృగతవిపరీతఫలబోధకత్వేఽపి ప్రథమోపాకృతిర్న స్యాదిత్యేతమంశం ప్రత్యర్థవాదతయా సా

ర్థతాత్పర్యస్వీకారానావశ్యకత్వాచ్చ నతత్ఫలకత్వమపి తత్ర కల్పనీయం. ఇత్థంచ శాఖాధీశ ఇత్యాదేః న ప్రత్యవాయరూపదోషాభావ ప్రతిపాదకత్వం యుక్తం, ప్రత్యవాయస్యైవాప్రసక్తత్వాత్. కింతు ఉపాకర్మాంగత్వవ్యతిరేకస్య ప్రసక్తస్య నిమిత్తవిశేషమాశ్రిత్య ప్రతిషేధః ప్రతిసవరూపస్తేన బోధ్యతే “ కామంతు యోనూచానః ,, ఇత్యాదివత్ ఇత్యేవ స్వీకర్తుం యుక్తమ్॥ పరమార్థతస్తు- గురుభార్గవయోరిత్యాదికం నప్రతిషేధరూపం స్వీకర్తుం శక్యం, తథాసతి “ నతౌపశౌకరోతి ” ఇత్యాదావివ వికల్పాపత్తేః. కింతు “ నానూయాజేషు” ఇత్యాదివత్పర్యుదాసఏవ. తథాచ గురుమాఢ్యాదికాలభిన్నశ్రావణ్యాం ప్రథమోపాకృతిః కార్యా, సామాన్యతశ్చ శ్రావణ్యాం ప్రథమోపాకృతిభిన్నోపాకృతిః కార్యా ఇతి “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయం” ఇత్యాద్యేకవాక్యతయా ద్వయంబో వాక్యార్థః ప్రతీయతే. శాఖాధీశ ఇత్యాద్యేకవాక్యతయాతు శాఖాధీశశక్తిమత్కాలభిన్నో యో గుర్వస్తాదికాలః తద్భిన్నశ్రావణ్యాంప్రథమోపాకృతిః కార్యేతి ప్రథమాంశః పర్యవస్యతి. ‘నప్రథమయజ్ఞే కామంతు యోనూచానః ఇత్యాదావపీదృశ్యేవరీతి రాశ్రితా తాంత్రికైరంతతః॥ ఇత్థంచ తద్వచనస్య దోషసామాన్యాభావప్రతిపాదకత్వంవా యత్కించిద్దోషాభావప్రతిపాదకత్వంవేతి విచారో గగనారవిందసౌరభతరతమభావవిచారమనుకరోతీతి దిక్॥ ఇదమత్ర బోధ్యమ్— “యత్రనిర్దోషకాలస్స్యాత్” ఇత్యత్ర దోషపదం ప్రకృతకర్మాంగత్వాభావప్రయోజకతావచ్ఛేదకతత్తద్ధర్మాన్యతమధర్మావచ్ఛిన్నపరం. సచధర్మః ప్రాగుపదర్శితరీత్యా తత్తచ్ఛాఖాధీశశక్తి విరహవిశిష్టగురుశుక్రాన్యతరాస్తత్వాదికమేవ. తాదృశప్రయోజకతావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నాభావశ్చ నిర్దోషపదేన బోధ్యతే ఇతి సాంప్రతికశ్రావణ్యా నిర్దోషపదబోధ్యత్వమేవేతి నాస్మాకం “ యత్రనిర్దోషకాలస్స్యాత్ ” ఇ

త్యనేన విరోధగన్ధోఽపి । పరిహారవశసమ్పన్నదోషాభావస్థలే దోషలేశసద్భావాభిమానశ్చ ప్రాగేవోన్మూలిత ఇతి॥

ఏతేన—కథంచిదుపపాదనీయదోషపరిహారసాపేక్షస్య సాంప్రతికశ్రావణీకాలస్య దోషశాలితయా అవర్జనీయతయా సదోషకాలశబ్దైకనిర్దేశ్యస్య నిర్దోషకాలశబ్దవ్యపదేశ్యత్వాసమ్భవేన తత్రానుష్ఠానం 'యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్' ఇతి స్మృత్యంతరవచనం బాధత ఏవ—ఇత్యపి వ్యాఘాతాదిదోషపరాహతం వేదితవ్యమ్॥

అథైవం సతి పరిహారశాస్త్రాణాం దోషసామాన్యాభావపరత్వే దోషాల్పత్వపరత్వాభావే చానుమన్యమానే సోమశన్యాదివారాణాం ప్రాగాదిదిగ్గమనప్రతిబంధకమూలదోషవత్తయా శాస్త్రసిద్ధానాం "నవారదోషాః ప్రభవంతి రాత్రౌ" ఇతి పరిహారశాస్త్రేణాభ్యనుజ్ఞాతరాత్రిగమనానాం నిర్దోషవారాంతరతుల్యతా కుతో నానుమన్యతే ఇతి చేత్—అనుమన్యత ఏవేతి బ్రూమః, "నవారదోషాః" ఇత్యపవాదశాస్త్రేణ రాత్రౌ దోషసామాన్యాభావస్యైవ జ్యోతిర్విత్సమ్మతతయా దోషసామాన్యాభావవత్త్వేన తౌల్యస్యాపలపితుమశక్యత్వాత్ । నను పరిహారశాస్త్రపరిహృతదోషకవారస్య స్వతస్సిద్ధదోషవిరహవతో వారస్య చ తారతమ్యం న స్యాదితి చేత్—మైవం, రాత్రికాలమాత్రావచ్ఛిన్నదోషవిరహవిశిష్టాత్ వారాత్ వారాంతరే అహోరాత్రకాలావచ్ఛిన్నదోషవిరహవత్త్వేన అతిశయస్యాపి సూపపాదత్వాత్. నిర్దోషత్వేన తౌల్యేఽపి ప్రాయస్సర్వేషు కర్మసు అహ్నః ప్రశస్తతయా అహస్సమ్బన్ధరూపగుణాధిక్యలాభలోభేన కదాచిత్ అనియతకాలేషు కర్మసు గమనాదిషు నిర్దోషామపి రాత్రిముత్సృజ్య నిర్దోషవారాంతరీయాహాదరః పునర్నానుపపన్నః, నత్ర రాత్రిదినయోర్ముఖ్యానుకల్పభావస్య విరహేణ నిర్దోషముఖ్యకాలాతిక్రమదోషస్యాప్రసరాత్. ప్రకృతే తు శ్రావణీ ప్రౌష్ఠప

ఘ్యోర్ముఖ్యానుకల్పభావస్య సర్వసమ్ప్రతిపన్నతయా నిర్దోషాం శ్రా
వణీమతిలంఘ్య ప్రోష్ఠపద్యనుధావనమసాధీయ ఏవోపదర్శితదిశా॥
అథ యథా పురుషస్యాతురత్వదశాయాం అగతికత్వేన శుద్ధ్యా
పాదకతయా శాస్త్రానుమతం కాపిలస్నానాదికం శక్తతాదశాయాం
నశుద్ధ్యాపాదకం, తథాఽపి గత్యంతరవిరహదశాయాం కథంచిత్స
దోషేఽపి కాలే అనుష్ఠానయోగ్యతాసమ్పాదకతయా పరిహారశాస్త్ర
ప్రతిపన్న ఉపాధిః కథం గత్యంతరేసతి సదోషకాలే తాదృశయో
గ్యతాం సమ్పాదయేత్ ఇతిచేత్ — శ్రూయతాం. గురులఘుఘాతయోః
స్నానకల్పయోః తుల్యవికల్పాన్యథానుపపత్త్యా శక్తాశక్తవిశేషవిష
యవ్యవస్థితవికల్పాశ్రయణం లఘుఘాతకాపిలస్నానాదికల్పస్య గురు
ఘాతస్నానకల్పానధికృతాశక్తవిషయత్వేన అగతికగతిత్వకల్పనం చావ
శ్యకముపపద్యతాం. ప్రకృతేతు “ శాఖాధీశే ” ఇత్యాదేః పదహో
మాదిశాస్త్రవత్ బాధకశాస్త్రరూపత్వేప్యపి వినాగమకం అగతిక
గతిత్వకల్పనం కథముపపద్యతాం భవతాం. తస్మాత్ శాఖాధీశ ఇత్యా
దిపరిహారశాస్త్ర ప్రతిపన్నోపాధేః అనుకల్పకాలరూపగత్యంతరవిర
హదశాయామేవ అనుష్ఠానయోగ్యతాసమ్పాదకతావచనమచతురవచ
నమేవ। అస్తువా- తద్వచనే అగతికగతిత్వాగ్రహో భవతాం. తథాపి
ఆతురత్వాదినాముఖ్యస్నానకల్పాసమ్భవే అగతికగతిస్నానశాస్త్రమా
శ్రిత్య యథా ముఖ్యఏవ కాలే ఆవశ్యకం నిత్యకర్మాదినిర్వర్త్యతే,
నతు అగతికగతి శాస్త్రముపేక్ష్య కాలాంతరం ప్రతీక్ష్యతే, తథా ప్ర
కృతేఽపి దైవాత్ ముఖ్యకాలే స్వతస్సిద్ధనిర్దోషతాకకల్పాసమ్భవే
అగతికగతిత్వాభిమత పరిహార శాస్త్రకల్పమాశ్రిత్యాపి ముఖ్యకాలే
ఏవ శ్రావణ్యాం ఉపాకర్మనిర్వర్తనం యుక్తం, నకాలాన్తరప్ర
తీక్షణం। అనుకల్పకాలాసమ్భవ ఏవ ముఖ్యకాలపరిగ్రహోక్తిస్తు శాస్త్ర
నీతివిపరీతోక్తిరేవ. యేహి అనుకల్పకాలగతదోషపరిహారకా ఉపాధ

యః శాస్త్రప్రతిపన్నాః తే సర్వేఽపి ముఖ్యకాలగతదోషపరిహారకా ఏవదృష్టాః, నవిపరీతాః. తస్మాత్ “శాఖాధీశే,, ఇత్యాదిశాస్త్రప్రతిపన్నోపాధేః ముఖ్యకాలగతదోషపరిహారకత్వం అపరిహార్యమిత్యతః ప్రకృతే నయుక్తం పరిహారబలసమ్పాదితదోషవిరహాయాః శ్రావణ్యాః ముఖ్యకాలభూతాయాః ఉపేక్షణమితి దిక్ ॥౩॥ ... ..

నను మాభూత్ “శాఖాధీశే,, ఇత్యాదేరగతికగతిత్వం, మాభూచ్చ దోషాల్పత్వసత్త్వాభిప్రాయకత్వం, అభ్యుపగమ్యతాంచ ‘కర్మణ్యణ్’, ఇత్యాదేః ‘అతోఽనుపసర్గేకః’, ఇత్యాదికమివ ‘ఆహవనీయే జుహోతి’, ఇత్యాదేః ‘పదేజుహోతి’, ఇత్యాదికమివ ‘నహింస్యాత్’, ఇత్యాదేః ‘అగ్నీషోమీయం పశుం’, ఇత్యాదికమివ “నప్రథమ” ఇత్యాదేః “కామంతుయః” ఇత్యాదికమివచ మాఘ్యాదావుపాకర్మనిషేధకవచనానాం తద్వచనం బాధకమితి. తథాఽపి ప్రకృతశ్రావణ్యాం యజుశ్శాఖాధీశస్య శక్తియుక్తత్వేనత్యేవ యుష్మదభిమతసిద్ధిః. తదేవతు నవిద్యతే; యజుశ్శాఖాధీశస్య శుక్రస్య స్వశత్రుసూర్యస్థానభూతసింహరాశిస్థతయా దుర్బలత్వాత్. అథ ప్రాబల్యదౌర్బల్యయోః ససమ్బన్ధికత్వేన సంబన్ధ్యాకాంక్షాయాం గురుశుక్రాన్యతరస్యైవ అస్తగతత్వేన ప్రకృతస్యాన్వయాత్ లబ్ధం అస్తగతగురుశుక్రాన్యతరావధికాధికశక్తిమత్త్వం అనస్తగతత్వమాత్రేణైవ శత్రుస్థానస్థితస్యాపి శుక్రస్యాక్షతమితి ప్రాగేవోక్తం ‘స్ఫురదంశుత్వాత్’ ఇత్యత్రేతి చేత్- సత్యముక్తం; దురుక్తంతు తత్, శత్రుస్థానగతస్య అల్పఫలజనకతామాత్రేణ నిరుపపదశక్తియుక్తపదవ్యపదేశ్యత్వాసమ్భవాత్; పూర్ణశక్తిరేవహి నిరుపపదశక్తిపదవ్యపదేశార్హా. అతఏవ- మిథిలేశ్వరఇత్యాది సోపపదనిర్దేశే లౌకికేశ్వరప్రత్యయేఽపి నిరుపపదేశ్వరాదిశబ్దైః అనవధికైశ్వర్యశాలీ సర్వేశ్వరఏవ ప్రత్యాయ్యతే ఇతి త్రయ్యన్తనిష్ణాతాః ప్రాహుః. న

హి లోకేఽపి శత్రుణాసహైకాసనగతః తత్స్థానస్థిత్యా మందీభూతశు
భఫలజననశక్తిః శక్త ఇతి వ్యవహ్రియతే క్వచిత్ । ఏవం-స్ఫురదంశోః
శక్తపదవ్యవహార్యతాయాః జ్యోతిర్విత్సమ్మతత్వేఽపి నతస్య శత్రుస్థాన
స్థితత్వదశాయాం తత్పదవ్యవహార్యత్వం తత్సమ్మతం, శత్రుస్థానస్థితే
దుఃఖితపదవ్యవహార్యతాయా ఏవ తైరభిధానాత్. యథాహుః “ గ్ర
హాభిభూతశ్చ నిపీడితస్స్వోత్థలస్తు పాపగ్రహవర్గయాతః । సుదుః
ఖితశ్శత్రుగృహే గ్రహేంద్రో నీచేతిభీతో వికలోఽస్తయాతః ॥ ” ఇతి.
తథాచ జ్యోతిర్విత్పరిభాషామాశ్రిత్యాపి నాత్ర శుక్రస్య శక్తియుక్త
త్వోపపాదనసమ్భవః. తస్మాత్ ‘ శాఖాధీశే ’ ఇత్యాదివచనానుసారే
ణాపి నాధునా సమీహితసిద్ధిః-ఇతీయమాశంకా అనూద్య పరిహ్రియతే—

నచ శత్రుక్షేత్రగతశ్శుక్రో దుర్బల ఇతీహ వక్తవ్యం ।
స్వాంశగతత్వాద్రాశేరంశో బలవాన్హి తాన్త్రికైరూచే ॥౮॥ ఇతి.

అయమభిసంధిః — సామాన్యవాచకశబ్దబోధితేఽప్య
ర్థే నిరుపాధికత్వరూపస్యవా సమ్పూర్ణత్వరూపస్యవా విశేష
స్య లాభః అర్థాపత్తివిధయైవ- నపునశ్శక్త్యా. అతఏవ ‘ బ్రహ్మ
ణా విపశ్చితా ’ ఇత్యాదౌ విపశ్చిత్పదార్థతావచ్ఛేదక జ్ఞానాదౌ
నిరుపాధికత్వాది లాభః అర్థాపత్తివిధయైవోపపాదిత ఆకరే
షు. నఖలు అర్థాపత్తిః సతిబాధకేఽవతరతి. అస్తిచాత్ర బాధకం
“ శాఖాధీశేశక్తియుక్తే ” ఇత్యత్ర పూర్ణత్వవివక్షణే. తథాహి. పూ
ర్ణశక్తిమత్తా ఖలు గ్రహస్య పూర్ణశుభఫలజనకతా. సాచ ఉచ్చస్థిత
స్యైవ గ్రహస్య. తదుక్తం “ ఉచ్చత్రికోణస్వసుహృచ్ఛత్రునీచగృ
హార్క్యగైః। శుభంసంపూర్ణపాదోనదలపాదాల్పనిష్ఫలమ్ ” ఇతి. శా
ఖాధీశస్య పూర్ణశక్తిమత్త్వ వివక్షాయాం ఉచ్చస్థత్వమేవ భంగ్యం
తరేణ వివక్షితంస్యాత్. నచేష్టాపత్తిః, “ ఏకోఽమూఢోఽభవదన్యస్సోఽపి

చ్ఛమిత్రాంశగోయది। అన్యస్యాస్తమయేకాలేకుర్యాచ్ఛ్రావణమం
జసా ” ఇత్యనేన శాఖాధీశస్యస్వోచ్చగతత్వఇవస్వాంశగతత్వేస్వమి
త్రగతత్వేఽపిచ ఉపాకర్మకర్తవ్యతా ప్రతిపాదనదర్శనాత్ తదసం
గ్రహేణ విరోధాపత్తేః. నచైతద్వచనస్యాపిపృథగ్విధిరూపత్వస్వీకా
రాన్నవిరోధఇతివాచ్యమ్, ఏవంసతి ప్రకృతశ్రావణ్యాం ‘ శాఖాధీ
శే ’ ఇత్యాదివచనప్రవృత్తే రసంభవేఽపి స్వాంశస్థితతయా ‘ ఏకో
మూఢః ’ ఇత్యాదివచనప్రవృత్తిమాత్రేణప్రథమోపాకర్మకర్తవ్యత్వసి
ద్ధేరప్రత్యూహత్వాత్.తదిదమభిప్రేత్యోక్తం—స్వాంశగతత్వాదితి॥

వస్తుతస్తు- ఏకోమూఢ ఇత్యాదేః పృథగ్విధిత్వేగౌరవం,శాఖాధిప
తేః మిత్రస్థానస్థితేరసంగ్రహః, ఏకోమూఢఇత్యాదివచనముదాహృ
త్యాపి నిష్కర్షకథనావసరే “ తత్తచ్ఛాఖాధీశే శక్తియుక్తే తత్త
చ్ఛాఖాధ్యయనం కార్యం ,, ఇతి దశనిర్ణయీలేఖనాత్ ఉచ్చస్థి
త్యాదీనాం శక్తివిశేషరూపత్వమేవ అవగమ్యతఇతి తద్విరోధప్రసంగ
శ్చేత్యాది బహుతరబాధకప్రతిసంధానాత్ నాత్రశక్త్యాపూర్ణత్వ గమ
కార్థాపత్తిరవతరతి. తథాచ ‘ శాఖాధీశే , ఇత్యాదితః సామాన్యే
నావగతాయాః శక్తేః విశేషతః స్వరూపజిజ్ఞాసాయాం ‘ఏకోమూఢః’
ఇత్యాదివచనప్రవృత్తిఃఇత్యేవలాఘవాత్ స్వీకరణీయం.తద్వచ నేచ“జా
యమానోహవైబ్రాహ్మణః ,, ఇత్యాదివాక్యేషు బ్రాహ్మణాదిపదస్య
త్రైవర్ణికాదిమాత్రపరత్వవత్ ‘నస్త్రీశూద్రౌ’ ఇత్యాదివాక్యేషు
శూద్రాదిపదస్యత్రైవర్ణికేతరమాత్రపరత్వాదివచ్చ శుభాంశమాత్రప్రా
ధాన్యస్యజ్యోతిస్తంత్రానుసారేణశుభరాశిస్థిత్యుపలక్షకత్వాత్ శుభరాశి
స్థితిరూపాశ్శత్రునీచాంశరూపాశుభాంశస్థిత్యనాస్కందితాః ఉచ్చత్రి
కోణస్వసుహృద్రాశిస్థితయోఽపిగ్రాహ్యాః, శుభరాశిస్థితిహీనా అశు
భాంశస్థిత్యనాస్కందితైవ శుభఫలజనకతయా శక్తివ్యపదేశమర్హతీ
తి. తథాచ తత్తచ్ఛాఖాధిపతేః శత్ర్వంశనీచాంశస్థిత్యనాస్కందితాః

యాః ఉచ్చత్రికోణస్వసుహృద్రాశిస్థితయః, యాశ్చస్వాంశమిత్రాం
శోచ్చాంశస్థితయః తదన్యతమవిశిష్టత్వే అన్యస్య గురుశుక్రాన్యతర
స్యాస్తకాలేఽపి ప్రథమోపాకృతిః కార్యా ఇతి వాక్యార్థః పర్య
వసితః. అత్రవచనే అంశస్థిత్యుపాదానంచ శుభాంశస్థితేః రాశివిశే
షస్థితివిరహనిరపేక్షమేవ శుభఫలజనకతయా శక్తివ్యపదేశ్యత్వం ని
యతమితి ప్రాధాన్యం, శుభరాశిస్థితేస్తు అశుభాంశస్థితి విరహసాపే
క్షమేన శుభఫలజనకతయా న తన్నియతమితి అప్రాధాన్యం ఇత్యభి
ప్రైత్యైవేతి. తత్సిద్ధం శుక్రస్యస్వాంశగతతయా శక్తియుక్తత్వమ్ ॥ ఏ
వం స్ఫుటరశ్మిజాలత్వేనైవ శక్తపదపరిభాషాదర్శనాత్ శత్రుక్షేత్రగత
స్యాపి నశక్యంశక్తపదవ్యవహారత్వం వారయితుం. నచ దుఃఖితపదపరి
భాషయా విరోధః, పరిభాషాద్వయస్య ఏకత్రకదాచిత్సమావేశ స్వీ
కారేఽపిబాధకవిరహాత్. యదిచ దుఃఖితపదపరిభాషితతయా స్ఫు
టావగతదుర్బలభావె నశక్తపదవ్యవహార్యత్వం ఉచితం స్వీకర్తుమి
తి శత్రుక్షేత్రగతత్వానాస్కందితస్ఫురదంశుత్వమేవ శక్తపదపరిభా
ష్యతావచ్ఛేదకం స్వీకార్యమితి సుసూక్ష్మమీక్ష్యతే, తదా 'స్వస్థ
స్వగెహే' ఇతి స్వరాశిస్థతస్య స్వస్థపదపరిభాషాదర్శనాత్ రా
శ్యపేక్షయా అంశస్య ప్రాబల్యాచ్చ శత్రురాశిగేఽపి స్వాంశస్థితే
స్వస్థపదవ్యవహారయోగ్యే నదుఃఖితపదవ్యవహారగోచరత్వం స్వీకర్తు
ముచితం, నవాస్ఫుటరశ్మిత్వేన ప్రాప్తశక్తపదవ్యవహార్యత్వస్య బాధన
ముచితమితి శుభాంశస్థిత్యనాస్కందితశత్రుక్షేత్రగతత్వమేవ దుః
ఖితపదపరభాష్యతావచ్ఛేదకం ప్రబలాంశస్థిత్యసహితతయా అశు
భరాశిస్థిత్యా అనాస్కందిత స్ఫురదంశుత్వంచ శక్తపదపరిభాష్య
తావచ్ఛేదకం స్వీకార్యమితి తతోఽపి సుసూక్ష్మతమేక్షణేన శుక్రస్య
స్వాంశస్థిత్యా శక్తత్వం నిష్ప్రత్యూహమితి ॥ తదిదంసర్వంహృదిని
ధాయైవ—స్వాంశగతత్వాదితి హేతురభిహితః ॥

నను అంశవిశేషస్థితేః శక్తివిశేషరూపత్వం, అంశస్య రాశ్యపెక్షయా ప్రాబల్యంచ యద్భవదభిమతం తదయుక్తం, అప్రామాణికత్వాత్; తదాశ్రిత్య నిష్కర్షాభిధానాదికంచ సుతరామేవేత్యాశంకాయాం ఉచ్యతే—రాశేరంశో బలవాన్హి తాంత్రికైరూచె ఇతి॥ 'రాశేర్బలిష్ఠో ద్రేక్కాణో ద్రేక్కాణాదంశకో బలీ । తస్మాల్లగ్నఫలంసర్వమంశకేష్వేవ నిశ్చితం ,, ఇత్యాదిభిః భరద్వాజాది మహర్షివచనైః "లగ్నంప్రధానంతిథివారభేభ్యోలగ్నాద్ద్రుగాణస్తుతతోనవాంశః ,, "ద్రేక్కాణమాహుర్భవనాద్బలిష్ఠం తతోంశమంశాదపి కాలహోరాం ,, ఇత్యాదిభిః జ్యోతిర్నిబన్ధకారవచనైశ్చ స్ఫుటమేవ రాశ్యపేక్షయా బలిష్ఠాద్ద్రేక్కాణాదపి బలిష్ఠత్వోక్త్యా రాశ్యపెక్షయా అత్యధికబలశాలిత్వం అంశస్య బోధితం. తచ్చ ఫలజననద్వారకమేవ. తథాచ రాశిస్థితేః శుభఫలజనకతయా శక్తిరూపత్వేసతి తతోప్యతిశయితఫలజనికాయాః అంశస్థితేః శక్తిరూపత్వే రాశిస్థిత్యపేక్షయా ప్రాబల్యేవా నకథంచిదపి విప్రతిపత్తిర్యుక్తేతి భావః॥

ఇదంపునరిహావధేయమ్.—శాఖాధీశస్య శత్రుస్థానస్థితత్వేన పుష్కలశక్తిమత్త్వావిరహేణ సామ్ప్రతికశ్రావణ్యతిలంఘనమయుక్తం, ప్రోష్ఠపద్యాం స్వమిత్రబుధస్థానభూతకన్యారాశిస్థితస్యాపి శుక్రస్య తంప్రతి నీచస్థానరూపతయా కన్యారాశేః తత్రస్థిత్యా చిత్రాద్వితీయచరణస్థిత్యా అంశతోపి నీచస్థితేరేవ దర్శనేనచ అతిదుర్బలత్వాత్. ఉచ్చత్రికోణేత్యాద్యుదాహృతవచనేహి శత్రుక్షేత్రస్థితస్య అల్పఫలజనకత్వం నీచస్థస్యతు ఫలజనకత్వసామాన్యాభావవత్త్వంచోక్తం. నచ ఇతరాస్తదోషపరిహారాయైవ శాఖాధీశశక్తిప్రతీక్షణం, నపునః అస్తదోషాభావేఽపీతి ప్రోష్ఠపద్యాం అస్తదోషరహితాయాం శాఖాధీశశక్తిసత్త్వం నాపేక్షితమితివాచ్యం, స్వశాఖాధ్యయనేఽవశ్యమాశ్రయితుముచితప్రబలభావస్య స్వశాఖాధిపతేః సర్వథా హీనబ

తాయాః స్వశాఖాఽనధికృతస్య అస్తదోషాభావసమ్పాదనాయ సహ నానుచితత్వాత్. గురుశుక్రయోః అస్తదోషాభావో హి అస్తగతత్వప్రయుక్తదౌర్బల్యపరిజిహీర్షయైవాపేక్ష్యతే. తద్యది స్వశాఖాధీశేతరస్యాపి స్వశాఖాధ్యయనే చికీర్షితే దౌర్బల్యం పరిజిహీర్షితం కిము వక్తవ్యం స్వశాఖాధీశస్య సర్వథా హీనబలతాయా అవశ్యపరిహర్తవ్యత్వే. తథాహి.సర్వశాఖిసాధారణ్యేనాధ్యయనారమ్భే గురుశుక్రయోరుభయోరపి అస్తదోషాభావం నిమిత్తం స్మరతాం అయమాశయః ఉన్నీయతే—సురాసురగురూ హి ప్రబలౌ గ్రహేషు సర్వేషు. తదాహుర్మహర్షయః—అహం శుక్రశ్చ చక్రేస్మిన్ శుభే హి విచరావహే । వక్రే సంచారణాల్లోకే ఆవయోశ్శాంతిమాప్నుయుః ॥ అన్వహం గూఢచారాణాం దుర్గ్రహాణాం నిరీక్షణాత్ । శక్తిర్మమైవ విచరేద్గురురిత్యాఖ్యయాగ్రహః ॥ శుక్రస్యాపి తథా శక్తిర్విచరేద్భార్గవస్తుయః । తౌ యదా ప్రతిదృశ్యేతే రశ్మిమన్తౌ బలాధికౌ ॥ ఆకాశే నిర్మలే రాత్రౌ లోకస్యాస్య శుభావహౌ । సర్వదోషహరావేతౌ శుభకర్మణి పూజితౌ ॥ తాభ్యామేవ జగత్సమ్పద్యతే చాశుభనాశనమ్ ॥ ఇతి ॥ తదేతత్ప్రమాణమనుసృత్యైవ జ్యోతిర్నిబన్ధనకారా అపి వర్ణయన్తి. యథా—“ దోషామ్బురాశితరణాయ కృపార్ద్రచేతాః పోతం ససర్జ గురుశుక్రమయం విధాతా । ప్రాప్నోతు దోషజలరాశిమనేన తీర్త్వా తత్తీరజాని శుభకర్మఫలాని లోకః ॥ ” ఇతి ॥ అతస్తౌ ఉచ్చగత్వాదిగుణపౌష్కల్యతస్తత్తత్కాలే తత్తత్కర్మారమ్భవిధాతుః దోషోన్మూలనేన శుభఫలపౌష్కల్యమావహత ఇతి తాదృశగుణపౌష్కల్యవత్త్వమేవ యద్యపి ఉపాకర్మణి నిమిత్తతయాశ్రయితుం ప్రాప్తం. తథాపి శ్రావణ్యాన్తయోరుభయోరప్యుచ్చగత్వస్య దుర్లభతయా స్వాధ్యాయసంస్కారకోపాకర్మరూపే నిత్యకర్మణి గ్రహస్థితివిశేషప్రయుక్తానుషంగిక

ఫలపౌష్కల్యాయ ఉభయోర్గుణపౌష్కల్యస్య నియమేన నిమిత్తత యా శ్రయితుమనువితతయా చ యథాకథంచిదుభయోర్గుణవత్త్వరూపం ప్రాబల్యమాశ్రిత్య ముఖ్యకాలే ఉపాకర్మవిధానం ముఖ్యతమః కల్పః. గుణవత్త్వమస్తు వా మా వా, ఉభయోః దోషాభావరూపం దౌర్బల్యాభావమాత్రమాశ్రిత్య ముఖ్యకాలే ఏవోపాకర్మానుష్ఠానం న్యాయ్యమిత్యయం ముఖ్యతరః కల్పః. తత్రాపి ఉభయోః దోషసామాన్యాభావస్యానతిసులభతయా అతిభీతవ్యపదేశనిమిత్తాన్నీచస్థత్వాదపి వికలవ్యపదేశనిమిత్తతయా దౌర్బల్యకాష్ఠాభూతస్య అస్తగత్వరూపస్య ప్రబలదోషస్య గ్రహయోరుక్తయోరుభయత్రాభావమాశ్రిత్య ముఖ్యకాలే ఉపాకర్మవిధానం ముఖ్యః కల్పః. అయమేవ చస్మృతికారైస్సామాన్యతః పరిగృహీతః "గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే" ఇత్యాదౌ. తత్రాపి యదా స్వశాఖాధీశో బలవానుచ్చగత్వాదినా తదా స్వశాఖాధీశే శుభఫలజనకే జాగ్రతి తముపేక్ష్య స్వశాఖాధీశేతరస్య గుణవత్త్వం వా దోషాభావవత్త్వం వాఽభిలష్య ముఖ్యకాలాతిలంఘనం నైవోచితమితి స్వశాఖాధీశస్య ప్రాబల్యమాత్రమాశ్రిత్య ముఖ్యకాలే ఏవ తదనుష్ఠానం అనుకల్పః "శాఖాధీశే" ఇత్యాదినా పరిగృహీతః. ఇత్యేతే ముఖ్యకాలే ఉపాకర్మానుష్ఠానే చత్వారః పక్షాః. యదా తూపదర్శితస్య చతుర్థస్యాపి కల్పస్యాసమ్భవః తదా పునరగత్యా ముఖ్యకాలం పరిత్యజ్య అనుకల్పకాలే తదనుష్ఠానావతారః 'ప్రోష్ఠపద్యాం వా' ఇతి పరిగృహీతః. తత్రాపి చత్వారః పక్షాః-ఉభయోర్గుణవత్త్వం ఉభయోర్దౌర్బల్యసామాన్యాభావవత్త్వం. ఉభయోరత్యంతహీనబలత్వాభావవత్త్వం శాఖాధీశస్య ప్రాబల్యమాత్రం చేత్యుపదర్శితదిశా జ్ఞేయాః. అతఏవ యదా శ్రావణీప్రోష్ఠపద్యోరుభయోరపి మౌఢ్యదోషః ప్రోష్ఠపద్యాం పరం శాఖాధీశశక్తిః తదా స్మృతౌ నిర్దిష్టాప్యాషాఢీ నాశ్రియతే. ఏవం శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠప

పద్యాంచ అస్తదోషే శ్రావణ్యాం శాఖాధీశశక్తిసత్త్వేచ స్వతో
నిర్దుష్టాపాద్యాషాఢీ నాశ్రీయతే. కింతు శాఖాధీశశక్తిమాత్ర ఆపాద్య
పేక్షయా ముఖ్యఏవ కాలఇతి. అనుకల్పకాలాశ్రితస్యాపి చతుర్థప
క్షస్యాసమ్భవే ముఖ్యకాలాతిలంఘనం నన్యాయ్యమితి ముఖ్యకాలఏ
వ అనుష్ఠానమగతికగతికల్పః “ కాలత్రయేపి దోషశ్చేత్ ” ఇతి
పరిగృహీతః ఇతి స్మృతికృతాం జ్యోతిర్విదాంచాశయ ఉన్నీయతే.
ప్రకృతేచ శ్రావణ్యాముపదర్శితచతుర్థపక్షరీత్యా యజుశ్శాఖాధి
పతేః యజుశ్శాఖాధ్యయనారమ్భకాలికఫలపౌష్కల్యాపాదకే జాగ్ర
తి స్వాంశస్థిత్యా ప్రబలభావే తమపేక్ష్య ముఖ్యకాలమప్యతిలంఘ్య
యజుశ్శాఖాయామనధికృతస్య గురోర్నిర్దోషత్వమాత్రలిప్సయా
పౌష్ఠపద్యాం అంశతో రాశితశ్చ నీచస్థితిరూపప్రబలదౌర్బల్యశా
లిని సతి శుక్రే ఉపాకర్మానుష్ఠానకథనమత్యంతానుపపన్నమితి. య
దాతు శ్రావణ్యాం గురుశుక్రయోరుభయోరప్యనస్తగతత్వం శుక్ర
స్యచేదృశీనీచస్థితిః తదా శాఖాధీశస్య తాదృశం దౌర్బల్యంసోఢ్వా
ఉపాకృత్యనుష్ఠానం పునరుచితమేవ, యతః ముఖ్యకాలస్యోభయోః
ప్రబలయోర్గ్రహయోరదుష్టత్వస్యచ సమ్మేలనం శాఖాధీశ నీచస్థి
తిరూపదౌర్బల్యాపేక్షయా ప్రబలమితి. అతఏవ యదా శ్రావ
ణ్యాముభయోరనస్తగతత్వమాత్రం పౌష్ఠపద్యాంచ ఉభయోరప్యధిక
గుణసమ్పన్నతా తదానీం శ్రావణ్యామేవానుష్ఠానం యుజ్యతే దో
షాభావమాత్రస్యాపి ముఖ్యకాలాశ్రితస్య ప్రాబల్యాత్ ఇతి ॥ తస్మా
త్సామ్ప్రతికశ్రావణీముల్లంఘ్య పౌష్ఠపద్యాముపాకర్మానుష్ఠానా
భిధానం కేషాంచిత్ స్మృతిజ్యోతిర్విత్సమయసుసూక్ష్మాశయానాకల
ననిబంధనమితి కృతబుద్ధయో విదాఙ్కుర్వన్తు ॥ ....

ఏతేన-స్వాంశస్థితేః గురుమౌఢ్యలక్షణప్రబలదోషపరిహారశ
క్తిసమ్పాదకత్వాభావవాదోపి దూరోత్సారితః. ముఖ్యకాలసంబద్ధ

శాఖాధీశశక్తేః అనుకల్పకాలసంబద్ధాచ్ఛాఖాధీశేతరాస్తాభావాత్ప్రబలతాయా ఉపపాదితత్వాత్, అస్తదోషనిష్ఠప్రతిబంధకతాయాం శాఖాధీశశక్తేరుత్తేజకతాయా వచనబలాదావశ్యకత్వేన ప్రతిబంధకరూపదోషాభావస్య ప్రకృతశ్రావణ్యామక్షతత్వాచ్చేతి దిక్ ॥

అథాస్తగతస్య నశుభఫలజనకత్వసామాన్యాభావమాత్రం, అపితు ప్రబలప్రతికూలఫలజనకత్వమపి. తథాచ అనుకూలఫలామిశ్రితప్రతికూలఫలాధాయకస్యాస్తదోషస్య పరిహారః తాదృశదోషప్రతిద్వంద్వితయా నిర్దేష్టుముచితయా ప్రతికూలఫలామిశ్రితానుకూలఫలజననశక్త్యైవ భవితుమర్హతి. నచ ప్రకృతే తాదృశశక్తిశ్శాఖాధీశస్య సమస్తి. తస్యాంశస్థితిప్రయుక్తశుభఫలజనకత్వేపి శత్రురాశిస్థిత్యా ప్రతికూలఫలజనకతాయా అప్యావశ్యకత్వాత్. నచ రాశేరంశస్య బలిష్ఠతయా ప్రతికూలఫలజననప్రతిరోధకత్వశంకః, రాశేరంశస్య బలిష్ఠతావాదస్య రాశిస్థితిప్రయుక్తవిలక్షణఫలాప్రతిరుద్ధస్వస్థితిప్రయుక్తవిలక్షణఫలోత్పత్తికత్వమాత్రపరతయా రాశిస్థితిఫలోత్పత్తిప్రతిరోధిస్వస్థితిఫలోత్పాదకత్వపరతావిరహాత్ ఇతిచేత్ - ఉచ్యతే. మాఘ్యాదౌ ఉపాకర్మనిషేధకవచనానాం మాఘ్యాదికాలస్య ఉపాకర్మాంగత్వాభావప్రతిపాదనద్వారా అనుపకారకకాలకృతస్యోపాకర్మణః అకాలకృతతయా ఫలజనకత్వాభావావగమకతాయాః ప్రాగుపదర్శితరీత్యా ఆవశ్యకత్వేపి మాఘ్యాదికాలే ఉపాకర్మకర్తుః ప్రతికూలఫలజననస్వీకారే మానాభావాత్. తతశ్చ ఉపాకర్మఫలప్రతిరోధకాస్తదోషస్య స్వశాఖాధీశేతరనిష్ఠస్య పరిహారః స్వశాఖాధీశస్య ఉపాకర్మఫలజననశక్త్యైవాంశాయికయా శుభఫలజననశక్త్యాపి కేవలం భవితుమర్హః. అస్తిచ ప్రకృతేస్వాంశరూపశుభాంశస్థిత్యా శుభఫలజననశక్తిరితి॥

ఏవం—శుభాంశస్థితస్య అశుభరాశిస్థితిప్రయుక్తప్రతికూలఫలమిశ్రానుకూలఫలజనకత్వకథనమప్యసంగతమేవ, రాశ్యపేక్షయా అం

శప్రాబల్యేన రాశిస్థితిఫలజననశక్తిం పరిభూయైవ శుభాంశస్థిత్యా స్వఫలోపధానాత్. అన్యథాఽంశే రాశ్యపేక్షయా బలిష్ఠత్వవాదస్య అసంగతత్వాపాతాత్. తథాహి. బలిష్ఠత్వం అతిశయితబలశాలిత్వం, ‘ అతిశాయనేతమబిష్ఠనౌ ’, ఇత్యనుశాసనాత్. యదిప్రతికూలరాశ్యనుకూలాంశయోస్సమవధానే ఉభయోరపి తయోస్స్వస్వఫల జనకత్వమిష్యతే తదోభయోస్సమబలత్వమేవ. నపునరుభయోరేకతరస్య బలిష్ఠత్వమపరస్యవా దుర్బలత్వం. తస్మాద్రాశ్యంశస్థిత్యోశ్శుభాశుభఫలజననద్వారకవిరోధశాలిన్యోః కదాచిత్సమావేశే దుర్బలతయా రాశిస్థితేః విరోధిఫలజననశక్తిం పరిభూయ ప్రబలతయాంశస్థితేస్స్వఫలోపధాయకతాప్రతిపాదనపరఏవ రాశేరంశస్య బలిష్ఠత్వవాదః. “పరనిత్యాంతరంగాపవాదానా ముత్తరోత్తరం బలీయః ”, “ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థాన సమాఖ్యానాం సమవాయేపారదౌర్బల్య మర్థవిప్రకర్షాత్ ”, ఇత్యాదౌ బలీయస్త్వవదప్రయుక్తవిరోధికార్యసామాన్యప్రతిరోధకత్వమేవ దృష్టం బలీయసః ॥ దుర్బలానాం బలిభిర్భంగమభిధాతుమేవ బలాబలాధ్యాయారంభఇతిచ కంఠతఏవాభిహితం జ్యోతిర్విద్భిః. దుర్బలానాం బలిభిర్భంగశ్చ స్వనిష్ఠబలిసమవధానాధీన బలిప్రయుక్తఫలవిరోధిఫలోత్పాదకతాభావకత్వం. నిష్ఠాంతమధీనాంతంచాభావవిశేషణం. ఫలవిరోధిత్వంచ ఫలే స్వావృత్తి శుభతాశుభతాన్యతరరూపవత్త్వేన. తథాచ ప్రకృతే బలిష్ఠయా అనుకూలాంశస్థిత్యా దుర్బలాయాః ప్రతికూలరాశిస్థితేః ప్రతికూలఫలానుత్పాదకత్వ లక్షణోభంగః కార్యఏవేతి సిద్ధం శత్రుక్షేత్రస్థితస్యాపి శుక్రస్య స్వాంశస్థిత్యా ప్రతికూలఫలామిశ్రితానుకూలఫలజనకత్వం అస్తదోషపరిహారక్షమతయా భవదభ్యుపేతమపీతి ॥

అతఏవ-దశావిపాకనిరూపణావసరే దశాధిపతేః ఉచ్చరాశిస్థితిప్రయుక్తం శుభఫలమభిధాయ అనంతరం తద్విపరీతమశుభఫలం నీచరా

శిస్థితి ప్రియుక్తంనిరూప్య తతఉచ్చరాశిస్థితస్యాపి దశాధీశస్య నీచాం
శస్థితత్వే నీచరాశిస్థితి సమానఫలం, నీచస్థస్యాపి దశాధీశస్యఉచ్చాం
శస్థితత్వే ఉచ్చరాశిస్థితిసమానఫలంచాభిహితం. యథా “ ఉచ్చంగ
తస్యహ దశాధరణీసుతస్య ప్రాప్నోతి రాజ్యమథవాక్షితిపాలమిత్రం ।
భూమ్యర్థదారసుతబంధుసమాగమంచ యానాధిరోహణ విశేషవి
దేశవాసం ॥ నీచస్థితస్యాపి ధరాసుతస్యదాయే కువృత్త్యా స్వజ
నాదిరక్షాం । కుభోజనం గోగజవాజినాశం స్వబంధునాశం నృపవ
హ్నిచోరైః ॥ ఉచ్చస్థోపి ధరాసూనుర్నీచాంశకసమన్వితః । త
త్పాకేభ్రాతృమరణం నృపవహ్నివిషాద్భయం ॥ భూమిపుత్రోపి నీచ
* స్థఉచ్చాంశకసమన్వితః । తత్పాకేభూమిదారార్థ పుత్రమిత్రవివర్ధ
నం ,, ఇత్యాది. తథా—ఉచ్చస్థేపిగురౌనీచ రాశ్యంశకసమన్వితే।
మహాభాగ్యతుసంప్రాప్తేతత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ నీచస్థేదేవపూజ్యేతుస్వో
చ్చాంశకసమన్వితే । భాగ్యక్షయేతుసంప్రాప్తే భాగ్యంయాతితథాన
రః ॥ తథా — ఉచ్చాంశకసమాయుక్తో నీచరాశిసమన్వితః । కృ
షిగోభూమివాణిజ్య ధనధాన్యవివర్ధనం ॥ ఇతి ॥ కింబహునా-క్వచి
త్ప్రతికూలరాశిస్థస్యాపి అనుకూలాంశస్థితౌ అనుకూలరాశిఫలాదత్య
న్తాధికం రాజ్యప్రాప్త్యాదికం ఫలంప్రతిపాద్యతే- యథా— స్వోచ్చ
స్థోపిదినేశో నీచగతశ్చేత్కలత్రహానికరః । స్వకులజబంధువిరోధం పి
త్రాదీనాం తథైవమునివాక్యం ॥ ఉచ్చాంశసహితోభానుర్నీచస్థోపి
మహత్సుఖం ॥ కరోతిరాజ్యభారంచ దశాంతేవిపదంకృశం॥ ఇత్యాది।
యత్పునః క్వచిత్ప్రతికూలరాశిస్థస్య అనుకూలాంశస్థితావపి ప్రతికూ
లఫలాల్పత్వ ముచ్యతే తద్గ్రహవిశేషవిషయనియతం కాదాచిత్కంవా
చనికం నౌత్సర్గికం నియమంరుణద్ధి. గురుశుక్రయోస్తు ప్రతికూలరా
శిగతయోరనుకూలాంశగతత్వే ప్రతికూలఫలలేశోపినక్వచిదుక్తఇతి న
కథంచిదపి ప్రకృతే శుభాంశస్థితస్య శుక్రస్య దౌర్బల్యశంకావసరః॥

వస్తుతః రాశేరంశస్య బలిష్ఠత్వం యస్మిన్ బలాబలాధ్యాయే నిరూపితం తదధ్యాయసందర్భపరిశీలనేనాపి శుభాంశస్థితస్యాశుభరాశిస్థితతయా త్యాజ్యత్వాభిధానమసంగతమితి స్ఫుటమవగమ్యతే. యథోక్తం— యథానిహంతి ప్రబలో గుణోన్యస్త్యాజ్యత్వదోషం తిథివాసరాదేః । తథైవ కశ్చిన్మహితారకాయాస్తత్స్వనక్షత్రబలం ప్రసిద్ధం ॥ ఇతి. అత్రహి తిథివాసరాదేః ప్రబలగుణాంతరసమవధాన ప్రతిహతత్యాజ్యతాదోషకత్వేన దుర్బలత్వం, నక్షత్రస్య చ తద్విరహాత్ ప్రబలత్వమితి సాధితం. తతశ్చ తదపేక్షయా దుర్బలత్వం తత్సమవధాన ప్రతిహతత్యాజ్యతాదోషకత్వమేవేతి రాశేరంశాపేక్షయా దుర్బలత్వమపి అంశసమవధానప్రతిహతత్యాజ్యతాదోషకత్వరూపం తత్ప్రకరణాభిమతం స్వీకార్యం. తతశ్చానుకూలాంశస్థితస్య శుక్రస్య శత్రుక్షేత్రగతతామాత్రేణ నత్యాజ్యతాదోషాన్వేష ఇతి దిక్ ॥

అత్రైవం సతి సర్వత్ర రాశిస్థితేః అకార్యకరత్వేన శత్రుమిత్ర రాశిస్థిత్యోశ్శత్రురాశిఘటక శుభాంశస్థితి మిత్రరాశిఘటక శుభాంశ స్థిత్యోశ్చ వైషమ్యాపత్తిః, తత్ప్రతిపాదకశాస్త్రవిరోధాపత్తిశ్చేతి చేత్— తదిదం అనవధానైకనిబంధనం. తథాహి. కిమిహ శత్రుమిత్రరాశిస్థిత్యోశ్శుభాంశస్థితిసహకృతయోర్వైషమ్యమాపాద్యతే? కింవా అశుభాంశస్థితిసహకృతయోః? అథవా శుభాశుభాంశస్థితి సహకృతయోః? నాద్యః, శత్రురాశేః శుభాంశస్థితిసహకృతత్వే సహకారిప్రతిరుద్ధప్రతికూలఫలకత్వమాత్రం, న పునరనుకూలఫలజనకత్వమపి, స్వరూపతః ప్రతికూలఫలజనకత్వాత్. తతశ్శుభాంశస్థితే రేకస్యా ఏవతు అనుకూలఫలజనకత్వం, మిత్రరాశిస్థితేశ్శుభాంశస్థితిసహకృతత్వేతు ఉభయోరపి శుభతయా అనుకూలఫలజనకత్వమితి వైషమ్యస్యాతిస్ఫుటత్వాత్ ॥

నను రాశేరంశస్య బలిష్ఠత్వవాదాత్ మిత్రరాశిఘటకశుభాంశస్థితేరపి మిత్రరాశిస్థితిబాధకతాయా అవశ్యకతయా మిత్రరాశిఫలప్రతి

రౌభాచ్ఛుభాంశస్థితే రేకస్యైవ ఫలజనకతయా దుర్వారః। శత్రుమిత్రరాశిస్థిత్యోశ్శుభాంశస్థితిసహకృతయోః అవైషమ్యమితిచేత్—మైవం, శుభరాశిస్థితేః తద్రాశిఘటక శుభాంశస్థితేశ్చ ప్రాబల్యదౌర్బల్యసత్త్వేఽపి విరోధాభావేన బాధ్యబాధకభావాసంభవాత్. తథాహుస్తాంత్రికాః—“నఖలుప్రబలంప్రబలమిత్యేవదుర్బలంబాధతే అపితుసతివిరోధే” ఇతి. యత్రహిరాశ్యంశస్థిత్యో రేకస్యాఅనుకూలఫలజనకత్వమన్యస్యాశ్చప్రతికూలఫలజనకత్వం తత్రైవవిరోధప్రసరాత్ రాశిస్థితిఫలప్రతిరోధకత్వమంశస్థితేరితియుక్తం,మిత్రరాశిస్థితేః తద్ఘటకశుభాంశస్థితేశ్చ శుభఫలజనకత్వమితి. అతఏవశత్రురాశిఘటకశుభాంశస్థితిమిత్రరాశిఘటకశుభాంశస్థిత్యోరవైషమ్యాపాదనమపి సమాహితం. న ద్వితీయః-శత్రురాశిస్థితేః అశుభాంశస్థితి సహకృతత్వే రాశ్యంశస్థిత్యోరుభయోరపి అశుభఫలజనకత్వం, మిత్రరాశిస్థితే రశుభాంశస్థితి సహకృతత్వే విరోధాత్ దుర్బలమిత్రరాశిస్థితిం పరిభూయ అశుభాంశస్థితేః ఏకస్యైవా శుభఫలజనకతేతి వైషమ్యస్య ఉపదర్శితరీత్యైవ స్పష్టత్వాత్। నాపితృతీయః,శత్రురాశిస్థితేః అశుభాంశస్థితిసహకృతత్వే రాశ్యంశస్థిత్యోరుభయోరపిఅశుభఫలజనకత్వం,మిత్రరాశిస్థితేశ్శుభాంశస్థితి సహకృతత్వేచ ఉభయోరపి శుభఫలజనకత్వమితి వైషమ్యం. తథా శత్రురాశిస్థితేశ్శుభాంశస్థితిసహకృతత్వే అశుభరాశిస్థితిం పరిభూయ అంశస్థితిమాత్రస్య శుభఫలజనకత్వం మిత్రరాశిస్థితేరశుభాంశస్థితి సహకృతత్వేచ శుభరాశిస్థితిం పరిభూయ అంశస్థితిమాత్రస్య అశుభఫలజనకత్వమితి వైషమ్యమిత్యస్యాత్యతిస్పష్టత్వాదితిదిక్॥—ఆస్తాంవా ప్రతికూలరాశిఘటకానుకూలాంశస్థితేః ప్రతికూలఫలమిశ్రితానుకూలఫలజనకత్వాగ్రహోభవతాం. తథాపి గుర్వాద్యుక్తస్య వచనబలాద్దోషకతావత్ శాఖాధీశశక్తైరపి వచనబలాదేవ తద్దోషపరిహారకత్వమపరిహార్యం, ‘కింహి వచనం నకుర్యాన్నహివచనస్యాతిభారోఽస్తి’ ఇతి.

న్యాయాత్. నఖలు శాఖాధీశస్య శుభాంశస్థిత్యాయత్తా శుభఫలజనన శక్తిః ప్రతికూలరాశిస్థితిసమ్భావితప్రతికూలఫలజననశక్తిసమానాధికరణతామాత్రేణ స్వస్వభావభూతాం శక్తిరూపతామపి జహాతి. యేన ప్రకృతే శాఖాధీశస్య శక్తియుక్తతావిరహఃసమ్భావ్యేతాపి. అన్యథా నీచరాశిఘటకోచ్చాంశస్థితాదినేశః రాజ్యప్రాపణపర్యంతమహాఫలప్రదత్వేనోదాహృతప్రమాణప్రతిపన్నోపి అశక్తపదవ్యపదేశ్యః ప్రసజ్యతఇత్యలం బహునా ॥ ....

ఉపదర్శితనిష్కర్షముఖ్యావష్టంభభూతం శాఖాధీశఇత్యస్యాపి వివరణపరం వచనమసందేహోయోదాహ్రియతే.—

తథాచ దశనిర్ణయీస్మృతిముక్తాఫలాదౌ దోషాపవాదసంగ్రహే

ఏకో మూర్ధో భవేదన్యస్సోస్వచ్ఛమిత్రాంశగో యది।
అన్యస్యాస్తమయే కాలే కుర్యాచ్ఛ్రావణమంజసా ॥
ప్రథమోపాకృతించాపికుర్యాదేవావిచారయన్ ।
అత్రైవచ-కుర్యాద్వాన్యస్యసన్దర్శే చౌలంమౌంజీంవినా శుభం।ఇతీతి॥

అత్ర స్మృతిముక్తాఫలాదిగ్రహణేన నేదం దశనిర్ణయీకారాణామేవ సమ్మతం, కింతు సర్వేషామేవ దాక్షిణాత్యమహానిబంధకారాణాం ఇతి ద్యోతితం. ఆదిపదేన కంఠభూషణాదిపరిగ్రహః. న చాస్యవచనస్య మహర్షివచనాత్మకతయా స్వతోవిధినిషేధశక్తిమత్త్వావిరహేణ, నానేన కించిదర్థసాధనసంభవఇతిశంక్యం, మహర్షివచనాత్మకతాయాఏవాసిద్ధేః. నహి దోషాపవాదసంగ్రహగతత్వోల్లేఖమాత్రేణ తత్సిద్ధిః, దోషాపవాదసంగ్రహస్యాపి మహర్షికర్తృకసంహితాగతభాగవిశేషరూపతాసంభవాత్. అన్యథా తద్వచనోదాహరణస్యైవ దశనిర్ణయ్యామఫలత్వప్రసంగాత్. అస్తువా అనార్షత్వమేవ తద్వచనస్య; తథాపి ప్రామాణికపరిగృహీతవచనానామబాధితార్థకతాయా ఆవశ్యకత్వాత్, శిష్టాచారవత్ స్మృతివచనార్థ

నిర్ణాయకతాయాః ఆవశ్యస్వీకార్యత్వాచ్చ “ శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభం ” ఇత్యాత్రేయస్మరణగతశక్తిపదస్యప్రాగుపదర్శితరీత్యా అనుకూలాంశస్థితిప్రతికూలాంశస్థిత్యనాసుందితానుకూలరాశిస్థిత్యన్యతరపరతానిర్ణాయకత్వం తద్వచనస్యావశ్యం స్వీకార్యం. ఏతదభిప్రాయమాత్రేణాపిచదశనిర్ణయ్యామత్రైచ, తదుపన్యాసస్య సఫలత్వసంభవాదితిబోధ్యం. న్యాయసిద్ధార్థసంగ్రాహకవచనానామపి యథాసంభవం సంగ్రాహ్య యావదర్థసంగ్రాహపరతావర్ణనం తదవష్టమ్భేన ఆర్షవచనార్థనిర్ణయకరణంచ నిబంధేషు బహుశో దృష్టమితి. ప్రకృతవచనస్యాపి జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధశక్తిభావానాం రాశ్యంశస్థితివిశేషాణాం సర్వేషాం సంగ్రాహపరత్వం తదనుసారేణ ఉపదర్శితాత్రేయస్మరణార్థనిర్ధారణంచ సాధీయఏవేతి ॥ వచనేచాస్మిన్ శ్రావణపదం ప్రథమోపాకృతిపరమేవ, ద్వితీయాద్యుపాకృతౌ మౌఢ్యదోషస్యైవాప్రసరేణ తత్పరిహారప్రవృత్తేర్విఫలత్వాత్. తథాచ ప్రథమోపాకృతించాపీతిద్విరుక్తిః ప్రథమోపాకృతికర్తవ్యతావిధేరభ్యాసాపరపర్యాయం తాత్పర్యలింగం పర్యవస్యతీతి న ‘ప్రథమోపాకృతిం’ ఇత్యాదేర్వైయర్థ్యం శంకనీయం. అథవా—గోబలీవర్దన్యాయాత్ శ్రావణపదం ప్రథమోపాకృతిభిన్నోపాకృతిపరం. తత్కర్తవ్యత్వం స్వతః ప్రాప్తమపి దృష్టాంతార్థమనూద్యతే — అస్తకాలే శాఖాధీశశక్తిసత్త్వే ద్వితీయాద్యుపాకృతివత్ప్రథమోపాకృతిరప్యవశ్యకార్యేతి ॥ “ కుర్యాద్వాన్యస్య సందర్శే చౌలం మౌంజీం వినా శుభం ” ఇత్యాత్రేయవచనంచ నస్వతంత్రోవిధిః. అపితు శాఖాధీశే శక్తియుక్తే ఇత్యాత్రేయవచనస్యైవవిధిరూపస్య జర్తిలయవాగ్వాన్యాయేన శేషభూతోవిధిసరూపోర్థవాదః। ఏతదభిప్రాయేణైవ దశనిర్ణయాకారాః కుర్యాద్వేత్యాదివచనోదాహరణసమనన్తరం “ అత్రాయంవిశేషః” ఇతి నిష్కర్షం ప్రతిజ్ఞాయ శాఖాధీశఇతివచనముదాహృత్య తత్తచ్ఛాఖాధీశే శక్తియుక్తే తత్తచ్ఛాఖాధ్యయనం కార్యమిత్యేవవ్యవ

స్థాప్యుపసంజహ్రుః. జర్తిలయవాగూన్యాయశ్చ బాధలక్షణే ద్రష్టవ్య ఇతి విస్తరభియా విరమ్యతే ॥ ౪ ॥ ....

నను నైతద్వచనావష్టంభేనాపి శత్రుక్షేత్రగతస్య స్వాంశస్థితిమాత్రేణ శక్తతావ్యవస్థాపనం సమ్భవతి, శాఖాధీశస్య స్వాంశస్థితత్వే ప్రథమోపాకర్మకర్తవ్యతాయాః తద్వచనేఽప్రతిపాదనాత్. తత్రహి ఉచ్చశ్చమిత్రంచ ఉచ్చమిత్రే తయోరంశౌ ఉచ్చమిత్రాంశౌ. అథవా—ఉచ్చత్వమిత్రత్వాదేః గ్రహేష్వేవ తత్స్థానేష్వపి జ్యోతిర్విద్వ్యవహారసమ్ప్రతిపన్నతయా ఉచ్చమిత్రే చ తావంశౌ చేతి కర్మధారయః. స్వస్యోచ్చమిత్రాంశౌ స్వోచ్చమిత్రాంశౌ తౌ గచ్ఛతీతి స్వోచ్చమిత్రాంశగ ఇతి విగ్రహాతః శాఖాధీశస్య స్వీయోచ్చాంశగతత్వస్వీయమిత్రాంశగతత్వాన్యతరవత్త్వ ఏవ ప్రథమోపాకృతికర్తవ్యతా ప్రతీయతే. యత్తు—మిత్రస్యాంశో మిత్రాంశః ఉచ్చశ్చ మిత్రాంశశ్చ ఉచ్చమిత్రాంశావితి ఉచ్చమిత్రాంశపదవిగ్రహప్రదర్శనం కేషాఞ్చిత్—తదయుక్తం అంశపదసమభివ్యాహృతానాం ఉచ్చమిత్రాదిపదానాం సర్వేషామేకరూపేణాన్వయస్యైవ స్వారసికత్వాత్, తథైవ సర్వత్ర దర్శనాచ్చేతి ॥ అథ స్వంచ ఉచ్చశ్చ మిత్రంచేతి ద్వంద్వపూర్వపదే నాంశోత్తరపదే తత్పురుషే స్వీక్రియమాణే అంశపదస్య ప్రత్యేకమభిసంబంధాత్ స్వాంశగతత్వేఽపి శాఖాధీశస్య ప్రథమోపాకృతికర్తవ్యతా తతః ప్రతీయతే ఇతి చేత్—ఏవమప్యుదాహృతవచనే ఉపదర్శితార్థయోః ఏకతరపరత్వనిర్ధారణస్య కర్తుమశక్యతయా తద్వచనే స్వపదస్య ద్వంద్వప్రథమావయవత్వే ప్రకృతశ్రావణ్యా నిర్దోషత్వం తత్పురుషప్రథమావయవత్వే సదోషత్వమితి సందేహో దుర్నివారః. తథా చ నిర్ణీతనిర్దోషభావాం ప్రోష్ఠపదీముపేక్ష్య సందిగ్ధనిర్దోషభావాయాః శ్రావణ్యాః పరిగ్రహణమయుక్తమేవ. ఇత్థంచ సాంప్రతిక శ్రావణ్యాం యాజుషనవ్యోపాకృత్యర్హతారూపవిధికోటిసాధకో హేతుః అసతిబాధకే శ్రావణీత్వాదిత్యయం సందిగ్ధాసిద్ధః,

సత్యంతసందేహాత్ —ఇతీయమాశఙ్కాऽనూద్య నిరాక్రియతే.

నచ వచనేऽస్మిన్ స్వపదం పృథగంశపదాన్వితం నభవతీతి ।
సందేగ్ధవ్యంయస్మాన్నానుపపత్తిస్తథాऽన్వయే కాచిత్ ॥४॥ఇతి॥

అయమర్థః—వచనేऽస్మిన్ స్వపదావయవకద్వంద్వపక్షే స్వపదం సాక్షాత్ అంశపదేనాన్వయయోగ్యమపి స్వపదావయవకతత్పురుషపక్షే ఉచ్చమిత్రపదాభ్యామేవాన్వయయోగ్యం నతు పృథక్ ప్రత్యేకం సాక్షాదంశపదేనాన్వితం అన్వయయోగ్యం భవతి, అసామర్థ్యాత్. నచానయోః పక్షయోరేకతరనిర్ధారకం కించిదస్తి లింగమిత్యేవం సందేహోనకార్యః, స్వపదావయవకద్వంద్వమాశ్రిత్య సాక్షాత్స్వపదస్య అంశపదేనాన్వయస్వీకారే కస్యాశ్చిదప్యనుపపత్తేరభావాత్ ఇతి ॥ నను స్వపదావయవకతత్పురుషమాశ్రిత్య స్వపదస్యాంశపదేనాన్వయప్రతిషేధేऽపి నకాచిదనుపపత్తిర్దృశ్యతే ఇతిచేత్—అనభిజ్ఞోభవాన్న్యాయతత్త్వస్య. అసత్యామనుపపత్తౌ తత్పురుషేతరసమాసపరతయైవ వాక్యానాం ప్రామాణ్యమితిహి న్యాయః. "అతఏవ— "నిషాదస్థపతింయాజయేత్" ఇత్యత్రతత్పురుషంనిరాకృత్యకర్మధారయమాశ్రిత్యసిద్ధాన్తితం, అత్రైవర్ణికస్యాపయ్యక్తవిద్యాధ్యయనకల్పనగౌరవమపిచస్వీకృతం "స్థపతిర్నిషాదస్స్యాచ్ఛబ్దసామర్థ్యాత్" ఇత్యత్రాధికరణేపూర్వతన్త్రే।అత్రైవమపితత్పురుషపరిత్యాగేనద్వన్ద్వస్వీకారసమర్థనమసంభవి,తదధికరణేతత్పురుషకర్మధారయయోః ప్రసంగే తత్పురుషపరిత్యాగేనకర్మధారయస్వీకారస్యైవసమర్థనాదితిచేత్-మైవం,లక్షణాపాదకసమాసాపేక్షయాతదనాపాదకసమాసస్యజ్యాయస్త్వమిత్యస్యైవ లాఘవమూలకస్యతదధికరణసిద్ధన్యాయత్వాత్. తన్న్యాయస్య తత్పురుషద్వంద్వయోః ప్రసంగేపి సంచారాత్ ద్వంద్వస్యలక్షణాకల్పకత్వాభావేన లఘుత్వాత్ ॥ వస్తుతస్తు—తత్పురుషద్వంద్వయోః ప్రసంగేతత్పురుష పరిత్యాగేన ద్వంద్వాశ్రయణావశ్యకత్వమపి

మీమాంసకైస్సిద్ధాన్తితమేవ కంఠతః ‘ వచనాత్తుద్విసంయోగః’ ఇత్యాత్రిపూర్వతన్త్రే. తత్రహి “ఏతేనరాజపురోహితౌ సాయుజ్యకామౌయజేయాతాం” ఇతివాక్యే పూర్వపదలక్షణాప్రసంగాత్ రాజపదేన తత్పురుషం రాజత్వపురోహితత్వయోర్వ్యధికరణతయా రాజానౌచతౌ పురోహితౌచేతి కర్మధారయంచ నిరాకృత్య రాజాచ పురోహితశ్చేతి ద్వంద్వఏవవ్యవస్థాపితః, అభ్యుపగతశ్చ తద్బలాదేవ భిన్నకల్పయోరపి బ్రాహ్మణరాజన్యయోః సహాధికారః. తథాచ తద్వదత్రాపిస్వచ్ఛమిత్రపదత్రయావయవకః ద్వంద్వఏవలాఘవాదాశ్రయణీయః, న హిద్వంద్వాశ్రయణే అత్రకాచిదనుపపత్తిరస్తీతిసుష్ఠూక్తం— నానుపపత్తిస్తథాన్వయేకాచిత్ ఇతి ॥ ....

అథ ఉచ్ఛమిత్రపదయోః ససంబంధికత్వేన స్వశబ్దస్య షష్ఠ్యంతతాయా ఆవశ్యకత్వమితి చేత్ — తదిదం వ్యుత్పత్తిపథాపరిశీలననిబంధనం, “ పితుస్స్వర్గకామః పుష్కరిణ్యాయజేత ” ఇత్యాదౌ ససంబంధికేపి పిత్రాదిపదే సమభివ్యాహృతస్వర్గకామాది పదానామేవ అన్వయస్వీకారదర్శనేన ససంబంధికపదస్య సంబంధ్యాకాంక్షానియమేపి షష్ఠ్యంతపదాకాంక్షానియమాదర్శనాత్. ప్రకృతేపి సమభివ్యాహృతస్యాన్యపదస్యైవ ఉచ్ఛమిత్రపదయోరన్వయసంభవేన సంబంధ్యాకాంక్షాశాంతేః. ద్వంద్వఘటకస్యాపి స్వపదస్య వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యేణద్వంద్వావయవేష్వన్వయ సంభవాచ్చ. అతఏవచ—రాజపురోహితౌ సాయుజ్యకామౌ ఇత్యత్రద్వంద్వఘటకస్య పురోహితపదస్య ససంబంధికస్యార్థే ద్వంద్వావయవరాజపదార్థాన్వయం స్వీకృత్య తద్రాజతద్రాజపురోహితయోరేవ సహాధికారః, న పునస్తద్రాజరాజాంతరపురోహితయోరపీత్యాది సిద్ధాన్తితంపూర్వతంత్రే. కిం బహునా - జ్యోతిర్విదాం వాక్యేషు బహుషు స్వపదస్యోచ్ఛమిత్రాదిపదైః ద్వంద్వో వ్యాఖ్యాతృభిరేవస్ఫుటం

ప్రదర్శితః. యథా “ మిత్రారిస్వగృహగతైర్గ్రహైస్తథోర్ధ్వగైః ” “ గురుస్స్వతుఙ్గోచ్చస్థేన్నృపతిసదృశో గ్రామపురపః ” “ఉచ్చత్రికోణస్వసుహృచ్ఛత్రునీచగృహార్కగైః ” ఇత్యాదౌ. ఏవంససంబంధికోన్త్యోపాంత్యాదిశబ్దైరపి స్వపదస్య ద్వంద్వ సమాసస్స్వీకృతః “ తల్లగ్నేశసుతేశధర్మపతయో ద్రేక్కాణపాస్స్వత్రయస్యాన్త్యోపాన్త్యగృహేశ్వరా ఇతిజగుర్ద్రేక్కాణపాశ్చాపరే ” ఇత్యాదౌ । తస్మాత్ స్వపదస్య తత్పురుషపూర్వపదతామాశ్రిత్య స్వాంశస్థితేర్మూర్ధ్న్యసాపవాదతాలాభనిరాకరణప్రత్యవస్థానం ఉపదర్శితప్రమాణన్యాయాద్యపరిచయనిబంధనమేవేతి బోధ్యమ్.............. ॥ ౫ ॥

నను స్వపదేన ద్వంద్వసమాసాశ్రయణం తదా యుజ్యేత. యద్యనుపపత్తిర్నావతరేత్. అవతరతి చాత్రానుపపత్తిః; తథాహి. ప్రతికూలరాశిఘటకోచ్చాంశస్థితేరపి శుభఫలజనకతయా శక్తిరూపతా ఉదాహృతదశావిపాకప్రకరణగతప్రమాణప్రతిపన్నేతి ఉచ్చపదేన సాకం ద్వన్ద్వే నాస్త్యనుపపత్తిః, తద్బలాదుచ్చాంశస్థితిసామాన్యస్యశక్తిరూపతయా అస్తకాలికోపాకర్తృప్రయోజకతాప్రతిపాదనసంభవాత్. తథాహి. అత్ర తావత్ ‘ఏకోమూఢః’ ఇత్యాదివచనే భవేత్కుర్యాదిత్యాభ్యాం “హేతుహేతుమతోర్లిఙ్” ఇత్యనుశాసనవిహితలిఙ్భ్యాం ‘యోబ్రాహ్మణాయావగురేత్తంశతేనయాతయేత్’ ఇత్యాదాబ్రాహ్మణావగోరణాత్వశయాతనాత్వాభ్యాం రూపాభ్యాం ప్రయోజ్యప్రయోజకభావావగతివత్ అన్యాస్తకాలికశాఖాధీశసంబంధితత్తదంశస్థితిత్వాన్యాస్తకాలికప్రథమోపాకృతిత్వాభ్యాం ప్రయోజ్యప్రయోజకభావావగతిస్స్పష్టా. ఏతదభిప్రాయేణైవ ప్రయోజ్యతావచ్ఛేదకకోటౌ వ్యభిచారవారణాయ అన్యాస్తకాలికత్వనివేశనాయ పూర్వార్ధోక్తస్యాపి అస్తగతత్వస్య పునరుత్తరార్ధే ఉల్లేఖః. ఏతదభిప్రేత్యైవ చ నిష్కృష్టకథనావసరే “ శాఖాధీశ ఇతి హేతూక్తిః ” ఇత్యభి

ధానం దశనిర్ణయాకృతాం. తథాచ ప్రతికూలరాశిఘటకోచ్చాంశస్థితేరపి ఉపదర్శితదశావిపాకప్రకరణగతప్రమాణాదిభిః శుభఫలజననశక్తిరూపతాయా అవగమాత్ అస్యాస్తకాలికోచ్చాంశగతత్వస్య శాఖాధీశగతస్య ప్రయోజకతావచ్ఛేదకత్వం హేతులిఙ్గబోధనీయం నానుపపన్నమితి యుక్తం ఉచ్చపదస్య అంశపదేనాన్వయస్వీకరణం. స్వపదస్యాంశపదేనాన్వయస్వీకారేత్వస్యాస్తకాలికశాఖాధీశగతస్వాంశస్థితిత్వేఽపి ప్రథమోపాకృతి ప్రయోజకతావచ్ఛేదకత్వం హేతులిఙ్గాబోధనీయంస్యాత్. నచైతద్యుక్తం. ప్రతికూలరాశిఘటకస్వాంశస్థితేః శుభఫలజననశక్తిరూపతాయాం జ్యోతిర్విత్కృతోక్త్యదర్శనేన శక్తిరూపత్వాసంభవేన ‘శాఖాధీశే శక్తియుక్తే’ ఇతి వచనవిరోధేన ప్రథమోపాకృతిప్రయోజకత్వాసంభవేనవ్యభిచారాత్. తస్మాత్స్వపదస్య తత్పురుషావయవత్వమేవ సాధీయః. యద్యపి రాశేరంశస్యబలిష్ఠత్వవాదమాశ్రిత్యస్వాంశస్థితేరపిశక్తిరూపత్వంసమర్థితం, తథాపి ప్రతికూలరాశిఘటకస్వాంశస్థితేః శుభఫలజనకతాగ్రాహకప్రతిస్వికకంఠోక్తింవినా స్వపదావయవకతత్పురుషద్వంద్వసంశయః తన్మూలకస్సామ్ప్రతికశ్రావణ్యం శాఖాధీశశక్తివిశయశ్చ నాత్యంతంనివర్తతే- ఇతి కేషాంచిదపరితోషపరిజిహీర్షయా తాదృశకంఠోక్తిరపి·జాగరూకేతి నోపదర్శితవిశయలేశావసరఇత్యుచ్యతే—

స్వాంశేవోచ్చాంశేవా మిత్రాంశేవా స్థితోగ్రహోబలవాన్ ।
ఇత్యాహుర్జ్యోతిషికాస్తస్మాన్నార్థేత్ర విశయాలేశోస్తి॥౬॥ ఇతి॥

అయమర్థః. — జ్యోతిషికాహి మాధవీయముహూర్తదర్పణ వ్యాఖ్యాతృప్రభృతయః బలాబలాధ్యాయే “నీచారిమూచ్ఛస్వసుహృత్స్వకాంశేస్థితాగ్రహాస్స్యుశ్శుభదాఃప్రజానాం” ఇత్యాదిమునివచనాన్యుదాహరంతఃప్రతికూలభూతయోఃనీచశత్రుక్షేత్రయోః ఏక

పరత్ర స్థితానామపి గ్రహాణాం స్వోచ్చాంశగతత్త్వవా స్వమిత్రాంశగత
త్త్వవా స్వాంశగతత్త్వవా అవిశేషేణ శుభఫలజననశక్తిమత్త్వం కంఠరవేణ
ప్రాదర్శయత్. తథాచ స్వోచ్చాంశస్థితిసామాన్యస్యేవ స్వాంశస్థితిసా
మాన్యస్యాపి శక్తిరూపత్వే జ్యౌతిషికకంఠోక్తే సతి స్వపదాంశప
దాన్వయబలలభ్యస్య ఉపదర్శితరీత్యా ప్రయోజ్యప్రయోజకభావభాన
స్యాప్యబాధితతయా స్వపదేన సహ ద్వంద్వస్వీకారే నకస్యాశ్చిదప్య
నుపపత్తేశ్శఙ్కావసరః, నవా ప్రకృతశ్లోకాభ్యాం యజుశ్శాఖాధీశశక్తి
సందేహావసర ఇతి ॥ ౮ ॥ ....

తదిదం స్వాంశస్థితిసామాన్యస్య శక్తిరూపత్వం జ్యౌతిషికకం
ఠోక్తినిరపేక్షమేవ సుప్రసిద్ధకైముత్యన్యాయతోఽపి సుగ్రహమితి త
ద్విషయే న సందేహః తన్మూలకద్వంద్వసమాసే వా సందేహో విదుషాం
నోచిత ఇత్యాశయేనోచ్యతే.— ....

మిత్రాంశస్థితిరేవ ప్రబలా శాఖాపతేరభిమతా చేత్ ।
కైముత్యాత్స్వాంశస్థితిరపి తాదృగితి గ్రహీతుముచితం స్యాత్ ॥ ౯ ॥ ఇతి ॥

ప్రబలేతి. మిత్రాంశస్థితేః గ్రహనిష్ఠప్రాబల్యసమ్పాదకతయై
వ ప్రాబల్యం. తచ్చ మిత్రాంశస్థితేః ప్రాబల్యాత్మకతాయాం పర్యవ
స్యతీతి మిత్రాంశస్థితిః శక్తిరూపా చేదిత్యర్థః పర్యవసితః. గ్రహీతు
మిత్యత్ర కర్త్రవిశేషానిర్దేశేన సర్వైరపీతి లభ్యతే. తేనచ సర్వసు
గ్రహవిషయే న విదుషాం విశేషతస్సంశయస్సముచిత ఇతి ద్యోత్యతే.
అయమాశయః—స్వపదస్య ద్వంద్వఘటకతాం స్వీకృత్యాంశపదేనా
న్వయస్వీకారే వివాదస్తావదాస్తాం తథా. మిత్రపదస్యతు అంశపదే
నాన్వయః తన్మూలకో మిత్రాంశస్థితిత్వేన ప్రయోజకతాబోధః తత ఏ
వాగతో మిత్రాంశస్థితిసామాన్యస్య శక్తిభావశ్చ నైవాపహ్నోతుం
శక్యః, మిత్రపదావ్యవహితోత్తరమేవ అంశపదశ్రవణేన పదాంతరే
ణ సాకమేవ మిత్రపదాన్వయ ఇత్యాశంకాయా అప్యసంభవాత్. మిత్ర

స్థానాచ్చ స్వస్థానమతిశయితమితి వ్యక్తతరముచ్యత్రికోణత్వాద్వా తద్వ్యాది మిత్రాంశస్థితిసామాన్యం శక్తిరూపం కిముపవక్తవ్యం మిత్రాంశాతిశయితస్వాంశస్థితిసామాన్యస్య శక్తిరూపతాయామితి సుగ్రహమిదం సర్వేషాం. తతశ్చ స్వపదస్యాప్యంశపదేనాన్వయే అనుపపత్తిలేశవిధురే వివాదోऽనన్యాయ్య ఇతి. ॥ ౭ ॥......................

నను శాస్త్రైకసమధిగమ్యే శుభాశుభఫలజననశక్తిభావే నక్తైముత్యన్యాయాదిరవతరతి, 'న శాస్త్రవిషయే యుక్తయః క్రమంతే' ఇత్యభియుక్తోక్తైః. అన్యథా కతిపయదినమాత్రసాధ్యాల్పాయాసాద్వ్యాపహజ్యోతిష్టోమకారిణాం స్వర్గగామిత్వే కిముపవక్తవ్యం వర్షాంతకాలికబహుళవర్షవాతాతపశ్రాంతికలుషితానాం కృషీవలానాం ఇత్యపి కశ్చిద్బ్రూయాత్. బ్రూయాచ్చ ఏకపశుకరణకయాగస్యైవేష్టసాధనత్వే కిముపవక్తవ్యమేకాధికపశుకరణక యాగస్యేష్టసాధనతాయాం ఇత్యపి న్యాయతః కల్పయేత్ కశ్చిదేకపశుకరణకతయా సంప్రతిపన్నే కర్మణి బహుపశుకరణకతామపీష్టసాధనమితి- ఇమామాశంకాం పరిహర్తుముచ్యతే—...... ....

నాత్ర నిషేధః కశ్చిత్ప్రత్యుత జాగర్తి యుక్త్యుపష్టంభః ।
మునివచసామవిరుద్ధస్సతి తు విరోధే హి యుక్తయో హేయాః ॥ ౮ ॥ ఇతి॥

నిషేధః-బాధకః. కశ్చిత్-యాక్తికః ఆగమికోऽపి వేత్యర్థః. అయంభావః-అలౌకికశ్రేయస్సాధనతాయాశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యతయా కృష్యాదేరలౌకికస్వర్గసాధనతాగ్రాహకప్రమాణగోచరత్వాభావయుక్తిరేవ స్వర్గసాధనతాబాధికేతి యుక్తస్తత్ర కైముతికన్యాయానవతారః. తథా 'పశునా యజేత' ఇత్యాదౌ పుంస్త్వవదేకవచనార్థైకత్వస్యాపి యాగాంగత్వం సమర్థితం పశ్వేకత్వాధికరణే. తతశ్చ ఏకాధికపశుహింసాయా విధ్యగోచరతయా నహింస్యాదితి నిషేధగోచరతామర్హాపరేతి నతత్రికరణపశుభూయస్త్వమిష్టసాధనం, ప్రత్యుతద్విష్ట

సాధనమేవేతి యుక్తస్తత్రాపి కైముత్యన్యాయస్యానవతారః. అతఏవ "వసన్తాయకపింజలానాలభేత" ఇత్యత్ర కపింజలానితి బహువచనం ద్వ్యధికసంఖ్యామభిదధత్ త్రిత్వమాదాయాపి పర్యవస్యత్ నాధికసంఖ్యాం బోధయితుం ప్రభవతి, నహింస్యాదితి నిషేధోపస్థితేర్జాగరూకత్వాదితి స్థితం కపింజలాధికరణే. ప్రకృతేచ నన్వాయతోఽధిజిగమిషితే స్వాంశస్థితిసామాన్యస్య శక్తిభావే కించిదస్తి తద్విపరీతగ్రాహకం ప్రమాణం, యేన కైముతికన్యాయోఽత్ర నావతరేత్. ప్రత్యుతస్వాంశస్థితిసామాన్యస్య శక్తిభావానగమోపష్టమ్భకా ఏవ ద్వంద్వస్వీకారలాఘవరాశిదౌర్బల్యాంశబలిష్ఠత్వవాదాదియుక్తయః ప్రదర్శితాః ప్రాక్. శాస్త్రవిషయే యుక్త్యనవతారవాదోపి సంభవచ్ఛాస్త్రవిరోధస్థలాభిప్రాయకోనసార్వత్రికః. అతఏవాహుః- నహి వచనవిరోధే న్యాయః ప్రభవతీతి. స్మర్యతేచ—"ఆర్షం ధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా। యస్తర్కేణానుసంధత్తే సధర్మం వేద నేతరః" ॥ ఇత్యాది. తదిదముక్తం "సతితువిరోధేహీతి"॥ మునివచసామవిరుద్ధఇత్యనేన ఉపదర్శితయుక్త్యవష్టబ్ధాం ప్రతికూలతాంశఘటకానుకూలాంశస్థితేరపి శక్తిరూపతామనాదృత్య దౌర్బల్యాభావం హారాత్స్వీకుర్వతాం నకేవలం యుక్తయోవిరుధ్యన్తే, అపితు "నీచారిమూఢస్వసుహృత్స్వకాంశే స్థితాగ్రహాస్స్యుశ్శుభదాఃప్రజ్ఞానాం" ఇత్యాదివచనాన్యపి మునివచనత్వాద్యుల్లేఖేనైవ గ్రంథకారోదాహృతాని విరుధ్యంతఇతి స్ఫుటీకృతమ్ ॥ ౭ ॥ ....

నన్వేవమపి సామ్ప్రతికశ్రావణ్యాం గుర్వస్తదోషః శాఖాధీశశక్త్యా పరిహృతోభవతు. తథాపి శాఖాధీశస్యైవ భృగోః సామ్ప్రతికశ్రావణశుక్లపక్షగతాయాం చతుర్థ్యాం పఞ్చమ్యాంచ పంచాంగపత్రభేదేనోల్లిఖితపశ్చాదుదయస్య అచిరోదితతయా బాలభావో దుష్పరిహరః. సచ "గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవార్ధకేపి

వా" ఇతి వచనే మాఢ్యసమానకక్ష్యతయైవ ప్రథమోపాకృతిదోషతయాపద్యతే. తథాచ సాంప్రతికశ్రావణ్యాం యజుశ్శాఖాధీశబాల్యకాలత్వేనైవ నిషేధకోటౌస్సిధ్యతి - ఇతీమామాశంకాం నిరాకర్తుముచ్యతే—

పంచమ్యాముదితత్వాద్భృగోర్దశానాం వ్యతిక్రమాదహ్నాం ।
నహిబాల్యదోషగన్ధః ప్రత్యగ్బాల్యంహ్యముష్యదినదశకం ॥ ౯॥ ఇతి॥

పశ్చిమ్యాం. పఞ్చాంగపత్రాంతరానుసారేణ చతుర్థ్యాంవేత్యపిబోధ్యం. నతావదత్ర గురుభార్గవయోరిత్యాదివచనేషు బాల్యం బాలత్వంషోడశాద్వర్షాదిత్యాద్యుక్తం షోడశవర్షావధికవయస్కత్వాదిరూపం వివక్షితం, అపితు "పశ్చాదభ్యుదితోబాలోదశాహం ప్రాగ్దినత్రయం । పక్షం వృద్ధస్తుపూర్వస్యాం పఞ్చాహం పశ్చిమేసితః" ఇత్యాది దశనిర్ణయాద్యుదాహృతప్రతితంత్రనిరుక్తసిద్ధం పశ్చాదుదయదినాదిదినదశకకాలికత్వరూపమేవ. తచ్చ ప్రకృతే శ్రావణీపూర్వదినఏవ నివృత్తమితి స్వరూపాసిద్ధ్యా భవదుక్తో నిషేధసాధకో హేతురితిభావః. యద్యపి దశనిర్ణయ్యాముదాహృతాభ్యాం "ప్రాక్పశ్చాదుదితశ్శుక్రః పఞ్చసప్తదినం శిశుః । విపరీతం తయోరస్తే వృద్ధస్తద్వద్గురోరపి ॥ శుక్రోగురుః ప్రాక్పరాక్చబాలో విన్ధ్యేతథావంతిషు సప్తరాత్రమ్ । వంగేషుహూణేషుచసప్తపంచ శేషేషుదేశేషు దినత్రయంస్యాత్" ఇత్యేతాభ్యాం వచనాభ్యాం ప్రత్యగ్బాల్యం దినసప్తకం దినత్రయావధికంచేత్యావపి పక్షౌప్రామాణికౌ ప్రతీయేతే, తథాఽపిఅధికకాలికతాపక్షస్యాశ్రయణేఽపి నకాచిత్క్షతిః ప్రకృతఇత్యాశయేన "ప్రత్యగ్బాల్యంహ్యముష్యదినదశకం" ఇత్యభిధానమితిజ్ఞేయం. ఏతాదృశాభిప్రాయేణైవ పంచాంగాంతరోల్లిఖితస్యాపి చతుర్థ్యాముదితత్వస్యానుల్లేఖోఽపీతిబోధ్యమ్ ॥ ౯ ॥

తదేవంనిషేధకోటిసాధకేనిరాకృతేఽసతిబాధకేశ్రావణ్యాఖ్యముఖ్యకాలత్వాత్ ఇత్యనేనహేతునావిధికోటిసాధనంనిగమయితుముచ్యతే—

తదిహ నవోపాకరణం శ్రావణ్యామేవ యాజుషైః కార్యం ।
సర్వేఽపిశాస్త్రకుశలానిశ్చిన్వన్త్యేవమేవశాస్త్రార్థమ్ ॥ ౧౦ ॥

తత్- తస్మాత్ ఏతావతా ప్రబంధేన ఉపపాదితాత్ విధికోటి బాధకాభావాత్ శ్రావణీరూపముఖ్యకాలసంగతాత్. ఇహ అస్మిన్ ముష్టుఃపచే శ్రావణ్యాం ముఖ్యకాలభూతాయామేవ నతు ప్రోష్ఠపద్యాం అనుకల్పభూతాయాం, గౌణసాధనేనాపి యథాకథంచిన్ముఖ్యకాలఏవ కర్మానుష్ఠానావశ్యకతాయాః కథంచిత్సంభవతిముఖ్యకాలే ముఖ్య సాధనలిప్సయాఽప్యనుకల్పకాలానుధావనాసాధుతాయాశ్చ శాస్త్రేసుప్రసిద్ధత్వాత్. యాజుషైఃకార్యం అవశ్యమనుష్ఠేయమిత్యర్థః. కదాచిత్సందేహసమాపతితేసందేగ్ధురేకతరకోటినిర్ధారణసై పుణ్యే సత్యసతివా విశిష్టశిష్టపరిషదభ్యనుజ్ఞాయమానకోటిరేవాదరణీయాఽనుష్ఠానాయ నవిపరీతేత్యనుశాసనం "అథ యదితేకర్మవిచికిత్సా వృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశతసమధిగతం బోధయితుముచ్యతే—సర్వేఽపీత్యాది॥ త్రిచతురపురుషారబ్ధపరిషదఏవ "చత్వారోవేదధర్మజ్ఞాః" ఇత్యాదినా అవశ్యగ్రాహ్యవచనత్వే సమ్ప్రతిపన్నే కిమువక్తవ్యం బహులతమవిశిష్టశిష్టశాస్త్రజ్ఞపురుషారబ్ధపరిషదస్తథాత్వేఇత్యపి సూచితం సర్వేఽపీత్యాదినా ॥౧౦॥......

తదేవం నవభిరార్యాభిః సామ్ప్రతికశ్రావణ్యాఏవ యాజుషనవ్యోపాకర్మార్హతా ప్రసాధితా. అతఃపరం సామ్ప్రతికశ్రావణ్యాం నిమిత్తవిశేషయోస్సమావేశవశాత్ ఉపాకర్మణః ప్రాగేవ పూర్వాహ్ణే ప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయప్రధానయోస్సావిత్రీసమిదాధానజపయోర్వైకల్పికయోరనుష్ఠానంశాస్త్రీయం, నత్వపరాహ్ణే ఉపాకర్మణోఽనంతరం, నవాతత్పరదినేఇత్యర్థంనిర్ధారయితుమారభ్యతే—

సంగవతఃపరతోఽస్యామర్వాగావర్తనాచ్చవేత్సంధిః ।
తస్మాత్సహస్రసమిధామాధానమపీహపర్వణివిధేయమ్॥౧౧॥

తత్ప్రత్యామ్నాయో వా పర్వణ్యేవహిజపోపిగాయత్ర్యాః ।
కార్యః కామోకార్షీజ్జపాదనన్తరముపాకృతిస్తుతతః॥౧౨॥ఇతి॥

సంగవః పఞ్చధా విభక్తస్యాహ్నో ద్వితీయోభాగః. తస్మాత్పరత్వం
తత్ప్రతియోగికధ్వంసాధికరణత్వం।ఆవర్తనం పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణసన్ధి
భూతఘటికాద్వయాత్మకం అర్ధాదహ్నోఽష్టమముహూర్తాత్మకమితి
కౌస్తుభాదినిబన్ధారః. పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణసన్ధిరేకపలాత్మక ఏవమధ్యా
హ్నః సఏవచావర్తనమిత్యపీతిధర్మసిన్ధుకారాదయః. దశనిర్ణయీ
కృతోఽపి స్థాలీపాకనిర్ణయప్రకరణే “ రవిరావర్తతే యస్మింస్త
దావర్తనమిష్యతే । ఆవర్తనాత్పరంసన్ధ్యా యాగన్తుర్యాత్పరేఽ
హని ” ఇతి వచనముదాహృత్య “ రవేరావర్తనం ద్వేధావిభక్తస్య
దినస్యార్ధం నతు పంచధా విభక్తస్య తృతీయోమధ్యాహ్నభాగః.
నహి షోడశఘటికాకాలే తదధికే వా రవిరావర్తతే ” ఇత్యాహుః.
ఆవర్తనాదర్వాక్త్వంచ ఆవర్తనప్రతియోగిక ప్రాగభావాధికరణ
త్వం. తథాచ సాంప్రతికశ్రావణ్యాం సంగవప్రతియోగికధ్వంసాధిక
రణావర్తనప్రతియోగికప్రాగభావాధికరణకాలే పర్వప్రతిపదోస్స
మావేశాత్ “ మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తం ” ఇత్యధికృత్య సూత్రితౌ
ప్రాయశ్చిత్తీయప్రధానభూతౌ సావిత్రీసమిదాధానజపౌ వైకల్పికౌ
ఉపాకర్మాంగపర్వదినఏవానుష్ఠేయావిత్యర్థః॥అయమాశయః—భ
గవానాపస్తంబఃఖలు “ మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తం ” ఇత్యధికృత్య
“ సంవత్సరమాచార్యహితే వర్తమానో వాచంయచ్ఛేత్స్వాధ్యాయమే
వోత్సృజమానో వాచమాచార్యదారే భిక్షాచర్యేచ ” ఇత్యేతంప్రా
యశ్చిత్తకల్పం సూత్రయిత్వా “ ఏవమన్యేష్వపి దోషవత్స్వపతనీయే
షూత్తరాణి యాని వక్ష్యామః ” ఇత్యనేన అపిశబ్దఘటితేన మిథ్యా
ధీతస్య అనుక్తప్రాయశ్చిత్తాపతనీయాంతరస్యచ సాధారణం ప్రాయ
శ్చిత్తకల్పం ప్రతిజ్ఞాయ “ కామమన్యుభ్యాంవా జుహుయాత్ కా

మోకార్షీన్మన్యురకార్షీదితి ॥ జపేద్వా " ఇతి సూత్రాభ్యాం క
ల్పద్వయం విధాయ " పర్వణివా తిలభక్షఉపోష్యవా శ్వోభూతఉ
దకముపస్పృశ్య గాయత్రీం ప్రాణాయామశస్సహస్రకృత్వ ఆవర్తయే
త్ప్రాణాయామశోవా " ఇత్యనేన కల్పద్వయం ప్రతిపాద్య "శ్రా
వణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షఉపోష్యవా శ్వోభూతే మహానద్యము
దకముపస్పృశ్య సావిత్ర్యాస్సమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్జపేద్వా" ఇత్యనే
నకల్పద్వయముపదిశ్య "ఇష్టియజ్ఞక్రతూన్వాపవిత్రార్థానాహరేత్ " ఇ
తి కల్పమన్త్రిమమసూత్రయత్. తత్రోత్సర్గాకరణే కామమన్యుభ్యా
మితిసూత్రితం కల్పం మిథ్యాధీతాదౌ ఉపాన్త్యకల్పద్వయంచ శి
ష్టా అనుష్ఠానపథే విశేషతస్సంచారయామాసుః. ప్రాయం ముఖ్యానుక
ల్పభేదవిభక్తః కల్పద్వయాత్మకోపాన్త్యపక్షో దినద్వయసాధ్యః. పూర్వ
దినే శ్రావణ్యాం వైకల్పికయోస్తిలభక్షోపవాసయోరంగయోః ప
రదినేపి వైకల్పికయోః సావిత్రీహోమజపయోః ప్రధానయోర్విధానద
ర్శనాత్ ॥ యద్యప్యుదాహృతసూత్రే శ్రావణ్యామిత్యేవోపాదానా
దహోరాత్రకాలావచ్ఛిన్న ఏవోపవాసః కర్తవ్యతయా ప్రతీయతే
తథాపి సామాన్యతోఽహోరాత్రకాలావచ్ఛిన్నోపవాసప్రత్యాఖ్యా
నతయా రాత్రికాలమాత్రావచ్ఛిన్నోపవాసాన్యత్ర స్మరణాదధునా
సకలైరపి శిష్టైస్సావిత్రీసమిదాధానజపపూర్వదివసే రాత్రిమాత్రే
క్రియమాణోపవాసోపి సాధీయానేవేతి ధ్యేయమ్ ॥ తత్రచ యదా
పూర్ణాపూర్ణిమా శ్రావణీ తదా తస్యాం పూర్వాంగముపక్రమ్య ప
రదినే ప్రధానం సాధనీయమిత్యత్ర సకశ్చిత్సందేహః. యదాతు పూ
ర్ణిమా ఖండతయా దినద్వయవ్యాపినీ తదాభవతిసందేహః— కిం
పూర్వపూర్ణిమాయాం పూర్వాంగం ప్రక్రమ్య శేషపూర్ణిమాయాం
ప్రధానస్యసమాపనం న్యాయ్యం? కింవాపరపూర్ణిమాయాం ఉపక్ర
మ్య శేషప్రతిపది సమాపనం న్యాయ్యమితి. "పర్వప్రతిపదోస్స

న్ధిరర్వాగావర్తనాద్యది । తస్మిన్నహని యష్టవ్యం పూర్వేద్యుస్సాన్వ
దుపక్రమః ॥ ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యు
రిష్టిరిత్యేషపర్వద్వయవినిశ్చయః ॥ " ఇతి దినద్వయసాధ్యేష్టికాలని
ర్ణయన్యాయమేవానుసృత్య దినద్వయసాధ్యపార్వణస్థాలీపాకనిర్ణ
యస్సర్వైకృతస్సర్వైరపి నిబంధకారైః. తథా ప్రకృతేపి తన్న్యాయ
యావతారో యుక్తఏవేతిత్థం నిర్ణీయతే — ఆవర్తనాత్పూర్వం
పర్వప్రతిపత్సంధౌ పూర్వేద్యుః పూర్వాంగోపక్రమః, సంధిదినేచ
ప్రధానానుష్ఠానం. ఆవర్తనాదనంతరం తత్సంధౌతు సంధిదినే పూ
ర్వాంగోపక్రమః తతః పరదినె ప్రధానానుష్ఠానంకార్యమితి ॥ సా
మ్ప్రతంచ శ్రావణ్యాం ఆవర్తనాత్పూర్వమేవ పర్వప్రతిపత్సంధిరుప
నతఇతి పూర్వదినే అంగోపక్రమః, పరస్మింశ్చ సంధిదినె ప్రధానం
సమాపనీయమితి. తదిదముక్తం ' పర్వణివిధేయం ' ' పర్వణ్యేవహి
జపోఽపి గాయత్ర్యాః ' ఇతి ॥ ....

నన్వేవంసతిశ్లోకేస్మిన్ " సంగవతఃపరతః " ఇత్యుక్తిర్నిష్ఫ
లా, " అర్వాగావర్తనాద్భవేత్సంధిః " ఇత్యేతావతఏవ సంధిపర్వణి
సమిదాధానోపపాదకత్వాదితిచేల్-నైవం, ఆవర్తనప్రాక్కాలిక
సంధిమాత్రస్య కేవలం సంధిదినకాలికసమిదాధానోపయోగిత్వేపి
ఆధానమపీత్యపిశబ్దసముచ్చితస్యోపాకర్మణః సన్ధిదినకాలికతోపపా
దకత్వాసమ్భవాత్. సంగవప్రాక్కాలికోపిహి సన్ధిరావర్తనప్రా
క్కాలికః. నఖలు తాదృశసంధిదినె ఉపాకర్మణః ప్రసక్తిరస్తి, సం
గవవ్యాపిపర్వణః ఔదయికాపరాభిధానస్యాభావాత్. తదాచ సన్ధి
పూర్వదినే ఉపాకర్మణస్సన్ధిదినెసమిదాధానస్యచానుష్ఠానం సమ్ప్ర
తిపన్నం. నతూభయోరేకస్మిన్దినే. అతస్సంధిదినె ఉపాకర్మోప
పాదకతయా ' సంగవతఃపరతః ' ఇత్యస్య, తస్మిన్నేవదినె సమిదా
ధానోపపాదకతయా " ఆవర్తనాదర్వాక్ " ఇత్యస్యచోపాదానం

సఫలమిత్యవధేయమ్॥ ....

ఇదంపునరిహావధేయం—ఉపాకర్మణస్తావత్ కాలోయాజుషాణాం శ్రావణీ పూర్ణిమా। తదాహభగవానాపస్తంబః “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య మాసం ప్రదోషే నాధీయీత” ఇతి॥ తస్యాశ్చపూర్ణిమాయాః పూర్ణత్వే ఉపాకర్మానుష్ఠానగోచరవిశయానుదయేపి ఖండత్వే పూర్వపర్వణి కింవా శేషపర్వణీతి విశయోనియతముదేతి. సహ్యత్రదినద్వయసాధ్యేష్టికాలనిర్ణయన్యాయమాశ్రిత్య నిర్ణయస్సంభవీ. ఉపాకర్మణో దినద్వయసాధ్యత్వాస్పర్శనాత్. తమిమంవిశయంనిరాకర్తుం ‘పర్వణ్యౌదయికే కుర్యుశ్శ్రావణంతైత్తిరీయకాః’ ఇతివచనంప్రవవృతే. శ్రావణ్యాః దినద్వయవ్యాపిత్వ సంభవత్యౌదయికే శేషపర్వణి కార్యముపాకర్మ, అసంభవేతు పూర్వస్మిన్నేవ పర్వణి చతుర్దశీ విద్ధేపీతితదర్థః. యత్తు నిర్ణయసింధుకారేణ—వృద్ధ్యభావే మాషాదీనామివ ఔదయికపర్వణోఽలాభేపి చతుర్దశీవిద్ధపూర్ణిమాయా అగ్రాహ్యత్వైవేతివర్ణితం—తదసాకం తైత్తిరీయాణామనాదిసమ్ప్రదాయసిద్ధాచారవిరోధాదనుపాదేయమేవ. ఔదయికపర్వణోఽసంభవే చతుర్దశీవిద్ధపర్వణ్యపిహి సర్వైరపితైత్తిరీయశిష్టైరుపాకర్మానుష్ఠీయమానందృష్టం. దృష్టంచ తిథ్యన్తరనిమిత్తకవ్రతాదావవిద్ధతిథ్యలాభేవిద్ధతిథేరపిగ్రహణం సర్వానుమతం. కిఞ్చ—సన్ధిస్సఙ్గవతః ప్రాక్చేదిత్యాదివచనేసఙ్గవవ్యాప్త్యౌదయికాపరాభిధానపర్వణోఽలాభే సన్ధిపూర్వదినే ఏవోపాకర్మకర్తవ్యత్వం ప్రతీయతే ఇతి వచనవిరోధాదప్యనుపాదేయఏవాస్మాకం నిర్ణయసిన్ధుకారీయోనిర్ణయః. శ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాంవేతి మనువచనస్తుశ్రావణ్యామాషాఢ్యాదిప్రబలదోషదూషితత్వే ప్రోష్ఠపదీగ్రహణపరమితి స్ఫుటందశనిర్ణయ్యాదౌ. ద్రవ్యాన్తరాలాభేమాషాదీనామప్యన్తతో గ్రహణం భవత్యేవేతిచ కంఠతఏవోక్తం ఖండదేవాదిభిరితి దిక్

తచ్చౌదయికత్వం దశనిర్ణయస్మృతిముక్తాఫలధృతైః తత్తద్వచనైః స్వరసతో నానారూపమవగమ్యతే. యథా — ‘ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతుసంగవస్పృగ్యదాభవేత్ । తదౌదయికం జ్ఞేయం నాన్యదౌదయికంవిదుః’’ ఇతిస్మృత్యంతరవచనేననిర్వచనపరేణ ఔదయికత్వం సంగవకాలసంబద్ధిత్వరూపమితిప్రతిపాద్యతే. ఇమమేవార్థమనుసృత్య ఉపాకర్మవిధిపరమపి వచనముపలభ్యతే ‘‘ దినద్వయేసమాశ్రిత్య పౌర్ణమాసీయదిస్థితా ।పరేద్యుస్సంగవంప్రాప్యస్థితాసాకర్మణోర్హా’’ ఇతి. తథా ‘‘ శ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాంవా ప్రతిపత్షణ్ముహూర్తకైః । విద్ధాన్యాచ్ఛందసాంకుర్యాత్తత్రోపాకర్మసంజ్ఞితమ్ ॥’’ ఇతి నిగమవచనేన ముహూర్తషట్కపరిచ్ఛిన్నే శేషపర్వణి ఉపాకర్మవిధిపరేణ కృత్స్నావయవావచ్ఛేదేనసంగవసంబద్ధత్వం ఔదయికత్వమిత్యున్నీయతే. తథా ‘‘ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతు సంగవాత్పరతో యది । తదౌదయికం జ్ఞేయం నాన్యదౌదయికంవిదుః ॥’’ ఇతి నిర్వచనపరవచనేన సంగవానంతరమధ్యాహ్నకాలైకదేశసంబంధిత్వమౌదయికత్వం ప్రతీయతే. తథా — ‘‘ ఘటీపరిమితః కాలస్సంగవాదూర్ధ్వే పర్వణి । ఔదయికమితి ప్రాహుర్మునయస్తత్త్వచింతకాః ’’ ఇతి స్మృతిముక్తాఫలధృతవృద్ధగార్గ్యవచనేన నిర్వచనపరేణ సంగవానంతరమధ్యాహ్నసంబద్ధిఘటికాకాలావధికకాలపరిచ్ఛిన్నత్వమౌదయికత్వం ప్రతీయతే. తదేవం పర్వణస్సంగవైకదేశవ్యాప్తిః, కార్త్స్న్యేన వ్యాప్తిః, సంగవాధికకించిత్కాలవ్యాప్తిః, సంగవాధికఘటికాకాలపర్యంతవ్యాప్తిశ్చేతి చత్వారఃకల్పాస్సమ్పన్నాః ॥ అత్రకేచిత్ — స్మృతిముక్తాఫలే ఘటీపరిమితఇత్యాది వచనముదాహృత్యాపి నిష్కర్షలేఖనావసరే ‘‘ తదేవముదయాదిద్వాదశఘటికాధికకించిత్కాలవ్యాపిన్యాం పౌర్ణమాస్యాం యజుశ్శాఖినాముపాకర్మ ’’ ఇత్యేవలేఖనాత్ ఘటీపరిమితఇతివచనం సంభవాభిప్రాయకం. ‘‘ శ్రావణీపౌ

ణమాసీతుసంగవాత్పరతోయది ।" ఇతి వచనమేన సార్వత్రికం సంగవాంత్యక్షణానంతరకించిత్కాలవ్యాపిపర్వణః ఉపాకర్మాంగత్వం ప్రతిపాదయతీతిస్మృతిముక్తాఫలాశయోఽవగమ్యతే. పర్వణస్సంగవస్పర్శిత్వవచనం షణ్ముహూర్తపరిమితత్వవచనంచపూర్వతంత్రీయ వైశ్వానరాధికరణన్యాయేనావయుత్యానువాదరూపమితిచ తదాశయః ప్రతీయతే" ఇత్యాహుః ॥

పరేతు— యథా ఘటీపరిమితఇత్యాదేస్సంభవాభిప్రాయకత్వం తథా సంగవాధికకించిత్కాలవ్యాపిత్వాదివచనాన్యపి సంభవాభిప్రాయకాణ్యేవ. అన్యథా భిన్నభిన్నాకరస్థానాం నిర్వచనపరాణాం ఉపక్రమోపసంహారావగతైకవిధిభావకవాక్యగణాంతఃపాతినాం అవయుత్యానువాదకత్వకల్పనం ప్రసజ్యేత. తస్మాదుపదర్శితాశ్చత్వారోపి పక్షాః సంభవానుసారేణానుష్ఠానాయ పరిగ్రాహ్యాఏవ. ముఖ్యతమముఖ్యతరముఖ్యానుకల్పపరతయా నిఖిలాన్యుదాహృతవచనాని విధిపరతయైవ సఫలాని । ఈదృశీచ ముఖ్యతమాదివిభేదమాశ్రిత్య వచనవ్యవస్థా జయంత్యాదివిషయేషు దశనిర్ణయాకారాదిభిరాశ్రితా బహుశోదృశ్యతే. అతఏవ వైదికసార్వభౌమైః సంగవస్పృగ్వచనముదాహృత్య "ఔదయికం సంగవవ్యాప్తమిత్యర్థః" ఇత్యభిధాయ "అన్యచ్చ" "నిగమేచ" ఇత్యేవముల్లేఖపూర్వకం కేవలం వచనాంతరాణ్యుదాహృతాని. నపునస్తేషాం వచనానాం ఏకార్థపరత్వేనైకకంఠ్యమపి ప్రదర్శితం. ప్రత్యుత "తదుక్తం" ఇత్యాద్యనుల్లేఖేన అన్యాన్యార్థకత్వమేవ తేషాం వచనానాం 'అన్యచ్చ' ఇత్యాద్యుల్లేఖైస్సూచితమితి ॥ తత్ర సంగవవ్యాప్తమిత్యస్య సంగవసంబద్ధమిత్యేవార్థః, దినద్వయవ్యాప్తమిత్యాదావేకదేశసంబద్ధేపి వ్యాప్తపదప్రయోగాత్. ఇత్థంచ అనుకల్పాశ్రితస్యచరమస్యాపి కల్పస్య సంగవైకదేశసంబద్ధత్వరూపస్యాసంభవే అగ

త్వా చతుర్దశీవిద్ధాపి పూర్వా పౌర్ణమా పరిగ్రాహ్యా. ఇత్థమేవ చ శిష్టానామాచారోఽపి పారమ్పర్యేణ ప్రవర్తత ఇతి ప్రాహుః ॥

తదేవంస్థితే యదాఖండపర్వణి సంగవావర్తనాంతరాళే పర్వసమాప్యతె తదా ప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయప్రధానస్య ఉపాకర్మణశ్చ తస్మిన్నేకస్మిన్నేవ దినే సమనుష్ఠానం ప్రత్యేకముభయాంగభూతయోః కాలయోరుభయోరేకత్ర సమావేశాత్సమ్పద్యతే. సాయమర్థవశసమ్పన్న ఏవార్థోఽత్ర విధానేఽనూద్యతే — "సంధిస్సంగవతః పశ్చాదర్వాఙ్మధ్యందినాద్యది। తస్మిన్నుపాకృతిం కుర్యాత్పర్వస్సమిధఆహుతిః" ఇతి. అత్రాద్యపక్షే కేచిదిత్యాదినా ప్రదర్శితే సంగవతః పశ్చాత్త్వం సంగవసామాన్యధ్వంసాధికరణత్వం సంగవాంత్యక్షణధ్వంసాధికరణత్వపర్యవసితం సంగవావయవవ్యావృత్తం బోధ్యం. పరే త్విత్యాదిప్రదర్శితే ద్వితీయపక్షేతు సంగవతః పశ్చాత్త్వం సంగవత్వాశ్రయప్రతియోగికధ్వంసాధికరణత్వం సంగవారమ్భధ్వంసాధికరణత్వపర్యవసితం తత్తత్క్షణకూటసాధారణసంగవత్వఘటితం బోధ్యం। తేనసంగవసమ్బన్ధికిఞ్చిదవయవపర్యన్తవ్యాప్తపర్వణోఽపి ఉపాకర్మాంగత్వేన ద్వితీయపక్షే అవశ్యసంగ్రాహ్యస్య సంగ్రహః ॥ నన్వేవంసత్యేతత్పక్షే సంగవాధికరణకసన్ధేరపి సంగవావధికపరత్వముక్తంస్యాత్. నఖల్వేతద్యుక్తం, అవధిత్వాధికరణత్వయోః విరుద్ధత్వాదితిచేత్ — మైవం, సంగవైకదేశాధికరణకస్యాపి సంగవైకదేశాన్తరావధికపరత్వే స్వీక్రియమాణే అధికరణావధిభూతయోః వ్యక్త్యోర్విభిన్నతయా విరోధలేశస్యాపి విరహాత్ । అతఏవ—వృక్షాగ్రావయవైకదేశాధికరణకస్య శ్యేనస్య వృక్షాగ్రావయవైకదేశాన్తరావధికపరత్వస్యాపి సమ్భవేన ' వృక్షాగ్రేశ్యేనః వృక్షాగ్రాత్పరతశ్శ్యేనః ' ఇత్యుభయమప్యేకత్ర సాధ్వితి శాస్త్రికాః । అతఏవచ—"త్రిపాదస్యామృతందివి," ఇతి ద్యులోకాధారత్వేన ప్రక్రాన్తస్యపరస్య బ్రహ్మణః "అథ యదతః

పరోదివో జ్యోతిః ,, ఇత్యుత్తరవాక్యే ద్యులోకైకదేశావధికపరత్వాభిప్రాయేణ ద్యులోకావధికపరత్వవ్యపదేశ ఉపపద్యతే. నహి ద్యులోకసమ్బన్ధికృతాన్యవయవావధికపరత్వం బ్రహ్మణః పరస్య సమ్భవతి, ద్యులోకస్యాప్రాకృతస్థాననామకస్యాధోదేశే ప్రకృత్యవచ్ఛిన్నత్వేపి ప్రకృత్యూర్ధ్వదేశే అనవచ్ఛిన్నత్వస్మరణాత్. స్ఫుటతరంచేదమఖిలం “ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్ ,, ఇత్యుత్తరతన్త్రగతజ్యోతిరధికరణగుణసూత్రభాష్యటీకాదిష్వితిదిక్ ॥ మధ్యందినాదర్వాక్త్వంచ మధ్యన్దినప్రతియోగికప్రాగభావాధికరణత్వం। ఇత్థంచ తదుభయవిశేషణవిశేషితే కాలే పర్వప్రతిపదోస్సన్ధిః పర్వసమాప్తిప్రతిపదారమ్భోభయరూపః యస్మిన్ తస్మిన్ దినేఉపాకృతిః కార్యా, సమిదాధానమపి తస్మిన్నేవోపాకృతిదినే కార్యం నపరదిన ఇత్యర్థః పర్యవసన్నః. సద్య ఇత్యస్య సమానేహనీత్యర్థకత్వాత్ ॥ అత్ర సాంగప్రధానవాచకం మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తపదమనుపాదాయ సమిదాహుతిపదస్యోపాదానం వైకల్పికాంగయోస్తిలభక్షోపవాసయోః పూర్వదినానుష్ఠేయతయా తాదృశపూర్వదినానుష్ఠేయాఙ్గాతిరిక్తమేవ తస్మిన్నుపాకర్మదినే కార్యమితి సూచనాయేతి ॥ యదా పునస్సఙ్గవావర్తనాన్తరాళే నపర్వసమాప్తిః అపితు ప్రాగేవ తదా సన్ధిదినే ఉపాకర్మాఙ్గభూతస్య ఔదయికపర్వణో౽భావేన సన్ధిపూర్వదినపవోపాకర్మానుష్ఠానం సన్ధిదినేచ తస్మిన్ ఆవర్తనపూర్వకాలికసంధేస్సమిదాధానాఙ్గస్య సత్త్వాత్తస్మిన్నేవ సన్ధిదినే సమిదాధానానుష్ఠానం ఇత్యేతాదృశోప్యర్థః అర్థవశసమ్పన్నః విధానే౽నూద్యతే వచనాన్తరేణ—“సన్ధిస్సఙ్గవతః ప్రాక్స్యాత్పూర్వస్మిన్ పర్వణి క్రియా। శ్వోభూతే సమిదాధానమేషశ్రావణికో విధిః ॥ ,, ఇతి. అత్ర వచనే సఙ్గవతః ప్రాక్త్వం ఆదిమపక్షే సఙ్గవసామాన్యధ్వంసానధికరణత్వం సఙ్గవాన్త్యక్షణధ్వంసానధికరణత్వపర్యవసితం సఙ్గవైకదేశ

సాధారణం బోధ్యమ్. ద్వితీయపక్షేచ సఙ్గవారమ్భప్రతియోగికధ్వం సానధికరణత్వరూపమితిబోధ్యమితి ॥ యదాతు ఆవర్తనాత్పరం పర్వసమాప్తిః తదోపదర్శితవిధానఘటకవచనాభ్యాం యద్యపి నిర్ణయో నలభ్యతే. తథాపి తయోరర్థసిద్ధక్రమానువాదితయా అర్థసిద్ధవక్ష్యమాణక్రమాన్తరస్యాప్యుపలక్షకత్వాన్న దోషః. యథా ఆవర్తనాత్పరం సన్ధౌ తస్మిన్నేవ సన్ధిదినే ఔదయికపర్వణస్సత్త్వేన ఉపాకర్మానుష్ఠానం, ఇష్టికాలనిర్ణయన్యాయమాశ్రిత్య తస్మిన్ సన్ధిదినే ప్రాయశ్చిత్తవిశేషీయపూర్వాఙ్గోపక్రమః తత్పరదినేచ ప్రాయశ్చిత్తప్రధాననిర్వర్తనమితి ॥

నన్వేవముపదర్శితసంధిదినే యథాఉపాకర్మణః సమిదాధానజపయోశ్చానుష్ఠానం ప్రాప్తం తథా తస్మిన్నేవోపాకర్మదినే ఉత్సర్గాకరణనిమిత్తకః కామోకార్షీజ్జపోఽప్యనుష్ఠేయతయా ప్రాప్తః. నచ కామోకార్షీజ్జపస్య శ్రావణీకాలకత్వాత్ స్మరణాదుపాకర్మపూర్వదినాదావేవ కరణం న్యాయ్యమితివాచ్యం. “ పుష్యేతు చ్ఛందసాం కుర్యాదుపాకర్మదినేఽథవా ” ఇతి నిర్ణయసింధ్వాది ధృతఖాదిరగృహ్యాదివచనేన ఉపాకర్మదినస్యాపి ఉత్సర్గకాలత్వ బోధనాత్ ఉపాకర్మదిన ఏవోత్సర్గాకరణ ప్రాయశ్చిత్తస్య కర్తుమయుక్తత్వాత్, తద్వైవశిష్టాచారాచ్చ. ఏవంసతి త్రయాణాం యుగపదనుష్ఠానస్య అశక్యతయాక్రమస్యావశ్యాశ్రయణీయత్వే కస్య పూర్వత్వం కస్యవాపరత్వ మాశ్రయణీయం? నహ్యేషాంమంగాంగిభావః ప్రామాణికః, యేనతమాశ్రిత్య కశ్చిత్క్రమోవగంతుం శక్యేత. భిన్నభిన్నఫలార్థితయా విహితానాం క్రియాణామపి ప్రధానత్వాత్. ఉత్సర్జనాకరణజనిత దోషపరిహారఫలకోహికామోఽకార్షీజ్జపః మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రకరణగతసూత్రవిహితః. మిథ్యాధ్యయనజన్యదోషపరిహారఫలకౌచ సమిదాధానజపౌ. తౌచతత్ప్రక

రణస్థానంతరసూత్రేణ విహితౌ. వేదోపాకరణం చ వేదసంహారఫ
లకం ప్రకరణాంతరగత సూత్రేణ విహితమ్. తస్మాన్నైతేషామంగాంగి
భావ సంభవః ॥ యేతు- " సంధిస్సంగవతః పశ్చాత్ " ఇత్యాదివచన
ద్వయమాశ్రిత్య సమిదాధానోపాకర్మణో రంగాంగిభావమేకకర్తృ
త్వభావం చాహుః—తేప్యేతేనైవ నిరస్తాః. సంధిస్సంగవత ఇత్యాది
వచనద్వయం న విధాయకం కస్యచిత్, అపితు అర్థప్రాప్తానువాద
కమితి చ ప్రాగేవ నిరూపితమస్మాభిః । అత ఏవైషాం సన్నియోగశిష్ట
త్వవాదోపి దూరోత్సారితః, సన్నియోగేన విధానాదర్శనాత్. న
హి శాబ్దాదిత్యార్థికక్రమానువాదమాత్రేణ సన్నియోగశిష్టత్వమం
గాంగిభావో వా ఏకకర్మాంతర్భూతత్వం వా భవతి. అధికం చా
గ్రే భవిష్యతీతి వ్యక్తం. తథా చ కిమేషాం త్రయాణామస్తి కశ్చిత్క్ర
మః? అథవా యథేచ్ఛమనుష్ఠానం?—ఇత్యాశంకాయాం ఉచ్యతే—
కామోఽకార్షీజ్జపాదనంతరమిత్యాది ॥ అయమాశయః — ఉత్స
ర్గో హి విశిష్య ప్రాతః కాలే విహితః, " ఉత్సర్గః ప్రాతరేవ హి "
ఇతి స్మరణాత్. తతశ్చ తదకరణనిమిత్తకం ప్రాయశ్చిత్తమపి ప్రాతః
కాల ఏవ ప్రాప్తం. మిథ్యాధ్యయనప్రాయశ్చిత్తీయ ప్రధానమపి దైవి
కతయా పూర్వాహ్ణకాల ఏవ కర్తుముచితం, " పూర్వాహ్ణో వై దే
వానాం మధ్యందినో మనుష్యాణామపరాహ్ణః పితౄణాం " ఇతి
శ్రుతేః. ప్రాతిస్స్వికరూపేణాపి చ అపరాహ్ణప్రాక్కాలానుష్ఠేయతా
సమిదాధానజపయోః తద్విధాయకసూత్రాభ్యాం ప్రతీయతే. తథా హి
" శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్ష ఉపోష్య వా శ్వోభూతే మహా
నదముదకముపస్పృశ్య సావిత్ర్యా సమిత్సహస్రమాదధ్యాత్ జపే
ద్వా " ఇత్యాపస్తంబసూత్రే హి ప్రాగేవోపదర్శిత పూర్వోత్తరసంద
ర్భకం ప్రకృతప్రాయశ్చిత్తవిధిః. తత్ర చ శ్వ ఇత్యనేనాన్వితస్య భూత
ఇత్యస్య సత్తార్థకభూధాతుప్రకృతిక భూతక్తాన్తనిష్పన్నత్వే పదది

నస్య అతీతసత్తాకత్వే ఇత్యర్థస్స్యాత్. సచవిరుద్ధః; శ్రావణ్యాముప క్రమ్య తృతీయదినేసమాపనప్రసంగాత్. అతఉత్పత్త్యర్థకభూధాతు ప్రకృతిక భూతక్తాన్తనిష్పన్నతామాశ్రిత్య సతిసప్తమ్యా ‘గోషుదుగ్ధాస్వాగతః’ ఇత్యాదావివ పరదినోత్పత్త్యనన్తరకాలికత్వం సమిదాధానజపయోః ప్రతీయతఇతిస్వీకార్యం. తదపిచానన్తర్యం యావతా ఆవశ్యకనిరవకాశకర్మవ్యవధానేన వినా నసాధయితుం శక్యం తావద్వ్యవధానమాత్రం సహన్తే, నాధికవ్యవధానం, యేననావ్యవధానమితి న్యాయాత్. అన్యథా శ్వఇత్యేతావతైవోపపత్తౌ భూతఇత్యస్య వైఫల్యప్రసంగాత్। అతఏవ—గృహ్యరత్నాదౌ ప్రయోగనిరూపణావసరే పూర్వదినేకర్తవ్యముపాకర్మాన్తప్రయోగం నిరూప్య “తతశ్శ్వోభూతేనిత్యకర్మాన్తే బ్రహ్మచారీమిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం సావిత్ర్యాసమిత్సహస్రమాధాస్యామీతి సంకల్ప్య” ఇత్యభిధాయనిత్యకర్మానంతర్యంబోధితం। అథవా—సత్తార్థకభూధాతోరేవ “ఆదికర్మణి క్తఃకర్తరిచ” ఇతి విహితం క్తప్రత్యయం స్వీకృత్య పరదినసంబంధ్యాద్యసత్తాసమానకాలికత్వం శ్వోభూతఇత్యనేన ప్రత్యాయ్యతే ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం. దినస్యాదిసత్తాచ ఆద్యవయవసత్తైవ. సాచయద్యపి దినస్యపంచదశధావిభాగపక్షే ప్రాథమికముహూర్తకాలిక్యేవ, తథాపి ప్రాథమికముహూర్తాత్మక కాలస్య సంధ్యానైత్యక సమిదాధానాద్యావశ్యకనిరవకాశకర్మావరుద్ధతయా తత్ర సావిత్రీసమిదాధానాదేరవకాశాలాభాత్ పంచధావిభాగమాశ్రిత్య ముహూర్తత్రయాత్మక ప్రాథమికావయవ సత్తాసమానకాలికత్వం సమిదాధానాదేస్సంపాదనీయం ॥ యదాతు విశిష్యప్రాతఃకాలకర్తవ్యత్వేనావగతస్య ఉత్సర్గాకరణ ప్రాయశ్చిత్తాదేః కాలాంతరే నివేశమసహమానస్య సన్నిపాతః తదా త్రేధావిభాగపక్షమాశ్రిత్య ఆద్యవయవసత్తాసమానకాలత్వం సమిదాధానాదే రుపపాదనీ

యం. సర్వథాతుపూర్వాహ్ణకాలో నాతిక్రమణీయః, యతః దినస్య పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాభేదేన ద్వైవిధ్యపక్షే పూర్వాహ్ణమాత్రస్యైవ దినాద్యవయవత్వసంభవేపి అపరాహ్ణకాలస్య నకథంచిదపి దినాద్యవయవత్వం సమ్భవతీతి. అతశ్చ పరదిన పూర్వాహ్ణసమకాలత్వం సావిత్రీసమిదాధానజపయోః పర్యవస్యతీతి. ఇత్థంచ నైత్యకస్నానసన్ధ్యాద్యనుష్ఠానావశిష్టే ప్రాతః కాలభాగవిశిష్య "ఉత్సర్గః ప్రాతరేవహి" ఇతి ప్రాతః కాలకర్తవ్యత్వేనావగతోత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తం నిరవకాశం విధాయసామాన్యతో విశేషతశ్చ పూర్వాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వేనావగతయోరపి ప్రాతః కాలానన్తరకాలనివేశసహితయాసావకాశయోః పూర్వాహ్ణభాగే నిర్వర్తనం న్యాయ్యమ్ ॥ ఉపదర్శితగృహ్యరత్నవాక్యే 'నిత్యకర్మానన్తరే' ఇత్యుక్తిరపి ఉపాకర్మోత్తరదివసీయమిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రయోగాభిధానప్రవృత్తతయా సంగచ్ఛతే. తస్మిన్ప్రయోగే పూర్వస్మిన్నుపాకర్మదిన ఏవ ఉత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తస్య నిర్వృత్తతయా పరదినే ప్రాప్త్యభావాత్ తద్వాక్యస్యోపాకర్మదివసీయ కాదాచిత్కమిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రయోగోపలక్షకత్వవత్ తాదృశప్రయోగే 'నిత్యకర్మానన్తరోత్సర్గప్రాయశ్చిత్తాంతే' ఇత్యేతదర్థోపలక్షకత్వమపి బోధ్యం. తథాచ పూర్వాహ్ణే సమిదాధానజపయోస్సాధనానన్తరమేవ "ఉపాకర్మాపరాహ్ణే స్యాత్" ఇతి ప్రాతిస్వికవచనేనావగతాపరాహ్ణకాలకర్తవ్యతాకం ఉపాకర్మకర్తుముచితమితి సుధీభిర్విభావనీయమ్॥౧౨॥

ఏతావతా ప్రబన్ధేన నిరూపితో యోయం శాఖాధీశశక్తియుక్తశ్రావణ్యాం తచ్ఛాఖీయప్రాథమికాధ్యయనోపక్రమావశ్యకతారూపోర్థః యశ్చకదాచిదేకస్మిన్దినే కామోఽకార్షీజ్జపస్య సమిదాధానజపాన్యతరస్య ఉపాకర్మణశ్చ సమావేశే యథాక్రమ మనుష్ఠానకల్పః ససర్వోప్యర్థో దర్శనిర్ణయ్యాదౌ గ్రన్థే కంఠోక్త్యైవసిద్ధః. అతఏ

వచఏతానష్టౌః పద్యైరుపదర్శితార్థేఽనుపపత్తిలేశవిరహం మన్వా
నైరపి గృహీతగ్రాహితయా గ్రంథానారూఢతాం సందిహానైర్నమం
దాదరైర్భవితవ్యం ఇత్యభిప్రేత్యోచ్యతే—

అయమర్థో దశనిర్ణయ్యా దౌస్ఫుటితసముదీరితో గ్రన్థే ।
తత్పర్యాలోచనయా విమృషాం సకలమపి భవతి కిల హృద్యమ్ ।౧౩॥ ఇతి

అత్ర— శాఖాధీనశక్తిమచ్ఛ్రవణ్యాం ప్రథమోపాకర్మణ
శ్యకర్తవ్యతాపరో దశనిర్ణయగ్రన్థః (ప్రా) గేవోదాహృత్య సవిస్త
రం నిర్వర్తితవిచారఏవేతి నపునరత్రోదాహరణమపేక్షతే. య
స్తు ప్రకృతప్రసక్తస్య మిధ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తీయ ప్రధానోపాకర్మ
ణోః క్రమస్యవ్యవస్థాపనపరస్సోఽత్రోపన్యస్యతే—యథా దశనిర్ణ
య్యాం "సంధిస్సంగవతః" ఇత్యాదివచనద్వయోదాహరణావ్యవహి
తోత్తరమేవ "అత్ర సంగవావర్తనాంతరాళే పర్వప్రతిపత్సంధౌ తత్రో
పాకర్మకరణే శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షఉపోష్యవాశ్వో
భూతే మహానదముదకముపస్పృశ్య సావిత్ర్యాః సమిత్సహస్రమాద
ధ్యాజ్జపేద్వా ఇత్యాపస్తమ్బేన రాత్రివ్యాప్తాం పౌర్ణమాసీముపో
ష్యపరదినే ప్రాతర్గాయత్రీజపవిధానాత్ 'ఉపాకర్మాపరాహ్ణేస్యా
దుత్సర్గః ప్రాతరేవహి' ఇతి స్మృతేశ్చ ప్రాతః కాలే గాయత్రీజపంకృ
త్వా అపరాహ్ణే ఉపాకర్మ కార్యమితి సిద్ధం" ఇత్యేవం దృశ్యతే గ్రంథః॥
అస్యచాయమర్థః—అత్ర సంగవావర్తనాంతరాళే ఇత్యేతత్ సంధి
స్సంగవత ఇతి స్వీయమవ్యవహితోదాహృతవచనగతస్య 'సంగవతః ప
శ్చాదర్వాగావర్తనాత్' ఇత్యంశస్య వివరణం। అంతరాలపదేన వివరణం
చ దినద్వయోరంతరాలం దిశోర్ద్వయోరంతరాలమిత్యాదౌ పూర్వావధ్యా
రంభానంతరత్వే సతి ఉత్తరావధిసమాప్తిపూర్వత్వస్య ప్రతీతివత్ అ
త్రాపి సంగవారంభానంతరత్వే సతి ఆవర్తనసమాప్తిపూర్వత్వం వివ

రణీయస్య 'సంగవతః పశ్చాదర్వాగావర్తనాత్' ఇత్యంశస్యార్థః, తేన సంగవాధికరణకసన్ధేఽపి పరేద్యవిత్యాదినోపదర్శితపక్షోక్తయుక్త్యా అవశ్యసంగ్రాహ్యస్య సంగ్రహ ఇతి సూచయితుమ్ । సన్ధా ఇత్యస్య సతీతి శేషః. తత్రోపాకర్మకరణే —తాదృశసంధిమద్దినే ఉపాకర్తృభిర్వికీర్షితే సతీత్యర్థః. రాత్రివ్యాప్తామితి చ ప్రాయికాభిప్రాయం పరిష్కృతాభిప్రాయకం చ; సంగవావర్తనాన్తరాళసన్ధిదినే సమిదాధానాద్యనుష్ఠానే తత్పూర్వదినకాలికోపవాసస్య రాత్రివ్యాప్తపౌర్ణమాసీకాలికత్వసంభవాత్, ఆవర్తనానన్తరమపరాహ్ణే పర్వప్రతిపత్సంధౌ సతి సన్ధిదినే సమిదాధానోపాకర్మణోరుభయోరనుష్ఠానప్రాపకాపూర్వవచనాదర్శనేన ఇష్టికాలనిర్ణయమాశ్రిత్య సన్ధిదినే ఏవోపవాసానుష్ఠానస్యావశ్యకతయా తాదృశోపవాసే రాత్రివ్యాప్తపౌర్ణమాసీనైయత్యాసమ్భవాచ్చ। ఉపోష్యేత్యనన్తరకల్పోక్తిః తిలభక్షరూపప్రథమకల్పస్యాప్యుపలక్షణం- సూత్రే తిలభక్ష ఇత్యస్యైవ ప్రథమముపాత్తత్వేఽపి ఉపవాసో ముఖ్యకల్పః ఉపవాసాశక్తస్య తు తిలభక్ష ఇత్యయమనుకల్పః, అన్యథా లఘుగురుకల్పయోః సమప్రధానభావస్య వా ముఖ్యాముఖ్యభావస్య వానుపపత్తేరితి సూచయితుమ్ ఉపోష్యేత్యేతావన్మాత్రోక్తిః । పరదినే ప్రాతరిత్యుక్తిశ్చ సూత్రఘటకేన 'శ్వోభూతే' ఇత్యనేన వివక్షితం ప్రాగ్వదుపదర్శితమర్థవిశేషమభిసంధాయ, అన్యథా తత్సూత్రే ప్రాతశ్శబ్దాభావేన ప్రాతఃకాలికజపవిధాయకత్వోక్తేరున్మత్తాలాపతుల్యత్వాపత్తేః । జపవిధానేత్యనన్తరకల్పోక్తిః సమిదాధానరూపప్రథమకల్పస్యాప్యుపలక్షణమ్ । మానసజపస్యాత్యన్తాతిశయితస్య సమిదాధానకల్పాత్ ప్రాథమికాదప్యతిశయితత్వమభిప్రేత్య తు జపోక్తిః । జపవిధానాదిత్యేతత్ 'పరదినే ప్రాతః కాలే జపం కృత్వా' ఇత్యత్ర హేతుః। స్థలేశ్చేత్యేతచ్చ ఉపాకర్మణః అపరాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వే హేతుః. 'ఉపాకర్తా

పరాహ్ణే స్యాదితి స్మృతేశ్చ' ఇత్యేతావదనుక్త్వా 'ఉత్సర్గః ప్రాతరేవహి' ఇత్యంశస్యాప్యుపాదానంతు ఉత్సర్గస్య ప్రాతఃకాలకర్తవ్యతయా తదకరణప్రాయశ్చిత్తస్యాపి తత్సమానకాలత్వం న్యాయ్యమితి కదాచిదుపాకర్మదినే ఉత్సర్జనాకరణప్రాయశ్చిత్తస్య ప్రసంగే ప్రాతఃకాలానుష్ఠేయత్వం సూచయితుం॥ యద్యపి ప్రాగుపదర్శితరీత్యా నైత్యకస్నానసంధ్యానంతరం నిరవకాశతయా ప్రాప్తాత్ ఉత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తరూపకామోకార్షీజ్జపాత్ అనంతరమేవ గాయత్రీజపస్యావకాశస్యానుష్ఠేయతాయుక్తేతి పరదినే ప్రాతఃకాలానంతరమితి వక్తవ్యే ప్రాతఃకాలేష్విత్యుక్తిరనుపపన్నా. తథాపి స్వకాలే ఉత్సర్జనం కృతవతాం ముఖ్యకల్పరతానాం శ్రావణ్యాముత్సర్జనాకరణ ప్రాయశ్చిత్తప్రసక్త్యభావాత్ స్నానసంధ్యాద్యనంతరం ప్రాతఃకాలఏవ గాయత్రీ జపస్య ప్రాప్తైః ఔత్సర్గికముఖ్యకల్పానుసార్యభిప్రాయేణ ప్రాతఃకాలేష్విత్యుక్తిరత్యంతోపపన్నేత్యవధేయం॥ తథాచైతాదృశదశనిర్ణయాగ్రంథే కామోకార్షీజ్జపసావిత్రీసమిదాధాన జపాన్యతరోపాకర్మణాం యథోక్తక్రమేణైవానుష్ఠానం స్ఫుటతరముదీరితం. పరన్తు సాంప్రదాయికోక్తిపరిశీలనవిరహసమయే సులభప్రతిభానేషు వివిధవికల్పేషు స్వస్వమనీషాప్రతిభాతతయా అవశ్యసమర్థనీయసాధుభావకతాదురాగ్రహదూరీకరణేన తత్తద్గ్రంథోక్తిపర్యాలోచనాయాం సావధానం విధీయమానాయామవశ్యమేవ సకలముపదర్శితమర్థజాతమనావిలం హృదయంగమం భవతి విదుషామితి భావః ॥..... ...

యత్తు—“సంప్రతిదశనిర్ణయాగ్రంథకోశే 'అత్రసంగవావర్తనాన్తరాలే' ఇత్యారభ్య 'అపరాహ్ణే ఉపాకర్మకార్యమితిసిద్ధం' ఇత్యంతం యద్వాక్యమేకం క్రమవిపర్యాసభ్రమజనకం దృశ్యతే తదేతద్వాక్యం స్వమూలభూతప్రమాణవచనవిరోధాత్ స్వమూలకప్రవృత్తగృహ్యరత్నకంఠభూషణవిరోధాత్ స్వప్రతిపాద్యార్థహేతుహేతుమ

ద్భావాసంగతేశ్చాసంబద్ధత్వావగమాల్లేఖకప్రమాదమూలమశుద్ధం ప్ర
తీయత ఇతి న తత్ప్రమాణీకృత్య కశ్చిదర్థో నిర్ధారయితుం శక్యః" ఇ
త్యనేన దశనిర్ణయీవాక్యస్యోదాహృతస్య అవిగానేన సకలశిష్టజనై
రాద్రియమాణస్య ప్రాచీనార్వాచీనసకలదేశగతనిఖిలకోశానుగతస్య
వాక్యస్య వృథా పంచమ్యంతైః అసంబద్ధత్వాశుద్ధత్వోక్త్యా అప్రమాణీ
కరణం—తస్యైతస్య స్వరూపవ్యాకరణమేవ నిరాకరణమితి న ప్రకా
రాంతరేణ నిరాకరణమపేక్షణీయం భవతి విదుషాం. తథాపి విద్వజ్జన
మనోవినోదనాయ సామాన్యజనభీషణాని పంచమ్యంతాని పరీక్షయా
మః. తథాహి—యదిదం స్వమూలభూతప్రమాణవిరోధాదితి పంచమ్య
న్తం తద్విచార్యతే- కోఽసౌ స్వమూలభూత ప్రమాణవచనవిరోధః? య
మాశ్రిత్య అసంబద్ధత్వం ఉపదర్శితదశనిర్ణయీవాక్యస్య కల్ప్యతే.
నను—అయమేవ విరోధః యత్ "సన్ధిస్సంగవతః పశ్చాత్" ఇతి వచనా
భ్యాం "శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షః" ఇత్యాదిసూత్రేణ చ విహి
తక్రమవిపరీతక్రమప్రతిపాదకత్వం, తేషు హి గాయత్రీహోమజపయో
ర్వైకల్పికయోరనుష్ఠానస్య పౌర్వాపర్యలక్షణతత్కాలక్రమస్య చ వి
ధానమవగమ్యతే. తత్రైకదినపర్వోపాకర్మణః సావిత్రీసమిద్ధోమస్య
చానుష్ఠేయతావిధాయకప్రథమవచనేపి ఉపాకర్మానుష్ఠానానన్తరం
సద్య ఏవ సావిత్రీసమిద్ధోమస్య కర్తవ్యతాయా విధాయకశబ్దసందర్భే
నైవ స్వరసతో లాభాత్. దినద్వయే తయోః క్రమేణానుష్ఠేయతా విధా
యకద్వితీయతృతీయవచనయోరపి ఉపాకర్మసావిత్రీసమిద్ధోమయోః
క్రమస్య ప్రస్ఫుటమేవోపలంభాచ్చ. తస్మాత్ తయోరేకదినానుష్ఠాన
ప్రసంగే సావిత్రీసమిద్ధోమస్య తత్స్థానే వికల్పతః ప్రాప్తస్య సావి
త్రీజపస్య చ ఉపాకర్మతః ప్రాగేవానుష్ఠేయతావర్ణనం దశనిర్ణ
యీకృతాం ధర్మిగ్రాహకప్రమాణ విరుద్ధమేవేతి చేత్—తదిదం
వ్యామోహవిలసితం. "సన్ ... " ఇత్యాదివచనయోర్వా శ్రావణ్యాం

మిత్యాదినూత్రైవా అన్యత్రవా క్వచిదప్యుపదర్శితదశనిర్ణయావా క్యాఏగతక్రమవిపరీతక్రమవిధానాదర్శనాత్. తథాహి—శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం ఇతి సూత్రేశ్రావణీపౌర్ణమాసీ కాలికతిలభక్షణో పవాసాన్యతరాంగ స్నానస్య తత్పౌర్ణమాసీ పరదినకాలికయోః సావిత్రీహోమజపయోః బోధనేపి ఉపాకర్మప్రకరణాంతర్గతేప్రాయశ్చిత్తప్రకరణగతే తత్సూత్రేఉపాకర్మబోధకపదస్యైవాదర్శనేన సావిత్రీహోమజపయోః ఉపాకర్మణాసహ పౌర్వాపర్యస్య ప్రతిపాదనమాశంకితుమప్యసమ్భవి. తథా—"సంధిస్సంగవతః ప్రాక్స్యాత్ పూర్వాస్మిన్ పర్వణి క్రియా । శ్వోభూతేసమిదాధానం" ఇతివచనే సంగవప్రాక్కాలిక సన్ధిదినపూర్వదినకర్తవ్యోపాకర్మానంతర్యస్య ఉపపాదితరీత్యా అర్థవశసంపన్నస్య తాదృశసంధిదినకర్తవ్యసమిదాధానే బోధనేపి సంగవావర్తనాన్తరాలసన్ధిదినే కర్తవ్యత్వేనార్థవశాత్ప్రాప్తయోః ఉపాకర్మసమిదాధానయోః న పౌర్వాపర్యం ప్రతీయత ఇతి కథం తత్తద్వచనేన సాకంవిరోధః సంగవావర్తనాన్తరాలసన్ధిదినకర్తవ్యయోరుపాకర్మసమిదాధానజపయోర్వైకల్పికయోః పౌర్వాపర్యమాత్రబోధకదశనిర్ణయావాక్యస్యాపాద్యతే. నహి విభిన్నఫలార్థత్వేన విహితయోరంగాంగిభావానాపన్నయోర్విభిన్నప్రయోగవిధిపరిగృహీతయోః కర్మణోరార్థికోవాచనికోవాయాదృశః క్రమః కదాచిదుపలబ్ధః తాదృశఏవక్రమస్తయోస్సర్వదేత్యుచితం స్వీకర్తుమితి. అన్యథా అన్వాహార్యదర్శయాగయోరపి దర్శప్రతిపత్కాలికయోః కదాచిదేకదినానుష్ఠానదర్శనేన ఏకదినానుష్ఠేయతానియమో వా కదాచిత్పూర్వోత్తరదినయోరనుష్ఠానదర్శనేన పౌర్వాపర్యనియమోవా ప్రసజ్యేతేతి ॥ ఏవం—"సన్ధిస్సంగవతః పశ్చాదర్వాక్ఛృంగదినాద్యది । తస్మిన్నుపాకృతింకుర్యాత్సద్యస్సమిధఆహుతిః" ఇతివచనే సంగవావర్తనాన్తరాలసన్ధిదినే ఉపాకృతిసమిదాధానయో

రుభయోరనుష్ఠాన ప్రతిపాదన దర్శనేపి న తయోః పౌర్వాపర్యం తత్ర ప్రతీయతే, తద్వాచకపదాభావాదితి కథం తేనాపి వచనేనవిరోధో దర్శనిర్ణయీవాక్యస్య తయోః పౌర్వాపర్యబోధకస్యాపాద్యతే॥ నచ తద్వచనే సద్యఇత్యనేన ఉపాకర్మానన్తర్యం సమిదాధానేప్రతిపాద్యతఇతివాచ్యం, 'సమానస్యసభావోద్యస్త్వహాని' ఇతి వార్తికదర్శితనిష్పత్తికస్య సద్యఇత్యస్య సమానదినమాత్రబోధనసమర్థత్వేన ఆనన్తర్యబోధనాసమర్థత్వాత్. శ్రుతిషు సూత్రేషుచ తత్ర తత్ర ప్రయుక్తాస్సద్యశ్శబ్దాస్సమానదినపరతయైవ ప్రాక్తనైర్భాష్యకృదాదిభిర్వివృతా నానాన్తర్యపరతయా. తస్మాత్ "ఉపాకృతింకుర్యాత్" ఇతివాక్య సమభివ్యాహృతేన సద్యఇత్యనేన ఉపాకృతిదిన సమానకాలికతామాత్రమేవచ సమిదాధానేబోధ్యతే. తద్బోధనంచ 'సన్ధిస్సంగవతః ప్రాక్' ఇత్యాద్యుత్తరవచనేన సమిదాధానే బోధితాయాః ఉపాకృతిదినభిన్నదినానుష్ఠేయతాయాః ప్రతికోటితయా సార్థకముచితంచేతి విభావనీయమ్ ॥

అథ మాభూత్ తద్వచనే పౌర్వాపర్యవాచకశబ్దాభావాచ్ఛ్రౌతః క్రమస్తయోః, ఉపాకర్మపాఠానంతరసమిదాధానపాఠక్రమేణ తద్వచనగతేన కల్పితస్తుతయోః క్రమోనవారయితుం శక్యః. నచోపదర్శితదర్శనిర్ణయీవాక్యప్రతిపాదితక్రమవిపరీతఏవ. పాఠక్రమస్యార్థక్రమకల్పకతాచ 'సమిధోయజతి తనూనపాతంయజతి' ఇత్యాది ప్రయాజపాఠక్రమస్య ప్రయాజానుష్ఠానక్రమకల్పకత్వస్థాపనపరే 'క్రమేణవానియమ్యేత' ఇత్యత్రాధికరణే పంచమే పూర్వతంత్రే మీమాంసితైవేతి చేత్—ఉచ్యతే, యత్రహిపాఠక్రమేణ అర్థక్రమేకల్ప్యమానే బాధకం నకించిదుపలభ్యతే, తత్ర పాఠక్రమాత్ అర్థక్రమక్లప్తిర్ఘటతాం. యథా ప్రయాజపాఠాదౌ. యత్రతు పాఠక్రమేణార్థక్రమే కల్ప్యమానే బాధకావతారః ప్రతిసంధీయతే తత్ర నార్థ

క్రమకల్పకత్వం పాఠక్రమస్యాభ్యుపగమ్యతే. యథా యాజ్యానువా
క్యాపాఠాదౌ, యథావా ‘అగ్నిహోత్రం జుహోతి యవాగూం ప
చతి’ ఇత్యాదౌ । తత్ర హి తత్తదర్థప్రయోజనబోధప్రసంగేన నపాఠక్ర
మాదర్థక్రమ ఇతి స్థితం పంచమే పూర్వతన్త్రే. ప్రకృతేచ “పూ
ర్వాహ్ణోవై దేవానాం” ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధస్య విశిష్యాపి శ్వోభూ
త ఇత్యనేన ప్రాయశ్చిత్తోత్పత్తిసూత్రగతేన దృఢీకృతస్య పూర్వాహ్ణ
కాలికత్వస్య బాధప్రసంగాత్ నపాఠక్రమాత్క్రమస్స్వీకర్తుం శక్యః.
అతఏవ సౌమికాగ్నీషోమప్రణయనానంతరం ‘యూపంఛినత్తి’ ఇ
త్యామ్నాతస్యాపి యూపచ్ఛేదనస్య ‘దీక్షాసు యూపంఛినత్తి’ ఇ
తి వచనబలాత్ అగ్నీషోమీయప్రణయనాత్ప్రాగేవ దీక్షాదినేఉత్క
ర్షస్స్వీకృతః పఞ్చమే పూర్వతన్త్రే. అభిహితంచ తత్రైవ స్ఫుటత
రం— “భిన్నప్రయోగవిధిపరిగృహీతానాం పాఠక్రమో నార్థక్రమని
యామకః” ఇతి. తస్మాన్నాత్ర పాఠక్రమమాత్రేణ సమిదాధానే ఉపా
కర్మానంతర్యకల్పనోపపద్యత ఇతి ధ్యేయమ్ ॥ అపిచ- ‘యస్య య
జ్ఞేప్రతతేఽన్తరా యజ్ఞస్తాయతే తం యజ్ఞం నిర్ఋతిర్గృహ్ణాతి’ ఇతి
శ్రుత్యా కర్మమధ్యే కర్మాంతరారంభో నిషిద్ధః. తత్ర యజ్ఞపదం వ్ర
తాదికర్మమాత్రపరమితిచ స్ఫుటం నిర్ణయసింధ్వాదౌ. తతశ్చ పూర్వది
నోపక్రాంతపూర్వాంగకప్రాయశ్చిత్తీయప్రధానం సమిదాధానం జపం
వాపరదినే సమాప్యైవ అనంతరమపరాహ్ణే ఉపాకర్మానుష్ఠానం యుక్తమి
తి ॥ సన్నిస్సంగవత ఇత్యాదివిధానగతవచనయోః అర్థసిద్ధార్థానువా
దకత్వమేవ నపునః కించిదర్థవిధాయకత్వమపీతి ప్రాగుపపాదితం
చేహానవిస్మర్తవ్యం. తదేవం కస్యచిదపి ప్రమాణవచనస్య ఉపదర్శిత
దశనిర్ణయీవాక్యప్రతిపాదితక్రమవిపరీతక్రమబోధకత్వాభావే స్థి
తే తద్వాక్యస్య ధర్మిగ్రాహకప్రమాణవిరుద్ధత్వాభిధానమనాకలిత
ధర్మిగ్రాహకప్రమాణతివృత్తానామేవశోభత ఇత్యలమ్ ॥ ... ...

యదపి— స్వమూలకప్రవృత్తగృహ్యరత్నకంఠభూషణగ్రంథవిరోధాదితి ద్వితీయం పంచమ్యంతం — తదప్యసత్; గృహ్యరత్నే వా కంఠభూషణే వా క్వచిదపి ఉపాకర్మసమిదాధానయోః దర్శనిర్ణయప్రతిపాదితోక్తక్రమవిపరీతక్రమస్యాప్రతిపాదనేన విరోధగంధస్యైవాభావాత్ । అథ- గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోశ్శబ్దతస్తద్వాక్యవిపరీతక్రమస్యాప్రతిపాదనేపి ‘ సంగవాదూర్ధ్వమర్వాఙ్మధ్యందినాత్పర్వసంధౌ తత్రైవోపాకరణం సమిదాధానం గాయత్రీజపం వా కుర్యాత్ ’ ఇతి పాఠక్రమతః విపరీతక్రమ ఉన్నీయత ఇతి చేత్- మైవం. సంధిస్సంగవత ఇత్యాది వచనగతపాఠస్య అర్థక్రమకల్పకత్వాసంభవోపపాదనేన దత్తోత్తరత్వాత్ ॥ అత్రైవం సతి-దర్శనిర్ణయగ్రంథార్థప్రయోగనిరూపణప్రవృత్తయోః గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోస్తదేతత్పర్వానుసారిణ్యోరర్వాచీనయోః ప్రయోగచంద్రికా తదనుక్రమణికయోశ్చ దర్శితదర్శనిర్ణయవాక్యోక్తక్రమస్యావశ్యవక్తవ్యస్యాకథనం కుత ఇతి ప్రశ్నస్య కస్సమాధానత్వమితి చేత్ —శ్రూయతాం. ఉపాకర్మసమిదాధానయోః సంగవావర్తనాంతరాలసంధిదినే అపరాహ్ణేసమిదాధానజపయోరుపాకర్మానంతర్యస్య భవదభిమతక్రమస్యాప్యవశ్యవక్తవ్యస్య, సంగవావర్తనాంతరాలసంధిదినే ఉభయోరేకదినానుష్ఠేయతాయాః అవశ్యవక్తవ్యాయాశ్చ ప్రయోగచంద్రికా తదనుక్రమణ్యోరకథనం కుత ఇతి ప్రశ్నస్య కిం సమాధానం చింతితం భవద్భిః. తథా—మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తపూర్వాంగయోర్వైకల్పికయోస్తిలభక్షోపవాసయోరవశ్యవక్తవ్యయోః ప్రయోగచన్ద్రికాయాం తదనుక్రమణికాయాం గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోశ్చాకథనం కుత ఇత్యస్యవా ప్రశ్నస్య కిం సమాధానమాలోచితం. అథ-తత్తదర్థానాం ప్రయోగచన్ద్రికా తదనుక్రమణ్యోరనుక్తత్వేపి గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోః స్ఫుటోక్త్యావానుత్రోక్త్యావా అవశ్యస్వీకార్యత్వమితి చేత్ -

తథాహి గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోరనుక్తస్యాపి క్రమస్య దశనిర్ణయాప్రతిపాదితత్వేనైవావశ్యస్వీకార్యత్వం కిమితి నాలోచితం. ఏతేన దశనిర్ణయావాక్యోక్తక్రమస్య వైద్యనాథీయానుపదర్శితత్వోక్తిరపి న భవదభిమతం సాధయితుం ప్రభవతీతి బోధ్యం । కించ— ఏతత్ప్రకరణే అవశ్యముదాహరణీయస్య “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షఉపోష్య వా” ఇత్యాద్యాపస్తంబసూత్రస్య ఉదాహరణం వైద్యనాథీయే నదృశ్యతే. ఏవం తత్సూత్రానుసారేణ పూర్వదినానుష్ఠేయయోర్గృహ్యరత్నకంఠభూషణానుక్తయోః తిలభక్షోపవాసయోః పరదినానుష్ఠేయయోః సమిదాధానజపయోః గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోరప్యుక్తయోరభిధానం వైద్యనాథీయే నోపలభ్యతే. కిం తావతా తేతే పదార్థాః నానుమన్యన్తే భవద్భిః. సూత్రబలాచ్చేత్ తేతే అనుమతా భవతాం, సమిదాధానజపయోరపి పూర్వాహ్ణకాలకత్వం సూత్రబలాదేవ అధిగతమిత్యుపపాదితం (ప్రా)గితి నతద్వైపరీత్యం స్వీకర్తుముచితమితి ॥ తస్మాత్ గృహ్యరత్నకంఠభూషణవిరోధాద్యభిధానమనవధాననిబంధనమేవ॥ వస్తుతస్తు—ఉపదర్శితదశనిర్ణయావాక్యప్రతిపాదితక్రమమస్వీకృత్య తద్విపరీతక్రమం స్వీకృత్య సమిదాధానజపయోరపరాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వం స్వీకుర్వతామేవ గృహ్యరత్నకంఠభూషణవిరోధః ప్రసజ్యతే. తయోర్హి గ్రంథయోః ప్రయోగనిరూపణావసరే “తతః స్నాతే భూతే నిత్యకర్మాన్తే బ్రహ్మచారీ ప్రాణానాయమ్య మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం సావిత్ర్యాః సమిత్సహస్రమాధాస్యామీతి సఙ్కల్ప్య” ఇత్యాదికే గ్రంథే స్నానసంధ్యాదిప్రాతఃకాలికనిత్యకర్మావ్యవహితోత్తరకర్తవ్యత్వమేవ సమిదాధానజపయోః ప్రతీయతే ఇతి ॥ ....

యదపి—స్వప్రతిపాద్యహేతుహేతుమద్భావాసంగతేశ్చ” ఇతి తృతీయపక్షే వ్యుక్తం, యదపి చ—ఉపదర్శితదశనిర్ణయావా

క్యే శ్రావణీతదపరదినే సావిత్రీసమిద్ధోమజపయోః కర్తవ్యతాప్రతిపాదకస్యాపస్తంబవచనస్య ఉత్సర్గోపాకర్మణోః ప్రాతరపరాహ్ణకాలయోః కర్తవ్యతాప్రతిపాదకస్మృతివచనస్యచ ఉపాకర్మదినే సావిత్రీ సమిద్ధోమజపయోరుపాకర్మతః ప్రాగేవానుష్ఠేయతావ్యవస్థాపనహేతుభూత ప్రమాణతయోపన్యసనంచాసంగతం దృశ్యతే ” ఇతి

తద్వివరణం—తదుభయమపితాదృశదశనిర్ణయావాక్యార్థాపర్యాలోచననిబంధనం. తత్రహి ఆపస్తంబవచనం మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తీయజపస్య ప్రాతఃకాలకర్తవ్యతావ్యవస్థాపకతయోపాత్తం. తచ్చ తద్వచనస్య శ్వోభూతేఇతి పదఘటితతయా సుఘటమితి ప్రాగేవోపపాదితం. స్మృతివచనంచ ఉపాకర్మణోఽపరాహ్ణకాలకర్తవ్యతావ్యవస్థాపకత్వేనోపన్యస్తం. తదపిచ తద్వచనస్యాపరాహ్ణపదఘటితతయైవ సుఘటమిత్యపి ప్రాగేవోపపాదితమితి నకథంచిదపి హేతుహేతుమద్భావాసంగతిప్రసరః ॥ అయంచాత్ర హేతుహేతుమద్భావః పర్యవసన్నః—సంగవావర్తనాంతరాలసన్ధిదినకర్తవ్యగాయత్రీజపః స్వసమానదినకర్తవ్యోపాకర్మపూర్వకాలికః పూర్వాహ్ణకాలాంగకత్వేసతి స్వసమానదినానుష్ఠేయాపరాహ్ణకాలాంగకోపాకర్మకత్వాత్. యత్ పూర్వాహ్ణకాలాంగకత్వేసతి స్వసమానదినానుష్ఠేయాపరాహ్ణకాలాంగకయత్కర్మకం తత్ స్వసమానదినకర్తవ్యతత్కర్మపూర్వకాలికమిత్యాది. తత్ర సత్యన్తాసిద్ధిపరిహారాయ ఆపస్తంబవచనోపన్యాసః. విశేష్యాసిద్ధిపరిహారాయచ ‘ ఉపాకర్మాపరాహ్ణే ’ ఇత్యాదిస్మృతివచనోపన్యాసః ॥ రాత్రివ్యాప్తాంపౌర్ణమాసీముపోష్యేత్యనేన అనుమానాన్తరమపీహ వివక్షితంగమ్యతే. యథా—వివాదాధ్యాసితో గాయత్రీజపః స్వసమానదినకాలికోపాకర్మారంభపూర్వసమాప్యః పూర్వదినారబ్ధాంగకత్వేసతి అసతిచ విశేషవచనే స్వసమానదినాపరాహ్ణకాలాంగక స్వానంగభూతోపాకర్మారంభక

త్త్వాత్ యత్ పూర్వదినారబ్ధాంగకత్వేనతి అసతి విశేషవచనే స్వస మానదినాపరాహ్ణకాలాంగకస్వానంగభూతయత్కర్మారమ్భకం తత్ స్వసమానదినకాలకతత్కర్మారమ్భపూర్వసమాప్యమితి. అత్రాపి ప్రమాణద్వయోదాహరణస్య పూర్వక్రమేణైవ సాఫల్యంబోధ్యం. ఏకకర్మమధ్యే తదితరస్వతంత్రకర్మారమ్భనిషేధికా ప్రాగుదాహృతా శ్రుతిరిహాప్రయోజకశఙ్కామున్మూలయతీత్యవధేయమ్ ॥ తథాచ తృతీయపఞ్చమ్యన్తాభిధానమప్యనవధానమేవ ప్రకాశయతీత్యలమతివిస్తరేణ ॥ ఇదమత్రచిత్రం——యేఖలు ఖరసంవత్సరప్రకటితాయాంస్వీయసంచికాయాం స్ఫుటమేవ సంగవావర్తనాన్తరాలసన్నిధినే ప్రాతఃకాలకర్తవ్యతాం సమిదాధానస్య ప్రాకాశయన్ తఏవాధునా త్రిచతురవత్సరవ్యతివర్తనమాత్రేణ స్వకీయలేఖవిరోధమప్యగణయన్తస్తద్విపరీతపథప్రత్యవాతిష్ఠన్తేతి. తథాచ తత్సంచికాయాం చతుశ్చత్వారింశత్సంఖ్యాంకితే పత్రభాగే ఇత్థం దృశ్యతే——" ఏవం సన్ధిస్సఙ్గవతఃపశ్చాదర్వాఙ్మధ్యందినాద్యది। తస్మిన్నుపాకృతింకుర్యా...... శ్రావణికోవిధిః ॥ ఇతి దశనిర్ణయీకారోపాత్తవచనైః ఉపాకర్మసావిత్రహోమయోస్సాహచర్యేణానుష్ఠానవిధానంస్పష్టం. అత్రహి గాయత్రిహోమస్య శ్వోభూతే సమిదాధానమిత్యనేన ఉపాకర్మోత్తరదినకర్తవ్యత్వస్య తస్మిన్నుపాకృతింకుర్యాత్సద్యస్సమిధఆహుతీః ఇత్యనేన సతి తత్ప్రోక్తనిమిత్తవిశేషే ఉపాకర్మదివసప్రాతఃకాలకర్తవ్యత్వస్యచాభిధానేన సాహచర్యేణానుష్ఠేయత్వం విధాయ ఏషశ్రావణికోవిధిరిత్యనేన ఏకవచనాన్తనిర్దేశేన తయోర్ద్వయోః పరస్పరసాహచర్యేణానుష్ఠేయతయా అంగాంగివద్భావాపన్నయోః ఏకకర్మాన్తర్భూతత్వమపిజ్ఞాపితం " ఇతి. తదేతల్లేఖననిదర్శనమేకమేవ సుపర్యాప్తం తల్లేఖిత్రూణామనవధానాద్యధీనతాం ప్రకాశయితుమితి విసరభియా విరమ్యతే ॥

యదపి-న్యాయసంచారకరణేఽపి తయోః ఉపాకర్మోత్తరకాలకర్తవ్యతైవ సిధ్యతి నతత్పూర్వకాలకర్తవ్యతా. తయోరనుష్ఠానం హి మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం. మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తంనామ ప్రాక్సముద్భూతస్వాధ్యాయాధ్యయనాంతఃప్రాప్తస్వరవర్ణవ్యత్యాసాదినిబంధనసర్వదోషప్రాయశ్చిత్తం. ఇదంచోపాకర్మోత్తరమేవానుష్ఠాతుముచితం, ఉపాకర్మకాలే క్రియమాణస్వాధ్యాయాధ్యయనాంతః ప్రాప్తదోషాణామపి పరిహరణస్యావశ్యకత్వాత్, పరిహారప్రకరణే ప్రాప్తే అర్థాత్సన్నిహితకాలదోషాణామపి పరిహారౌచిత్యేన తదుపేక్షాయా అయుక్తత్వాచ్చ ఇతి—తదప్యసత్, యతః ఉపాకృతవేదానాం ప్రాయః ప్రతిదినం క్రియమాణాధ్యయనే స్వరవర్ణాదినియమవ్యత్యయరూపమిథ్యాత్వమవర్జనీయం. నహి ప్రతిదినముపదర్శితప్రాయశ్చిత్తమనుష్ఠీయతఇతి సర్వసిద్ధం. తతశ్చ ఉపాకర్మప్రభృతి యావత్సంవత్సరమభ్యస్తానాం మిథ్యాధీతదోషాణామేకస్మిన్నేవ వత్సరాంతదినే సకృదేవ ప్రాయశ్చిత్తమనుష్ఠీయతే ఇత్యేవస్వీకరణీయం. తచ్చ స్వాంగకాలానుసారాత్ కదాచిదుపాకర్మణః పూర్వదినే భవతి. కదాచిత్తూపాకర్మదినఏవ భవతి. తథాచసతి శ్రావణ్యాం సంగవావర్తనాంతరాలసన్ధిదినే ప్రాతఃకాలికప్రాయశ్చిత్తానంతరాపరాహ్ణకాలికోపాకరణావసరప్రాప్తమిథ్యాధీతదోషస్య ఉపాకర్మదినోత్తరదినక్రియమాణస్వాధ్యాయాధ్యయనావసరప్రాప్తమిథ్యాధ్యయనదోషాణామివ ఉత్తరశ్రావణ్యామనుష్ఠాస్యమానప్రాయశ్చిత్తేనైవ నివృత్తిరుచితా. ఇత్థంచ ఉపాకర్మదివసీయాపరాహ్ణకాలికాధ్యయనాంతఃప్రాప్తదోషపరిహారకత్వౌచిత్యన్యాయమాశ్రిత్య సామాన్యతోవిశేషతశ్చావగతపూర్వాహ్ణకాలాఙ్గకత్వబాధనమసాధీయ ఏవ। కించ—ప్రాయశ్చిత్తంహినామ నైమిత్తికం నిమిత్తోపనిపాతానంతరం స్వాంగభూతకాలం సమీక్ష్యారబ్ధవ్యం. ఉపదర్శితాపస్తమ్బసూత్రేచ

మిథ్యాధీత ప్రాయశ్చిత్తమిదం శ్రావణ్యాముపవాసతిలభక్షాభ్యం వైకల్పికాభ్యామంగాభ్యాం ఆరబ్ధవ్యం, పరదినేచ పరిసమాపనీయం ఇతి దినద్వయసాధ్యమితి స్ఫుటతరమవగమ్యతే. సఙ్గవాపర్తనాన్తరా లసంధిదినేచ వైకల్పికయోః ప్రధానయోః సమిదాధానజపయోః అనుష్ఠానేదికీర్షితె తాదృశసంధిదిన పూర్వదినఏవ స్మార్తస్థాలీపాకవత్ సంకల్పపూర్వకం ఉపవాసాద్యంగారంభః కార్యః అన్యథా అంగలోపః ప్రసజ్యేత. పూర్వదినారబ్ధస్యచ ప్రాయశ్చిత్తస్య తదారంభపూర్వకాలికదోష నిమిత్తకత్వమేవ నపునః ఉత్తరదినోత్పత్స్యమానదోషనిమిత్తకత్వ మపీతిసర్వథా న్యాయవిరుద్ధమేవెదం స్వీయ సంచారకరణం పరేషాం॥ యదిచ పూర్వదినానుష్ఠేయోపవాసాద్యంగకత్వం సూత్రప్రాప్తమపి సమిదాధానజపయోర్నానుమన్యతె, తదాసర్వదైవోపాకర్మదివసే ఉపాకర్మావ్యవధానేనైవ తయోరనుష్ఠానం ప్రసజ్యతె. సతినిమిత్తెవినాప్రమాణంనైమిత్తికవిలంబస్యాన్యాయ్యత్వాత్ ॥

అథ ద్వ్యహసాధ్యాయా అపి పౌర్ణమాసీష్టేః సద్యస్కాలప్రయోగే ఏకదినమాత్రసాధ్యత్వం, నతుప్రయోగాంతరే పూర్వదినక్రియమాణమప్యన్వాధానాదిక మేతత్ప్రయోగపూర్వదినేఽనుష్ఠేయ మిత్యభ్యుపగతం యాజ్ఞికైః. తదాహాపస్తమ్బః— “ పౌర్ణమాస్యాంత్వన్వాధాన పరిస్తరణోపవాసాః। సద్యోవాసద్యస్కాలాయాం సర్వంక్రియతె” ఇతి. తద్వదత్రాపి సద్యస్సమిధ ఆహుతిరితి సద్యఃపద ప్రయోగబలాత్ సాంగప్రధానస్య మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తస్య సంధి దినమాత్రఏవ ఆరంభపరిసమాప్తిస్స్యాతామితిచేత్ — నైవం. యతః ఉపదర్శితాపస్తమ్బవచనే సద్యఃపదేన సాంగప్రధానాయా ఇష్టేరనుష్ఠానం నవిధీయతె. తత్పదస్య తాదృశశక్తివిరహాత్. కింతు తదాప

మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తమిదం శ్రావణ్యాముపవాసతిలభక్షాభ్యాం వైకల్పికాభ్యామంగాభ్యాం ఆరబ్ధవ్యం, పరదినేచ పరిసమాపనీయం ఇతి దినద్వయసాధ్యమితి స్ఫుటతరమవగమ్యతే. సఙ్గవాపర్తనాన్తరాలసంధిదినేచ వైకల్పికయోః ప్రధానయోః సమిదాధానజపయోః అనుష్ఠానే వికీర్షితే తాదృశసంధిదిన పూర్వదినఏవ స్మార్తస్థాలీపాకవత్ సంకల్పపూర్వకం ఉపవాసాద్యంగారంభః కార్యః అన్యథా అంగలోపః ప్రసజ్యేత. పూర్వదినారబ్ధస్యచ ప్రాయశ్చిత్తస్య తదారంభపూర్వకాలికదోష నిమిత్తకత్వమేవ నపునః ఉత్తరదినోత్పత్స్యమానదోషనిమిత్తకత్వ మపీతిసర్వథా న్యాయవిరుద్ధమేవేదం న్యాయసంచారకరణం పరేషాం॥ యదిచ పూర్వదినానుష్ఠేయోపవాసాద్యంగకత్వం సూత్రప్రాప్తమపి సమిదాధానజపయోర్నానుమన్యతే, తదాసర్వదైవోపాకర్మదివసే ఉపాకర్మావ్యవధానేనైవ తయోరనుష్ఠానం ప్రసజ్యతే. సతినిమిత్తేవినాప్రమాణం నైమిత్తికవిలంబస్యాన్యాయ్యత్వాత్ ॥

అథ ద్వ్యహసాధ్యాయా అపి పౌర్ణమాసీష్టేః సద్యస్కాలప్రయోగే ఏకదినమాత్రసాధ్యత్వం, నతుప్రయోగాంతరే పూర్వదినక్రియమాణమప్యన్వాధానాదిక మేతత్ప్రయోగపూర్వదినేఽనుష్ఠేయమిత్యభ్యుపగతం యాజ్ఞికైః. తదాహాపస్తమ్బః— "పౌర్ణమాస్యాంత్వన్వాధాన పరిస్తరణోపవాసాః సద్యోవాసద్యస్కాలాయాం సర్వంక్రియతే" ఇతి. తద్వదత్రాపి సద్యస్సమిధఆహుతిరితి సద్యఃపదప్రయోగబలాత్ సాంగప్రధానస్య మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తస్య సంధిదినమాత్రఏవ ఆరంభపరిసమాప్తిస్స్యాతామితిచేత్ — మైవం. యతఃఉపదర్శితాపస్తమ్బవచనే సద్యఃపదేన సాంగప్రధానాయా ఇష్టేరనుష్ఠానం నవిధీయతే. తత్పదస్య తాదృశశక్తివిరహాత్. కింతు తదాప

నైనిత్యకర్మాణం తే" ఇత్యాదిసందర్భేణావశ్యకస్నానసంధ్యావందనాది నిత్యకర్మనిర్వర్తనాన్యవధానేనైవానుష్ఠేయతయా బోధితయోస్సమిదాధానజపయోరపరాహ్ణకాలే ఉపాకర్మానంతరమనుష్ఠానం భవదుపదర్శితం యుజ్యతాం? ఇతి॥ యదిచ సద్యస్సమిధ ఆహురితి వచనే సద్యః పదేన ఉపాకృతిసమానదినానుష్ఠేయత్వ కథనబలాదేవ ఉపాకృత్యానంతర్యమపి స్వీకార్యమిత్యాగృహ్యతే తదా "సద్యోవా సద్యస్కాలాయాం సర్వం క్రియతే" ఇత్యాపస్తంబసూత్రేఽపి సద్య ఇత్యనేన సర్వపదోపాత్తేషు అన్వాధానాదిషు క్రియాసు ప్రధానసమానదినానుష్ఠేయతాకథనబలాత్ ప్రధానానంతర్యమప్యాపద్యేతేతి న కించిదేతత్ ॥

యదపి—అత ఏవాపస్తంబేన ఉపాకర్మోత్తరదివస ఏవ తద్విహితం నతూపాకర్మదివసే ప్రాతరేవోత్సర్గప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానకాల ఇతి—తదప్యసంబద్ధం, శ్రావణ్యుత్తరదివసత్వేనైవ సమిదాధానకాలస్య ఆపస్తంబేనోల్లేఖేఽపి ఉపాకర్మదినోత్తరత్వేనానుల్లేఖాత్ . నను—శ్రావణ్యుత్తరదివసస్య కదాచిదర్థాత్ ఉపాకర్మదినోత్తరత్వమపి సంభవతీతి చేత్—ఏవం సతి కదాచిత్ సంగవావర్తనాంతరాలసన్ధిదినే శ్రావణ్యుత్తరదినప్రాతఃకాలస్య సమిదాధానాంగత్వమర్థవశసమాయాతం కః ప్రతిరుంధ్యాత్? ॥కించ—యది సమిదాధానస్య ఉపాకర్మదివసప్రాతఃకాలానుష్ఠేయత్వానుక్త్యా ఉపాకర్మోత్తరదివస ప్రాతఃకాలానుష్ఠేయత్వోక్త్యాచ ఉపాకర్మదినప్రాతఃకాలానుష్ఠేయత్వ మపోద్యతే తదా తస్య ఉపాకర్మదివసాపరాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వానుక్తేరపి నావకాశసంభవః, అనుక్తియుక్తేస్తుల్యత్వాత్ ॥అథ—శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్ష ఇత్యాదిసూత్రే శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామిత్యుపాకర్మ దివసం ప్రత్యభిజ్ఞాప్య శ్వోభూత ఇతి తత్పరదినకర్తవ్యతా విధానదర్శనాదుపాకర్మసాహచర్యేణ ఉపాకర్మానంతరదివసకర్తవ్యత్వమేవ విధిత్సితమితి స్పష్టమవగమ్యతే.

అన్యథా పూర్వేద్యుస్తిలభక్ష ఉపోష్యవేత్యంగభూతతిలభక్షాదికాలమ ప్రధానత్వేన శ్రావణబహుళప్రతిపది మాహానదముదకమిత్యేవం అం గభూతసమిదాధానాదికాలః ప్రాధాన్యేనైనచ నిర్దిశేత్సూత్రకా రఇతిచేత్ — తదిదం సూత్రకృచ్ఛైలీవిరుద్ధం కల్పనం. సూత్రకారో హి సర్వత్ర దినద్వయసాధ్యకర్మసు నిరూపణీయేషు ప్రథమోపస్థిత త్వాత్ ప్రథమదినం తాదర్థ్యేన అనంతరోపస్థితత్వాద్ద్వితీయం త త్ప్రగదినత్వేనైవ నిర్దిశతి. యథా — "పర్వణిచోభయోరుపవాసః, శ్వోభూతేస్థాలీపాకః" "పర్వణివా తిలభక్షఉపోష్యవా శ్వోభూ తే గాయత్రీం" ఇత్యాదౌ. కింబహునా — యావేతౌ దర్శపూర్ణమా సౌ సకలేష్టిప్రకృతిభూతౌ అతఏవ శ్రుతిషు శ్రౌతసూత్రేషుచ ప్రథ మమేవ ప్రతిపాద్యమానౌ తావపి అప్రధానపర్వకాలకత్వేనైవ ప్రథి తౌ, నప్రధానప్రతిపత్కాలకత్వేన. నహి తత్ర అప్రధానదినస్య తా దర్థ్యేణ నిర్దేశే కించిదర్థప్రత్యభిజ్ఞాపకత్వంవా కించిదర్థాం తరవిధానపరత్వంవా కైశ్చిత్కల్పితమ్ ॥ "శ్రావణ్యాం పౌర్ణమా స్యాం తిలభక్షః" ఇతి ప్రకృతసూత్రే శ్రావణ్యాస్తాదర్థ్యేనాభి ధానప్రయోజనస్య కల్పనీయత్వేపి వక్ష్యమాణరీత్యైవ కల్పనముచి తం. యథా — ప్రతిపదస్తాదర్థ్యేనాభిధానేహి ప్రతిపత్ప్రాధాన్య ప్రసంగాత్ 'ప్రతిపత్సద్వితీయాస్యాత్' ఇత్యాదిప్రతిపన్నిర్ణయా నుయాయితా స్యాత్సమిదాధానాదేః. తథాచసతి శేషప్రతిపద్యేవ క దాచిత్సమిదాధానాదికం స్యాత్, నత్వభిమతే శేషపర్వణి. తన్మాభూ దిత్యేవమర్థంచ పౌర్ణమాస్యాస్తాదర్థ్యేనాభిధానేన ప్రాధాన్య సూచనం. తతశ్చ పర్వనిర్ణయానుయాయితయా శేషపర్వణ్యేవ తద నుష్ఠానసిద్ధిరితి. ఈదృశంచ ప్రయోజనం "పర్వణిచోభయోరుపవా సః" ఇత్యాదావప్యనుగతం. తస్మాదిదమేవ ప్రయోజనం సూత్రకా రాశయానుయాయి నాన్యదితి ॥ తస్మాత్ శ్రావణ్యామిత్యాది ప్రకృత

సూత్రం శ్రావణమాసీయపౌర్ణమాస్యుత్తరదినత్వేనైవ కాలస్యసమి
దాధానాద్యంగతాం ప్రతిపాదయతి. నోపాకర్మోత్తరదినత్వేన, తత్రో
పాకర్మవాచకపదాభావాత్. తత్సూత్రగతస్య 'శ్రావణ్యాంపౌర్ణ
మాస్యాం' ఇత్యస్యోపాకర్మదినపరత్వేచ లక్షణాప్రసంగాత్. కదా
చిత్సంగవావర్తనాన్తరాలసన్ధిమత్యుపాకర్మదినేఽనుష్ఠేయస్య సావి
త్రీసమిదాధానాదేస్సూత్రవిరుద్ధత్వాదిప్రసంగాచ్చ ॥ సంధిస్సం
గవతఇత్యాదివచనద్వయమపి అర్థసిద్ధానువాదకమేవ, నపునః క
స్యచిద్విధాయకమితిచాసకృదుక్తం । తద్వచనయోరన్తే 'ఉపాకర్మ
విధిస్స్వయం' ఇత్యనభిధాయ 'ఏషశ్రావణికో విధిః' ఇత్యభి
ధానేనచ నాయంక్రమః అంగతయా అంగవద్భావేనవా ఉపాకర్మవి
ధ్యనుయాయీ, అపితు భిన్నభిన్నఫలార్థత్వేన విహితయోరుపాకర్మ
మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రధానయోః స్వస్వాంగకాలసమావేశవశాత్
ఏకదినేవా పూర్వోత్తరదినయోర్వా అనుష్ఠేయతయా శ్రావణపూర్ణి
మానుసారీ విధిః క్రమః ఉభయోరప్యేకశ్రావణ్యంగకత్వాదితిబోధ్య
తే. అతఏవ—ఏషశ్రావణికోవిధిరిత్యనేన ఉపాకర్మసమిదాధానయోః
అంగాంగిభావస్య ఏకకర్మాంతర్భూతత్వస్యచ సూచనకథనం
భ్రాంతివిలసితంబోధ్యం । అత్రైవంసతి యదా శ్రావణ్యాం బలవత్త
రప్రతిబన్ధకసమవధానాత్ ఉపాకర్మణః ప్రోష్ఠపద్యాముత్కర్షః త
దా ప్రోష్ఠపద్యాం సమిదాధానప్రాప్తిర్నస్యాద్వచనత్వాం, సన్ధిస్సం
గవతఇత్యాదేః ఉపాకర్మానుయాయి విధిరూపత్వాసమ్ప్రతిపత్తేరితి
చేత్ —తద్వచనవిధిరూపత్వాభిమానినాం భవతామపిప్రోష్ఠపద్యాం
సావిత్రీజపప్రాప్తిః కథం సేత్స్యతి? సన్ధిస్సంగవతఇతివచనే సావి
త్రీజపవాచకశబ్దాదర్శనాత్. నచ విద్యమానస్యైవ సమిధాహుతిప
దస్య సావిత్రీజపోపలక్షకత్వమితివాచ్యం. వినాప్రమాణం ఉపలక్షక
త్వస్వీకారాసంభవాత్. శ్రావణ్యామిత్యాదిసూత్రానుసారిత్వసిద్ధ

యోః తదుపలక్షకత్వాంగీకారేచ తద్వచనస్య శ్రావణ్యంగకసమిదాధా
నబోధకత్వశ్రావణ్యంగకజపోపలక్షకత్వయోరేవ స్వీకర్తుముచితతయా
నప్రౌష్ఠపద్యాం సమిదాధానజపయోః ప్రసక్తిసంభవః॥ నను-మాభూ
త్తద్వచనస్య తాదృశజపోపలక్షకత్వం, మాచభూత్ ప్రౌష్ఠపద్యాంతాదృ
శజపప్రాప్తిః, తథాపి తద్వచనేన ప్రౌష్ఠపద్యాం సమిదాధానప్రాప్తేర
స్మాకం సూపపాదత్వాత్ తత ఏవ తత్ర మిథ్యాధీతదోషపరిహారస్సుక
రఇతిచేత్ — ఏవంసతి సమిదాధానమపి ప్రౌష్ఠపద్యాం మాస్త్విత్.
“ పర్వణివా తిలభక్ష ఉపోష్యవా ” ఇతి సూత్రవిహితాభ్యాం వైక
ల్పికాభ్యాం కల్పాభ్యామేవ ప్రౌష్ఠపద్యామనుష్ఠితాభ్యాం మిథ్యా
ధీతదోషపరిహారస్యాస్మాకం సుకరత్వాత్ ॥ అథైతాదృశకల్పయోః గృ
హ్యరత్నకంఠభూషణయోరకథనాన్నగ్రాహ్యతేతి చేత్ — ఏవంసతి
“ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకరిష్యే ” ఇతి సఙ్క-
ల్పాదేరేవ తత్రోక్తతయా అన్యవిధసంకల్పాదేరగ్రాహ్యత్వాపత్తిః.
యదిచ ప్రమాణాంతరబలాత్ తద్గ్రన్థస్య “ప్రౌష్ఠపద్యామధ్యాయము
పాకరిష్యే ” ఇతి సఙ్కల్పాద్యుపలక్షకత్వం స్వీక్రియత ఇత్యుచ్యతే
తదా ఆపస్తంబసూత్రప్రమాణబలాత్ గృహ్యరత్నాదిగ్రన్థస్య మి
థ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తాన్తరోపలక్షకత్వస్వీకరణమపి న్యాయ్యమేవేతి
నకశ్చిద్విశేషోఽన్యత్రాభినివేశాదిత్యలంబహునా॥ ....

తస్మాత్ శ్రావణ్యారబ్ధపూర్వాంగకస్య సమిదాధానస్య శ్రా
వణీపరదినే ఆవశ్యకనిత్యస్నానాద్యనంతరం అవ్యవధానేనైవ అనుష్ఠే
యత్వం సూత్రన్యాయప్రయోగగ్రన్థసంప్రదాయాదిసిద్ధమితిదిక్॥౧౨

తదేవం సంగవావర్తనాంతరాలప్రతిపత్సన్ధిదినే ఉత్సర్గాక
రణప్రాయశ్చిత్తమిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తవేదోపాకర్మణాం క్రమే
ణానుష్ఠానం బ్రహ్మచారిణాం గృహస్థానాంచ సాధారణం వ్యవస్థా
ప్య బ్రహ్మచారివిషయె విశేషం వక్తుముచ్యతే—.......

స్నానం కామోకార్షీ జ్జపోథభద్రాకృతి స్తతస్సమిధాం ।
దశశతకస్యాధానంతతోపరాహ్ణేవటోరుపాకరణమ్॥౮౪॥ఇతి॥

అత్ర స్నానమిత్యేతత్ సంధ్యావందననైత్యక సమిదాధానాదీనా మహాగహః ప్రాతఃకాలావశ్యకకర్తవ్యానాం ఉపలక్షణం. అతఏవగృహ్యరత్నకంఠభూషణాదిషు'నిత్యకర్మాన్తే'ఇత్యుక్తమిత్యుక్తం॥యద్యపి ఏకకర్మమధ్యేతదితరస్వతంత్రకర్మారంభస్యాయుక్తతయామిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తస్య దినద్వయసాధ్యతయా పూర్వేద్యురుపక్రాంతతయాచ పరదినే ఆవశ్యకప్రాతఃకాలికస్నానాద్యనంతరం మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తం పరిసమాప్యైవ ఉత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తంఅనుష్ఠాతుముచితం. తథాపి ఉత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తస్య విశిష్య ప్రాతఃకాలకర్తవ్యత్వేన స్మృతస్యోత్సర్గసమానకాలికతయాప్రాతఃకాలానంతరకాలే నివేశానర్హతయా నిరవకాశతా, మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తియప్రధానస్యతు సామాన్యతః పూర్వాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వేనావగతస్యప్రాతః కాలానంతరకాలేపి నివేష్టుముచితతయా సావకాశతా ఇతి ప్రాతఃకాలాతిక్రమమసహమానస్యఉత్సర్గాకరణ ప్రాయశ్చిత్తస్యైవ ప్రథమంనిర్వర్తనం న్యాయ్యమిత్యాశయేనోక్తం — కామోఽకార్షీజ్జపఇతి । ప్రాతఃకాలాతిలంఘనాసహత్వం సూచయితుమేవ తస్యస్నానేనసహ పాఠశ్చ,ఉత్తరేషాంతత్సహత్వంసూచయితుంచ అథేత్యుక్తిశ్చేతి ॥ యద్యపి—మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తంపరిసమాప్యైవఉపాకర్మాంగభద్రాకృతేర్నిర్వర్తనముచితం. అన్యథా ఏకకర్మమధ్యే తదితరకర్మారంభః ప్రసజ్యేత;నచాస్యాఃకామోఽకార్షీజ్జపస్యేవ నిరవకాశతాసంభవతి, భద్రాకృతేరపి సామాన్యతః పూర్వాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వాత్ ఉభయోఃపూర్వాహ్ణకాలికత్వే విశేషే పూర్వేద్యు రుపక్రాంతమిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తం పరేద్యుపిసమాప్యైవ ఉపాకర్మాంగస్య భద్రాకృతేస్సాధయితుంశక్యత్వాత్. తథాపి—

సమిదాధానస్యాధిక కాలసాధ్యతయా ప్రథమంతదనుష్ఠానారమ్భే క ర్తవ్యక్షాయాం...

ఇదాదిత్సకలస్యైవ పూర్వాహ్ణస్యాతిక్రమస్స్యాదితి భద్రాకృతేః పూర్వాహ్ణకాలరూపాంగలోపః ప్రసజ్యేతేతిభియా ప్రథమమేవభద్రాకృతేరల్పకాలసాధ్యాయాస్సాధనే సమిదాధానస్య పూర్వాహ్ణకాలఏవ నిర్విచికిత్సముపక్రమస్సంభవతీత్యాశయేనోక్తం — భద్రాకృతేరితి ॥ అంగభూతకాలస్య కృత్స్నైకకర్మనిర్వర్తనపర్యాప్తత్వాసంభవస్థలే కర్మోపక్రమ పర్యాప్తతామాత్రేణైవ అంగత్వమవ్యాహతమితిచ వ్యక్తమాకరేషు ॥ వస్తుతస్తు—శ్రావణ్యాంభద్రాకృతౌ ఉపాకర్మాంగభూతాయాం తారాద్యానుకూల్యచింతనస్య అనావశ్యకత్వే పి అనుకూలలగ్నం సతి సమ్భవే ఽవశ్యమన్వేషణీయం. తదుక్తం దశనిర్ణయాదౌ—“ తారవారతిథిజా గుణా గుణా నాత్రనూత్నవిధిత్వై భవాదతః । లగ్నమాత్రమనుకూలముజ్జ్వలం యత్రదేవపిమ్యశేదుపాకృతౌ॥ ” ఇతి.తథాచ కామోఽకార్షీజ్జపానంతరంసమిదాధానస్యైవారమ్భే సంప్రత్యుదయలగ్నం సింహంతదనంతరలగ్నంకన్యాంచ అతీత్య తులాలగ్న ఏవభద్రాకృతిరనుష్ఠేయాస్యాత్.నచైతద్యుక్తం.తులాలగ్నాదష్టమేవృషభభౌమస్థిత్యా అష్టమశుద్ధేరసంభవాత్. చౌలేహి అష్టమశుద్ధిరవశ్యసంపాద్యత్యుక్తం. చౌలకాలఏవచ భద్రాకృతేరప్యతిదిష్టః. తస్మాత్కన్యాలగ్న మనుకూలమాలక్ష్య తత్రైవా నవకాశాయా భద్రాకృతేస్సాధనంయుక్తం, తదనంతరమేవచ లగ్నవిశేషానపేక్షతయా సావకాశంసమిదాధానం సాధయితుముచితమిత్యాశయేన “ దశశతకస్యాధానంతతస్సమిధాం ” ఇత్యుక్తిరితిబోధ్యమ్॥అత్ర సమిదాధానకథనం జపస్యాప్యుపలక్షణం । ఉభయసాధారణస్య మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తపదస్యానుపాదానతాత్పర్యంచోత్తరపద్యే వ్యక్తీకరిష్యతే॥ ఏవంపూర్వాహ్ణకాలాంగకానాం కర్మణాంపరిసమాప్తౌ సత్యాం అపరాహ్ణకాలకర్తవ్యత్వేన విశేషతః స్మృతముపాకర్త అ

పరాహ్ణే ప్రాప్తకాలమిత్యాదినోచ్యతే—తత్రాపరాహ్ణే వటోరుపాకరణమితి ॥ వటుపదేనచ వటూనామేవాయమేతత్పదోక్తక్రమః నాన్యేషామితిలభ్యతే ॥ ౧౪ ॥

వటుష్వపినూతనవటూనాం కామోఽకార్షీజ్జపాభావరూపం విశేషం వక్తుముచ్యతే—

నూతనవటోస్తుకామోఽకార్షీజ్జపమంతరాఖిలంతుల్యం ।
ఇత్థంయుక్తఖిలవర్ణశ్రావణ్యాంస్యాదుపాకృతి రముష్యామ్॥౧౫॥ఇతి॥

అయంభావః—నూతనవటోః శ్రావణీతః ప్రాక్ ఉత్సర్జనే ఏవానధికారాత్ తదకరణనిమిత్తకదోషస్యాప్రసక్తేః తన్నిమిత్తకప్రాయశ్చిత్తేపి కామోఽకార్షీజ్జపేసుతరామనధికారాత్ నాస్తి కామోఽకార్షీజ్జపః.అవశిష్టంత్వఖిలంభద్రాకృతిసమిదాధానవేదోపాకరణరూపంనూతనవటోరప్యావశ్యకమేవేతి॥ అథ—నూతనోపనీతవటూనామపిసమిదాధానజపయోరనుష్ఠేయతావర్ణనంసుతరామేవవిరుద్ధం. ఉత్సర్గోపాకర్మసావిత్రీసమిద్ధోమరూపేషుత్రిషుకర్మసుస్వాధ్యాయసంస్కారకకర్మభూతేషు తృతీయస్యమిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తరూపస్యఅనుపాకృతవేదేషునూతనోపనీతవటుషూపాకర్మణః ప్రాక్ ప్రసంగలేశస్యాప్యభావాత్. "మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం సావిత్ర్యాసమిత్సహస్రమాధాస్యామి" ఇతి "సావిత్రీం సహస్రకృత్వోజపిష్యామి" ఇతి చైవ సావిత్రీసమిద్ధోమజపయోర్వైకల్పికయోస్సంకల్పప్రకారస్య గృహ్యరత్నకంఠభూషణయోరభిధానేన తయోర్మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తతాహి స్పష్టా ఇతిచేత్— అత్రాభిధీయతే. మిథ్యాధీతమిత్యత్రమిథ్యాపదేన కింవివక్షితం? నను- అంగభూతేన నియమేనవికలత్వైవ మిథ్యాపదార్థః- అతఏవ "మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తం" ఇత్యాపస్తంబసూత్రే "నియమాతిక్రమేణాధీతం మిథ్యాధీతం" ఇత్యుజ్జ్వలాయాం వివరణందృశ్యతే- ని

యమశ్చ నానారూపః కాలనియమః దేశనియమః కర్తృనియమః అధ్యేతవ్యగతస్వరాదెర్నియమశ్చేతి. అతఏవచ “ మన్త్రోహీనః స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో నతమర్థమాహ ” ఇత్యాదౌ స్వరాది నియమవైకల్యతాత్పర్యేణాపి మిథ్యాపదప్రయోగో దృశ్యత ఇతిచేత్ — సాధూక్తం. అథ- అధీతపదేన కింవివక్షితం? గురూచ్చారణానూచ్చారణమితిచేత్ — ఏవంసతి “ గ్రహణాధ్యయనే బ్రహ్మచారిభి రాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణం కర్తవ్యం. అధీతవేదాస్తు సర్వేసహాధీయీరన్ ఇతి వివేకః ” ఇతి కంఠభాష్యాద్యనుసారేణ సహాధీయానానాం మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రాప్తిర్నస్యాత్ ।అథ— వేదోచ్చారణమేవాధీతపదార్థః. అతశ్చస్వరవర్ణాదినియమవికలవేదోచ్చారణమాత్రస్యైవ దోషావహతయా గ్రహణాధ్యయనరతానాంవా ధారణాధ్యయనరతానాంవా ఉపాకర్మణ్యధ్యాపయిత్రాణాంవా సర్వేషాంమిథ్యాధీతదోషస్య దుర్వారతయా తన్నిమిత్తకప్రాయశ్చిత్తమపి సర్వైరప్యనుష్ఠేయమాసంసంగచ్ఛతెఇతిచేత్ — ఏవంసతి ఉపనయనప్రభృతి ఉపనయనాంగమన్త్రాణాముచ్చారణకాలె సంధ్యావందనసమిదాధానాద్యంగ మన్త్రాణామహరహరావర్తనకాలె నూతనవటోరపి మిథ్యాధీతదోషస్యదుర్వారతయా తన్నిమిత్తకప్రాయశ్చిత్తమప్యావశ్యకమేవేతి కిమితినాలోచితం? నహిమిథ్యాధీతపదార్థె నియమవికలవేదోచ్చారణమాత్రరూపత్వేన యోగతో వ్యాఖ్యానాదితశ్చావసితె సతి తత్ర ఉపాకర్మానంతర్యమపి నివేశయితుముచితం, ప్రమాణవిరహాత్. ఉపాకరణ కాలికస్వరాది విపర్యయస్య అసంగ్రహప్రసంగాచ్చ. నచ ఉపాకర్మపూర్వకాలకత్వాభావ విశేషణం దీయత ఇతిశంక్యం, ప్రాయస్సర్వత్రైవాధ్యయనె ఆగామ్యుపాకర్మపూర్వకాలకత్వస్యైవసత్త్వేన అధ్యయనమాత్రసంగ్రహప్రసంగాత్. నచ స్వసమానకాలకత్వస్యోత్తరకాలకత్వాన్యతరసంబన్ధేనో

పాకర్మవిశిష్టత్వం విశేషణందీయతఇతివాచ్యం, ప్రమాణాభావాదిత్యనేన దత్తోత్తరత్వాత్. ప్రమాణమన్తరాపి విశేషణనివేశేత్వనుమన్యమానే తర్కకుశలైర్యథాభిలషితం విశేషణాంతరమపి దీయమానం నశక్యంవారయితుమ్॥ అస్తాంవా—ఉపాకరణపూర్వకాలికస్యమంత్రోచ్చారణస్య స్వరాదివికలస్య మిథ్యాధీతపదబోధ్యతావిషయాభిమానో భవతాం, తథాపి ఉపాకరణపూర్వకాలికమంత్రోచ్చారణస్య స్వరాదివైకల్యదోషావహత్వం నాస్త్యేవేతి నకేనచిదాస్తికేనవక్తుం శక్యం, "మన్త్రోహీనస్స్వరతోవర్ణతోవామిథ్యాప్రయుక్తో నతమర్థమాహ। సవాగ్వజ్రో యజమానం హినస్తి యథేంద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాత్" ఇత్యాదౌ కర్మానుష్ఠానకాలికస్వరాదినియమవైకల్యే ప్రబలతరప్రత్యవాయస్యైవ స్మరణాత్. తథాచ తాదృశదైనందినమంత్రోచ్చారణకాలసమ్భావితస్వరవర్ణాదినియమవ్యత్యయజనితదోషపరిహారార్థమేవ శ్రావణ్యాంనూతనవటూనామపి "శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షఉపోష్యవా" ఇత్యాది సూత్రవిహితప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానమావశ్యకం. తాదృశసూత్రం విశిష్యానుక్తప్రాయశ్చిత్తానామపతనీయకర్మణాం సర్వేషాం సాధారణమేవ ప్రాయశ్చిత్తం బోధయతీతిచ తత్పూర్వతనేన "ఏవమన్యేష్వపి దోషవత్స్వపతనీయేషూత్తరాణి యాని వక్ష్యామః" ఇతి సూత్రేణైవ స్ఫుటీకృతం. సఙ్కల్పస్తు మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థమితివామిథ్యామన్త్రోచ్చారణదోషప్రాయశ్చిత్తార్థమితివా ఇత్యన్యదేతత్. గృహ్యరత్నకంఠభూషణాదౌ మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తార్థమిత్యుక్తిరపి స్వరాదివికలమన్త్రోచ్చారణమాత్రస్య మిథ్యాధీతపదార్థత్వాభిప్రాయేణ సుసంగచ్ఛతే। అథవా—తదుక్తిః ఉపాకర్మదివసీయమిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తప్రయోగోపలక్షకత్వవత్ పూర్వదినానుష్ఠేయతిలభక్షోపవాసరూపవైకల్పికాంగోపలక్షకత్వవచ్చ మిథ్యా

మన్త్రోచ్చారణదోషప్రాయశ్చిత్తార్థ ప్రయోగోపలక్షకత్వాభిప్రాయేణ సంగచ్ఛతే। తస్మాత్ సర్వథైవ సుసఙ్గతం నూతనవటూనామపి సమిదాధానజపయోర్వైకల్పికయోరనుష్ఠేయత్వాభిధానమితి ॥ ఉపాకర్మపూర్వకాలిక స్వరాదివికలమన్త్రోచ్చారణస్య మిథ్యాధీతపదార్థత్వే వృథా వివదమానాన్ కాంశ్చిత్తోషయితుమేవ చమూలే మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తపదమనుపాదాయ 'సమిధాం దశశతకస్యాధానం' ఇత్యుక్తిః॥ ఉత్సర్గప్రాయశ్చిత్తస్య తు నాస్తి శేషు ప్రసఙ్గః, ఉపాకర్మసంస్కృతానామేవోత్సర్జనవిధానాత్, "యదా శ్రావణ్యాముపాకర్మ తదా పుష్యమాసస్య శుక్లప్రతిపది పూర్వాహ్ణే యదా ప్రౌష్ఠపద్యాముపాకర్మ తదా మాఘస్య" ఇతి ఉపాకర్మదినానువిధాయి దిననియమదర్శనాచ్చ అనుపాకృతవేదేష్వసమ్భవాదితి ॥ యత్తు—నూతనోపనీతవటూనాం తయోస్సమిదాధానజపయోః ప్రసంగేపి ఉపాకరణానన్తరమేవాపరాహ్ణే ఉపాకరణకాలికస్వాధ్యాయాధ్యయనాన్తః ప్రాప్తస్వరాదినియమవైకల్యాధీనదోషనిరాసాయ తయోరనుష్ఠానముచితమితి—తదపి నసత్. మిథ్యాధీతదోషప్రాయశ్చిత్తస్య దర్వ్యహసాధ్యతయా ఉపాకర్మమధ్యకాలాపతితద్దోషపరిహారాయ తదానీమేవాషక్రమ్య సమాపయితుమశక్యత్వాత్. సమిదాధానజపయోః పూర్వాహ్ణకాలికత్వబాధనాసమ్భవాచ్చేత్యాదికం ప్రాగేవోపపాదితం నకించిదిహ పునర్వక్తవ్యమవశిష్యతే ఇతి విరమ్యతే॥ తస్మాత్ సుసఙ్గతమిదమభిహితం—

స్నానం కామోఽకార్షీజ్జపోఽథ భద్రాకృతిస్తతస్సమిధాం ।
దశశతకస్యాధానం తతోఽపరాహ్ణే వటోరుపాకరణమ్ ॥
నూతనవటోస్తు కామోఽకార్షీజ్జపమన్తరాఖిలం తుల్యం ।
ఇత్థం దుర్ముఖవర్షశ్రావణ్యాం స్యాదుపాకృతిరముష్యామ్ ॥ ఇతి ॥

ఇత్థం ఏవముపపాదితేన కామోకార్షీజ్జపానన్తరభద్రాకృత్య

నన్తరమిత్యధీతప్రాయశ్చిత్తీయప్రధానానన్తర్యరూపేణ నూతనే
తరవటుమాత్రసాధారణేన క్రమేణ, కామోఽకార్షీజ్జపఘటితేన నూ
తనవటుమాత్రసాధారణేనోక్తక్రమేణ, భద్రాకృత్యఘటితేన చోపద
ర్శితక్రమేణ గృహస్థసాధారణేన విశేషితా ఉపాకృతిః అముష్యాం దు
ర్ముఖవర్షశ్రావణ్యాం స్యాత్ భవేదితి చరమార్ధస్యార్థః. ఉపాకృతేశ్చరమ
మనుష్ఠేయతయా తు ఉపాకృతిత్వేన నిర్దేశః. అత ఏవాస్య ప్రబన్ధస్య స
మిదాధానాదినిర్ణాయకత్వేఽపి ఉపాకర్మనిర్ణయత్వోల్లేఖోఽపీతి ధ్యే
యమ్॥ —॥అయం చ క్రమః న సార్వత్రికః. నాపి దుర్ముఖవర్షశ్రావ
ణ్యాం సర్వస్యాం. అపి తు అముష్యాం దుర్ముఖవర్షశ్రావణ్యాం, తథా
ఽపి తచ్ఛ్రావణీతుల్యే సమిదాధానపూర్వం సమ్భవదనుకూలలగ్నకత్వే
సతి సమిదాధానానన్తరమసమ్భవదనుకూలలగ్నకే సమిదాధానా
ద్యనన్తరం పూర్వాహ్ణకాలే అసమ్భవద్భద్రాకృత్యారమ్భకే సఙ్గవావ
ర్తనాన్తరాలసన్ధిమతి ఉపాకర్మదినే చ. అత్రాద్యకే తు సఙ్గవావర్తనా
న్తరాలసన్ధిమతి ఉపాకర్మదినే స్నానాదినిత్యకర్మానన్తరం కామో
ఽకార్షీజ్జపః, తతస్సమిదాధానజపౌ వైకల్పికౌ, తత ఉపాకర్మాఙ్గ
భద్రాకృతిః, తతోఽపరాహ్ణే ఉపాకర్మేత్యయం క్రమ ఇత్యేవం హృది ని
ధాయ "ఇత్థం దుర్ముఖి" ఇత్యాదినా వక్తృబుద్ధివిషయతావచ్ఛేదకత్వో
పలక్షితధర్మావచ్ఛిన్నవాచకానాం శబ్దఘటితేన ఉపసంహృతం॥ అయ
మేవ చ క్రమ ఉదాహృతదశనిర్ణయీవాక్యైస్స్ఫుటప్రతిపన్నః, ఆప
స్తంబసూత్రన్యాయయుక్తిభిరుపపన్నః శిష్టపరంపరాపరిగృహీతానుష్ఠా
నానుగుణ్యసంపన్నశ్చేతి బోధ్యమ్ ॥ యత్తు— "ఇతః పూర్వమీ
దృశప్రసంగేషు ఉపదర్శితం దశనిర్ణయీవాక్యమాపాతతస్సమంజస
మేవ గృహస్థాః కేచిదుక్తవిపరీతక్రమమేవాశ్రయన్త ఆసన్. అపరే చ
కేచన ప్రాగల్భ్యాదుక్తవాక్యాసమంజసతాం పర్యాలోచయన్తః మూ
లప్రమాణవచనస్వరసలబ్ధం క్రమమేవాశ్రయన్త ఆసన్" ఇతి— తది

దం అతిపతితఖరవత్సరీయోపాకర్మనిర్ణయసంచికా ప్రచారణపర్యం తమనుపసంజాతప్రగల్భభావానాం హఠాదధునైవావిర్భూత ప్రగల్భతాకానామేవ శోభతే ఇత్యలమనర్థకప్రగల్భమ్మన్యవికత్థనదూషణైరితి ॥౧౪॥౧౫॥

ప్రబంధస్య నిర్విచికిత్సంశిష్టపరిగ్రహాతిశయసిద్ధయే అవశ్యవక్తవ్యస్య విశిష్టకర్తృకృతత్వస్యాభిధానపూర్వకం ప్రబన్ధ ఉపసంహ్రియతే—

ఇత్యేవంసఙ్గ్రహతః శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రకలిరిపుణా।
దుర్ముఖవత్సరయాజుషనవ్యోపాకర్మ నిరణాయి ॥ ౧౬ ॥

సంగ్రహతః – శబ్దసంక్షేపతః అవశ్యవక్తవ్యానామఖిలానామర్థానాం సంగృహీతత్వాత్ । కలిరిపుశబ్దః పరకాలపదపర్యాయః ప్రయుజ్యతే. అత్ర ప్రబన్ధే ఉపాకర్మణ ఇవ సమిదాధానాదేరపి నిర్ణయకరణెపి అన్తే ఉపాకర్మ నిరణాయీత్యుక్తి స్తాత్పర్యం అవ్యవహితపద్యవివరణ ఏవ స్పష్టీకృతం వెదితవ్యమితి సర్వంసమంజసమ్ ॥

అయమత్రసఙ్గ్రహః—

కర్తవ్యాణీత్యేవమాదేరాతఇత్యాదిశాస్త్రవత్ ।
హోమసామాన్యశాస్త్రస్య పదహోమాదిశాస్త్రవత్ ॥ ౧ ॥
నహింస్యాదిత్యేవమాదేః క్రత్వంగాలంభశాస్త్రవత్ ।
ప్రవర్గ్యప్రతిషెధోక్తేః కామమిత్యాదివాక్యవత్ ॥ ౨ ॥
గురుర్భార్గవయోర్మౌఢ్యఇత్యాదివచసామపి ।
శాఖాధీశోక్తియుక్తఇత్యాద్యాత్రేయగంవచః ॥ 3 ॥
స్యాద్బాధి శాస్త్రమిత్యేవం సమ్మతం సుధియాం సతాం।
ప్రత్యపాదిస్ఫుటతరం దోనిర్ణయఏవహి ॥ ౪ ॥

అయం విశాఖ ఇత్యాదివాక్యైరేతత్సవిస్తరం ।
దృఢీకృతంచ శాఖాశక్తిహేతూక్తివాదతః ॥ ౫ ॥
ఏవం మాస్యప్రబంధాది నిష్కృష్టేతరపథేష్వపి యే ।
వదంత్యగతికత్వం తే నవిద్మః కామిమాం గతిమ్ ॥ ౬ ॥
ముఖ్యకాలాశ్రితతయాహ్యముఖ్యమపి సాధనం ।
ముఖ్యసాధనతోప్యన్యకాలగాత్ప్రబలం విదుః ॥ ౭ ॥
అపవాదబలాత్సిద్ధదోషాభావోప్యతోధునా ।
బలీ నత్వనుకల్పస్థాదోషాభావస్స్వతోభవన్ ॥ ౮ ॥
యత్కించిద్దోషవిరహమాత్రబోధకతాంతు యే ।
కథయంత్యపవాదానాం వ్యాఘాతాదివశాద్ధితే ॥ ౯ ॥
నిత్యకర్మాంగదోషోక్తిపరిహారగిరాం స్ఫుటా ।
అశేషదోషసామాన్యవిరహజ్ఞప్తిహేతుతా ॥ ౧౦ ॥
యథా యాగీయహింసాదావహింసాత్వాదిగీర్మతాః ।
యథావా సోమభక్షాదావుచ్ఛిష్టవిరహాదిగీః ॥ ౧౧ ॥
నిశీథోత్తరసంక్రాంత్యాద్యపవాదగిరో యథా ।
ఆవృత్త్యోపాకర్మదోషవిరహాదిగిరో యథా ॥ ౧౨ ॥
తథాశాఖాశవాక్యంతత్స ఏ దోషాభావం వదేద్ధ్రువం ।
అన్యథా తత్రతత్రస్యుర్న్యాయస్యానుపపత్తయః ॥ ౧౩ ॥
గ్రహాంశతుర్యక్షేత్రగపి దైవజ్ఞైస్స్వాంశగత్వతః ।
అనుకూలఫలాధానశక్తతా స్ఫుటమీరితా ॥ ౧౪ ॥
అతోధునాభృగాక్షశక్తియుక్తతయాస్సునిశ్చయాత్ ।
నయుజ్యతే యాజుషాణాం శ్రావణ్యాస్త్యాగకల్పనమ్ ॥ ౧౫ ॥

కించ—

శ్రావణ్యామితిసూత్రోక్తమిథ్యాధ్యయననిష్కృతిః ।
ప్రారభ్యాప్యపూర్వదివసే సమాప్యాచపరేద్యవి ॥ ౧౬ ॥

తత్రాపి తత్సూత్రగతత్వాద్ఘాతఇతిశబ్దతః ।
దైవికత్వాచ్చపూర్వాహ్ణే స్యాద్యుక్తం తస్యాస్సమాపనమ్ ॥ ౧౭ ॥
ఏకస్య కర్మణో మధ్యే స్వతంత్రస్యాన్యకర్మణః ।
ప్రారంభం ప్రతిషేధంతి శ్రుతయస్స్మృతయోఽపిచ ॥ ౧౮ ॥
అతోఽపి ప్రాగ్దినారబ్ధాం మిథ్యాధ్యయననిష్కృతిం ।
సమాప్యైవ తతః కార్యముపాకర్మాపరాహ్ణకే ॥ ౧౯ ॥
ప్రత్యపాదీదమపిచ సువ్యక్తం దర్శనిర్ణయే ।
ప్రకాశితశ్చైతదంశః ఖరవత్సరముద్రితే ॥ ౨౦ ॥
స్వీయప్రబంధైరేవ యేధునాప్రత్యవస్థితాః ।
తస్మాదుపాకృతేః పశ్చాన్నాధునాస్యాత్సమిద్ధుతిః ॥ ౨౧ ॥

అపిచ—

ఆరభ్యోపనయాత్సంధ్యాసమిదాధానముఖ్యకే ।
నిత్యకర్మణ్యధ్యయనం మంత్రాణాం ప్రత్యహం భవేత్ ॥ ౨౨ ॥
స్వరాదివ్యత్యయాత్తత్ర మిథ్యాత్వం నియతం తతః ।
చతుర్విధస్యాస్యాప్యపి మిథ్యాధీతస్య నిష్కృతిమ్ ॥ ౨౩ ॥
వాక్యేపి దర్శనిర్ణయ్యాః కృత్స్నకోశానుగే తథా ।
దోషమాలేఖితౄణాం యే భ్రాంత్యాదిమకల్పయన్ ॥ ౨౪ ॥
తేత్వేకస్యాం స్వకీయోక్తౌ భ్రాంత్యాదేఃకల్పనం వరం ।
విమృశంతు చిరాయేతి జ్ఞేయమేతత్సతాం మతమ్ ॥ ౨౫ ॥

అత్రైతే వికత్థనశ్లోకానాం ప్రతిశ్లోకాధారయితుముచితాస్సకలైః—

సత్సంప్రదాయసేవాదివ్యద్విజ్ఞానవిభవసూక్ష్మదృశా ।
శాస్త్రాంబుధితలవిలసన్నిర్ణయమణయస్సమీక్ష్యసంగ్రాహ్యాః ॥ ౧ ॥
స్థూలదృశోప్యన్యే తాన్ జిఘృక్షవశ్శాస్త్రజలధిమావిశ్య ।
ఖరిసరవిలసద్దుస్తరతర్కధరాధరవిభిన్నమూర్ధానః ॥ ౨ ॥

మానాతిగవాదపృథూపలమేవైకం జిఘృక్షితభ్రాంత్యా ।
ఉద్ధృత్యస్యతిశర్కరామన్యాం యది తే భవంతు కా హానిః ॥ ౩ ॥

పరన్తు—

అధినైకశాస్త్రనిర్ణయమణివిపణిసభం పరీక్షకాగ్రాణాం ।
పురతస్స్వోద్ధృతమపి తే ప్రకాశయేయుర్యదా తదా సహసా ॥ ౪ ॥
దుర్వారోత్ప్రాసగురుం సర్వజనీనోపహాసముదయంతం ।
వీక్ష్య మ్లానావనతాననా నితాంతంస్యురేవదుష్ప్రేక్షాః ॥ ౫ ॥
తస్మాన్నాన్యనిబంధాశయానసంవీక్ష్యకశ్చిదపి శాస్త్రే ।
మాజాతునిర్ణినీషుర్భూదితి భగవంతమర్థయంతుబుధాః ॥ ౬ ॥
దుర్ముఖబాహులకోక్తప్రతిపది కస్తూరిరఙ్గనాథార్యః ।
గురువరనిర్మితనవ్యోపాకృతినిర్ణీతివివరణం వ్యదధాత్ ॥ ౭ ॥
క్వ గభీరతమా గురువరసూక్తిః క్వచ మాదృశా విత్తప్రజ్ఞాః ।
గురువరకరుణైవ పరం వ్యధాత్ఫలేగ్రాహిమిహా త్తసంరంభమ్ ॥ ౮ ॥

కస్తూరీరంగసుధియా నవ్యోపాకర్మనిర్ణయే ।
భావప్రకాశో రచితో జీయాత్తత్సుదమావహః ॥

శ్రీమతే శ్రీరంగనాథబ్రహ్మతంత్రపరకాలమహాదేశికాయనమః
శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతంత్రపరకాలమహాదేశికాయనమః.
శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రియైనమః

